

Národné

hospodárstvo

Bankovníctvo

Poist'ovníctvo

Financie

Podniková

ekonomika

Marketing

Manažment

Investície

a iné

Ekonomické spektrum

Recenzovaný vedecko-odborný
on-line časopis o ekonómii
a ekonomike

Ročník VIII

Číslo

1/2013

Ekonomické spektrum

Recenzovaný vedecko- odborný on-line časopis o ekonómii a ekonomike

Ročník VIII, č. 1/2013
ISSN 1336-9105

Vydáva združenie:
CAESaR – Centrum vzdelávania, vedy
a výskumu

Adresa:
Komárany 82
093 01 Vranov nad Topľou
IČO: 30 85 87 04
DIČ: 20 221 35 907

kontakt:
www.caesar.sk

Šéfredaktor:
Ing. Jarmila Buchová, PhD.

Redakčná rada:
Ing. Roman Buch
doc. Ing. Vladimír Gazda, PhD.
Ing. Drahomír Oujezdský, PhD.,
doc. Ing. Erika Pastoráková, PhD.,
Ing. Jarmila Vidová, PhD.

Dátum vydania:
Apríl 2013

Periodicita vydávania:
štyrikrát ročne

Miesto vydania: Bratislava

Miesto umiestnenia na webe:
<http://www.spektrum.caesar.sk>

Zameranie časopisu:

Ekonomické spektrum

Recenzovaný vedecko-odborný on-line časopis zameraný na publikovanie vedeckých a odborných statí venujúcich sa teoretickým ako aj praktickým otázkam z oblasti ekonómie a ekonomiky, s dôrazom na nové vývojové trendy.

Cieľom časopisu je vytvoriť priestor pre vedeckých a pedagogických pracovníkov, doktorandov a študentov:

- na prezentáciu vedeckých výsledkov výskumu z jednotlivých oblastí ekonomiky,
- na publikovanie odborných článkov, recenzií monografií, učebných textov,
- na diskusiu a výmenu skúseností v oblastiach:
 - národné hospodárstvo,
 - podniková ekonomika,
 - bankovníctvo,
 - poisťovníctvo,
 - marketing,
 - manažment a pod.

Informácie pre autorov príspevkov sa nachádzajú na web stránke časopisu:

<http://www.spektrum.caesar.sk>

Za odbornú a jazykovú úpravu zodpovedajú autori príspevkov.

Obsah:

Holková, V. – Veselková, A.: Vybrané problémy formovania sociálnej kvality na Slovensku 4

Soroková, T.: Nezamestnanosť ako psychologický a sociálny imperatív dnešnej doby18

Mišún, J. – Mišúnová Hudáková, I.: Zvyšovanie výkonnosti manažérov a zamestnancov prostredníctvom kognitívneho vylepšenia26

Sika, P.: Sociálno-ekonomické podmienky marginalizovaných rómskych komunít35

Staríčková, Z.: Problematika harmonizácie účtovných štandardov pre malé a stredné podniky v rámci EÚ48

Rievajová, E., Šipikalová, S.: Determinanty pracovných príjmov v SR52

Odborný slovník
Vidová, J.: Hospodárska politika EÚ.61

Content:

Holková, V. – Veselková, A.: Selected problems forming social quality in Slovakia4

Soroková, T.: Unemployment as psychological and social imperatives of our time 18

Mišún, J. – Mišúnová Hudáková, I.: Improvement of the performance of managers and employees by cognitive enhancement 26

Sika, P.: Socio-economic conditions of marginalized Roma communities 35

Staríčková, Z.: The issue of harmonization of accounting standards for small and medium sized enterprises in the EU 48

Rievajová, E., Šipikalová, S.: Determinants of labour wages in the Slovak Republic 52

Special dictionary:
Vidová, J.: Economic policy of EU..... 61

VYBRANÉ PROBLÉMY FORMOVANIA SOCIÁLNEJ KVALITY NA SLOVENSKU

Selected problems forming social quality in Slovakia

Vieroslava Holková – Alexandra Veselková

Abstrakt

Dôveryhodné meranie sociálnej kvality závisí od správneho výberu a dostatočného počtu príslušných indikátorov, ktoré umožnia objektívne popisovanie a zachytenie dosiahnutej sociálnej kvality v danej spoločnosti. Napriek viacerým návrhom nebol doteraz stanovený jednotný prístup k hodnoteniu sociálnej kvality, ktorý by bol všeobecne akceptovaný a pre krajiny EÚ záväzný. Koncept sociálnej kvality ponúka širokú škálu možností jej kvantifikácie, z nich sme vybrali šesť ukazovateľov, ktoré považujeme za základ hodnotenia sociálnej kvality. Pomocou nich sme sa pokúsili analyzovať sociálnu kvalitu na Slovensku. Cieľom nášho príspevku je vytvoriť čiastkový obraz o formovaní sociálnej kvality slovenských domácností v rokoch 2005-2011a súčasne poskytnúť komparáciu s EÚ-27.

Abstract

Trusted measurement of social quality depends on the correct choice of a sufficient number of relevant indicators that allow an objective description and capturing achieved social quality in the company. Despite a number of proposals has not yet been set a uniform approach for the assessment of social quality that is widely accepted and binding for EU countries. The concept of social quality offers a wide range of options for the quantification, we selected six indicators that are considered as a basis for social quality assessment. With them, we tried to analyze the social quality in Slovakia. The aim of this paper is to create a partial picture of the social quality formation in Slovak households in 2005-2011 and simultaneously provide comparison with the EU-27.

Kľúčové slová

sociálna kvalita, kvalita života, indikátory sociálnej kvality, sociálno-ekonomická istota, sociálna inklúzia, sociálna kohézia, empowerment, riziko chudoby, materiálna deprivácia, dlhodobá nezamestnanosť.

Keywords

Social quality, quality of life, social indicators of quality, socio-economic security, social inclusion, social cohesion, empowerment, risk of poverty, material deprivation, long-term unemployment

Úvod

Sociálna kvalita spolu s kvalitou života patria sa dnes v európskom priestore využívajú ako kritérium hodnotenia úspešnosti hospodárskych a sociálnych politík jednotlivých krajín EÚ. Tieto pojmy sa stali novou výzvou súčasnej doby, pretože pozornosť EÚ-27 sa čoraz výraznejšie zameriava na zabezpečenie dôstojného života jej obyvateľov.

Pokiaľ kvalita života pojednáva o dobrom, spokojnom živote ľudí, sociálna kvalita sa dotýka povahy spoločnosti a vytvorených sociálnych systémov podporujúcich blahobyt ľudí. Význam sociálnej kvality zdôrazňuje skutočnosť, že je zameraná na zachytenie každodenných podmienok života ľudí, ponúka nový prístup vnímania sociálnej reality a uplatňovania sociálnej politiky.

Rastúci záujem o sociálnu kvalitu vyústil do potreby zaoberať sa touto kategóriou nielen z hľadiska teoreticko-výskumného zamerania ale aj jej praktického naplnenia. Prvé hľadisko znamená hľadanie a tvorbu konceptu sociálnej kvality, t. j. konceptuálnej schémy, pomocou ktorej by bolo možné analyzovať sociálnu realitu a hodnotiť faktory, ktoré ju ovplyvňujú. Druhé hľadisko spočíva v určení stratégie zameranej na dosiahnutie sociálnej dimenzie európskych krajín. Preto na sociálnu kvalitu možno nazerať ako na vedecký koncept, ponúkajúci komplexný metodický a analytický rámec pre kritické hodnotenie sociálnych politík. Na sociálnu kvalitu však možno pozerieť aj ako na politický projekt, predstavujúci politický nástroj na presadzovanie a rozvíjanie sociálnej politiky, ktorá poskytuje základ pre sociálnu súdržnosť a sociálnu integráciu ľudí v danej spoločnosti.

Koncept sociálnej kvality je reakciou na vzniknutú situáciu v EÚ, slúži ako nástroj, ktorý môže byť využitý pri formulovaní a vyhodnocovaní jednotlivých politických opatrení, môže byť chápaný aj ako normatívny koncept, istý etický ideál, vízia sociálneho usporiadania spoločnosti, poskytujúca návod na ideálny život. To znamená, že sociálnu kvalitu treba považovať za istý univerzálny minimálny štandard, pomocou ktorého je možné sledovať stav sociálneho života rôznych skupín obyvateľstva krajín EÚ.

1. Sociálna kvalita a jej opodstatnenosť

O koncepte sociálnej kvality a potrebe jeho uplatnenia v praxi sa v súčasnosti vedie otvorená diskusia. Podľa Becka, Maesena a Walkera (2001) dôvodom tejto diskusie je skutočnosť, že politika EÚ smeruje hlavne k vytváraniu systému voľného trhu riadeného princípom maximalizácie zisku bez presvedčivej inštitucionalizovanej politickej koherencie s minimálnou pozornosťou k úlohe občana v procese rozhodovania. Za najzávažnejší problém EÚ spomínajú autori považujú absenciu jednotnej vízie EÚ, slabú politickú infraštruktúru a krízu politickej podpory. Únia nedisponuje presvedčivou víziou o svojej budúcnosti, ktorá by zjednotila rozličné predstavy jednotlivých členských krajín na riešenie problémov v takých dôležitých oblastiach, akými sú poľnohospodárska politika, fiškálna harmonizácia, zjednotenie systému sociálneho zabezpečenia a pod. V prostredí bez zjednocujúcej sa dlhodobej vízie je zatiaľ ponechané voľné pole pôsobnosti krátkodobým partikulárnym záujmom lobujúcich nadnárodných spoločností a ich politických spojencov. Ďalšou slabinou európskej integrácie je nedostatočná politická infraštruktúra na nadnárodnej úrovni. Zatiaľ problematika otvorenia sa EÚ spoločenským záujmom zostáva otvorená, nedoriešená a neinštitucionalizovaná. Problémom je aj nízka transparentnosť politických rozhodnutí a minimálna šanca nevládných organizácií vstupovať do rozhodovacích procesov.

Pri vymedzovaní pojmu sociálna kvalita vznikli otázky o význame a potrebe tohto pojmu pre sociálnu sféru, o konkurenčnom vzťahu ku kvalite života, miere ich prekrývania a pod. Väčšina autorov zaoberajúcich sa touto problematikou uznáva nutnosť pojmov kvalita života a sociálna kvalita, ich názory sa však odlišujú vo vymedzení obsahovej náplne týchto pojmov a určení vzájomných väzieb medzi nimi. Z rôznorodého názorového spektra vyplynulo niekoľko dôležitých poznatkov, ktoré podporujú opodstatnenosť používania sociálnej kvality a popisujú jej vzťah ku kvalite života.

1. Praktická odôvodnenosť tohto pojmu je zvýraznená predovšetkým tým, že sociálna kvalita preniká do mikrosféry sociálneho života hlbšie ako kvalita života. Vytvára si k tomu pojmový aparát, ktorý je použiteľný aj pre oblasť kvality života.
2. Ďalší význam spočíva v tom, že sociálna kvalita má bezprostredný realizačný výstup, má kritický a nápravný aspekt.
3. Dôležitá je aj skutočnosť, že sociálna kvalita má legislatívne zakotvenie v agende EÚ, čo jej umožňuje prenos výstupov do decíznej sféry.

4. Samotný vznik pojmu sociálna kvalita je vyjadrením skutočnosti, že kvalita života nenaplnila všetky očakávania predovšetkým v sociálnej sfére. Nevyužili sa všetky možnosti a potenciál tohto pojmu, ktoré spočívajú v metodologickej prednosti a schopnosti zachytiť civilizačný pohyb spoločnosti. I napriek uvedenému treba konštatovať, že kvalita života si naďalej zachováva svoj význam a to predovšetkým tým, že sa venuje percepcii, subjektívnemu vnímaniu života, poskytuje metodicky širší prístup a poznatky o štruktúre potrieb a hodnotových orientáciách obyvateľstva. Dôležité je konštatovanie, že sociálna kvalita a kvalita života sa neprekrývajú.
5. Spoločným znakom sociálnej kvality a kvality života je skutočnosť, že zdrojom informácií sú individuálne subjekty. Sociálna kvalita na rozdiel do kvality života pojednáva o distribúcii príjmov a sociálnych vzťahoch, teda o stave spoločnosti. Sociálna kvalita meria kvalitu sociálneho priestoru každodenného života, je vyjadrením sociálnej reality danej spoločnosti.

Termínom sociálna kvalita je zdôraznená dôležitosť sociálnej dimenzie života ľudí. Miera sociálnej kvality závisí od toho:

- ako je jedinec sám vyzbrojený pre vstup do spoločnosti, pre orientáciu v nej a pre nadväzovanie potrebných vzťahov,
- ako je jedinec zapojený do sociálnych sietí a do neformálneho systému vzájomnej solidarity,
- aké istoty a zdroje jedincovi poskytuje spoločnosť,
- aké možnosti má jedinec tieto zdroje efektívne využívať.

Koncept sociálnej kvality predpokladá, že jednotlivec je vybavený potrebnými informáciami, má schopnosť a sebadôveru participovať na živote komunity, ovplyvňovať ju a získať si jej uznanie. Súčasťou konceptu sociálnej kvality je aj predpoklad, že jednotlivec akceptuje prostredie vytvorené štátom a formálnymi inštitúciami, ktorými je garantovaná účasť na jeho živote a aktívne ovplyvňovanie.

Orientácia na budovanie kohézie v EÚ vychádza zo skutočnosti, že európske krajiny sú v súčasnosti postavené pred také zložité problémy, akými sú nezamestnanosť a sociálne vylúčenie, problémy so starnutím populácie, odkázanosťou na pomoc a integráciou ľudí do nového prostredia, problémy súvisiace s vyčerpaním prírodných zdrojov, nedostatočným využitím ľudských zdrojov a problémy devastácie životného prostredia. Tieto problémy v konečnom dôsledku môžu viesť k rôznym napätiam a konfliktom v spoločnosti, môžu ohrozovať stabilitu, ekonomický a sociálny progres. Preto je potrebné uvedomiť si, že udržanie ekonomickej prosperity musí byť previazané s riešením uvedených problémov a napĺňanie konceptu sociálnej kvality možno považovať za správny postup.

Koncept sociálnej kohézie je zameraný na vlastnosti spoločnosti, ktoré sa dotýkajú vzťahov medzi jej jednotlivými členmi a na zjednocovanie týchto vzťahov. Kohézna spoločnosť je jadrom európskeho sociálneho modelu, považuje sa za kľúčový predpoklad ekonomického rastu. Buduje sa na hodnotách solidarity, individuálnych a skupinových práv a zodpovedností, na aktívnom občianstve.

2. Definičné vymedzenie sociálnej kvality

Jedna z prvých definícií vymedzuje sociálnu kvalitu ako rozsah, v akom sú občania schopní zúčastňovať sa na sociálnom a ekonomickom živote vo svojich komunitách a za podmienok, ktoré vylepšujú ich blahobyť a ich individuálny potenciál. (Beck, 1997). V tomto znení sa sociálna kvalita oficiálne prvýkrát objavila roku 1997 v dokumente EÚ s názvom „Amsterdamská deklarácia sociálnej kvality života“. V uvedenej deklarácii predsedníctvo EÚ

reagovalo na nové skutočnosti v sociálnom a občianskom živote krajín EÚ, kde nezamestnanosť začala tvoriť trvalý problém, ktorý priniesol vylúčenie nielen z trhu práce ale aj z participácie na živote komunity a vylúčenie zo sociálnej siete. Cieľom bolo predložiť alternatívnu víziu sociálnej Európy, založenej na boji proti sociálnemu vylúčeniu a na posilnení sociálnej súdržnosti. Za tým účelom sa začal rozvíjať teoretický model, resp. koncept sociálnej kvality zameraný na jednotlivca, ktorý žije a realizuje sa v konkrétnom sociálnom priestore.

Na vysvetlenie sociálnej kvality a jej súvislostí použijeme známy dvojdimenzionálny model (Beck, van der Maesen, Walker, 2001), v ktorom je sociálny priestor definovaný pomocou formálnej a neformálnej sféry, pričom je členený horizontálne a vertikálne na mikropriestor a makropriestor. V centre pozornosti sociálnej kvality sledovanej na mikroúrovni je jednotlivec a jeho existencia v rámci daného spoločenského systému. Makroúroveň je zameraná na sociálne skupiny, asociácie, inštitúcie, organizácie, komunity, celú spoločnosť a štát. Miera sociálnej kvality, s ktorou je človek vo svojom živote konfrontovaný, závisí od štyroch zložiek:

1. sociálno-ekonomická istota,
2. sociálna inklúzia,
3. sociálna kohézia,
4. empowerment.

Uvedený model zachytáva nielen štyri základné komponenty sociálnej kvality ale aj vzťahy vytvorené medzi nimi v podobe globálnych a individuálnych procesov na jednej strane a vzťahy medzi systémami, inštitúciami a komunitami na druhej strane. Sociálno-ekonomická dynamika ovplyvňuje šance človeka, sociálne inštitúcie a administratíva určujú riziká, s ktorými sa bude stretávať. To znamená, že každý človek má iné podmienky a schopnosti na to, aby sa stal súčasťou širšej spoločnosti.

Sociálna kvalita vo svojej teoreticko-abstraktnej konštrukcii predstavuje široké javové spojenie, v ktorom pôsobia rôzne faktory. (Herrmann, 2009) Tabuľka č. 1 obsahuje tri skupiny faktorov s ich podrobným členením. Uvedené faktory zohrávajú dôležitú úlohu pri identifikácii, kvantifikácii a interpretácii sociálnej kvality.

Tabuľka č. 1 Faktory sociálnej kvality

Kondicionálne faktory	Konštitučné faktory	Normatívne faktory
Sociálno-ekonomická istota	Ľudská istota	Sociálna spravodlivosť
Sociálna kohézia	Spoločenské uznanie	Solidarita
Sociálna inklúzia	Sociálne cítenie	Občianstvo založené na demokracii
Sociálna kompetentnosť	Ľudská schopnosť	Ľudská dôstojnosť

Prameň: Herrmann, P. 2009.

Sociálno-ekonomická istota, resp. zabezpečenie spočíva v potenciálnych možnostiach, ktoré ekonomický systém sociálneho zabezpečenia poskytuje svojim občanom. Sociálne zabezpečenie je chápané ako doména formálnej sféry, medzi jeho indikátory patria finančné zdroje, zdravie a starostlivosť, práca, bývanie a prostredie.

Indikátory sociálnej kohézie sledujú rozsah účasti občanov na sociálnom živote a ich uspokojenie z aktivít každodenného života. Medzi základné indikátory sociálnej kohézie patria: pocit subjektívnej spokojnosti so životom, sociálnej izolácie, príslušnosť k skupinám, ale aj pôrody mladistvých, používanie drog, nezamestnanosť, domácnosti bez práce, relatívna chudoba, nečinnosť mládeže a pod.

V politickej rovine pojem sociálna inklúzia vyjadruje holistickú predstavu spoločnosti, v ktorej je sociálna súdržnosť narušovaná polarizáciou nerovností. „Rozšírené sebvnímanie marginalizácie môže ohroziť sociálny poriadok a stabilitu spoločnosti“, uvádza sa v European Foundation for the Improving Living and Working Conditions.(2004, s. 1) Preto v EÚ sociálna inklúzia vystupuje ako kľúčový faktorom sociálnej kvality a znamená možnosť občanov reálne sa zúčastňovať na sociálnom a ekonomickom živote, t. j. byť zamestnaný a byť súčasťou sociálnych a občianskych sietí. Je vnímaná ako odstraňovanie prekážok pri začleňovaní jednotlivcov či skupín do spoločnosti, ako posilňovanie prvkov solidarity, reciprocity, spoluzodpovednosti a spoločného zdieľania. Pre tvorcov inkluzívnych politík z toho vyplýva, že musia vedieť identifikovať marginalizovanú skupinu a vedieť určiť mieru inklúzie. Cieľom musí byť vytvorenie podmienok pre participáciu na ekonomickom a sociálnom živote. V mnohých štátoch EÚ sa tento cieľ naplňa prostredníctvom trhu práce. Doterajšie skúsenosti naznačujú, že tento spôsob inklúzie nepostačuje, musí byť sprevádzaný širokou ponukou ďalších nástrojov.

Empowerment reprezentuje oblasť individuálnych potencií a schopností, bez ktorých nie je možná úspešná participácia na živote spoločnosti. Je vnímaný ako multidimenzionálny sociálny proces, ktorý pomáha ľuďom získať kontrolu nad ich vlastným životom. Je definovaný ako proces, ktorý podporuje ľudí v ovplyvňovaní ich vlastných životov.

Za kontroverzný faktor sociálnej kvality možno považovať sociálnu spravodlivosť, o ktorej sa neustále diskutuje. Neexistuje zhoda názorov na princíp, podľa ktorého by sa malo realizovať prerozdeľovanie v spoločnosti. Napríklad princíp rovnosti je v priamom protiklade k princípu výkonu a zásluh. Preto politika sociálnej spravodlivosti sa chápe ako kombinovaný prístup, ktorý cielene nastavuje uplatňovanie rôznych princípov v rôznych životných situáciách. V súčasnosti sa za sociálne spravodlivú považuje spoločnosť, ktorá aplikuje rôzne princípy rozdeľovania v rôznych oblastiach sociálnej politiky. Takýto model sociálnej spravodlivosti sa vo vyspelých krajinách označuje ako model pevného dna a otvoreného stropu, ktorý sa primárne spája s úsilím jednotlivca využívajúceho svoje sily k uskutočňovaniu vlastných záujmov, ale súčasne predpokladá vôľu pomôcť sociálne slabším občanom a občanom odkázaným na pomoc.

3. Sociálna kvalita na Slovensku

Sociálna kvalita ako hlbšia súčasť kvality života ukazuje stav sociálno-ekonomického prostredia a možnosť ľudí v ňom participovať. Sociálnu kvalitu rovnako ako kvalitu života nie je možné priamo merať, ale iba prostredníctvom zvolených indikátorov.

Na hodnotenie sociálnej kohézie na národnej úrovni členských krajín EÚ bol roku 2006 prijatý rozsiahly súbor štruktúrnych ukazovateľov. Z nich sme vybrali 6 najdôležitejších ukazovateľov, na ktorých sme založili identifikáciu sociálnej kvality slovenských domácností. Ide o:

- nerovnosť rozdelenia príjmov,
- miera rizika chudoby,
- miera materiálnej deprivácie
- nízky stupeň ukončenia vzdelania,
- dlhodobá miera nezamestnanosti,
- deti v domácnosti nezamestnaných.

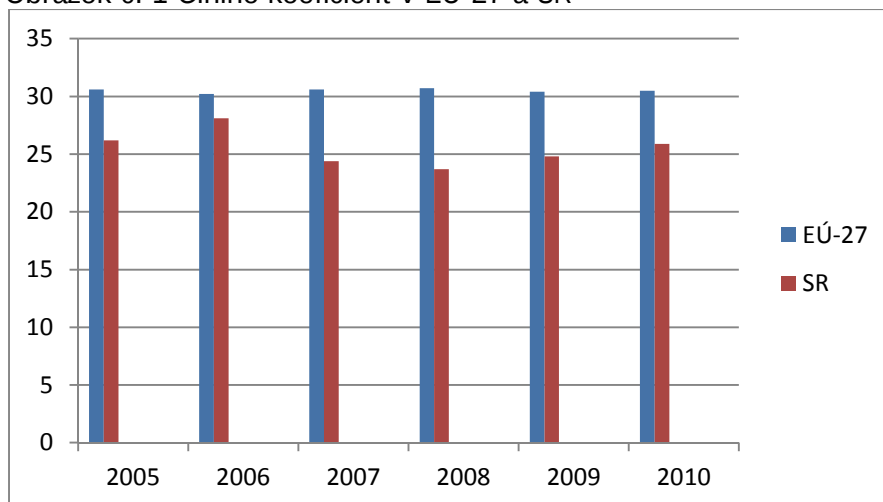
3. 1. Nerovnosť rozdelenia príjmov

Polarizácia spoločnosti z hľadiska príjmu je špecifický typ vertikálnej nerovnosti, je výsledkom pôsobenia rôznych faktorov. Môže byť daná sociálnou pozíciou, ale môže sa javiť aj ako nerovnosť, ktorá je determinovaná etnickou príslušnosťou, pohlavím, vekom, vzdelaním, profesiou a schopnosťou prispôbiť sa novým pracovným podmienkam, zdravotným stavom a pod. V prípade skúmania príjmovej nerovnosti domácnosti v členení podľa spoločenských skupín najčastejšie sledovaným faktorom je veľkosť domácnosti, jej zloženie a životný cyklus.

Ekonomická teória ponúka viacero spôsobov merania príjmovej nerovnosti. Najznámejším a najčastejšie používaným indikátorom príjmovej nerovnosti je Giniho koeficient (hodnoty sa pohybujú v rozpätí 0 a 1), resp. Giniho index (hodnoty sa pohybujú v intervale od 0 do 100 %), ktorý vyjadruje vzťah medzi relatívnymi kumulatívnymi početnosťami obyvateľstva a relatívnymi kumulatívnymi početnosťami ich príjmov. Predstavuje syntetický ukazovateľ, ktorý meria nerovnomernosť rozloženia príjmov v danej spoločnosti, pričom absolútna rovnosť v príjmoch je vyjadrená nulovou hodnotou.

Podľa Giniho koeficienta Slovensko nepatrí medzi krajiny s vysokými príjmovými nerovnosťami. Roku 2005 dosahoval tento koeficient na Slovensku 26,2 % a v EÚ-27 30,6 %, roku 2010 to bolo 25,9 a v EÚ-27 30,5 %. V rámci krajín EÚ-27 sa najnižšia príjmová nerovnosť nachádza v Nórsku (23,6 %) a najvyššia je v Lotyšsku (36,9 %). Slovensko sa umiestnilo na 9. mieste. (Eurostat, 2012)

Obrázok č. 1 Giniho koeficient v EÚ-27 a SR



Prameň: Eurostat, 2012

Príjmová disparita je jednou z najviditeľnejších foriem nerovností, je výsledkom závažných ekonomických a spoločenských procesov, ku ktorým v uplynulých dvoch desaťročiach v rámci EÚ a Slovenska dochádza. Spája sa najmä s nežiaducim demografickým vývojom, nárastom nezamestnanosti, meniacimi sa princípmi sociálnej politiky štátu, zvyšujúcim sa počtom osôb v hmotnej núdzi, rastúcimi nárokmi na kvalitu ekonomického rastu, rastúcim dopytom po kvalifikovanej pracovnej sile, negatívnou stratifikáciou spoločnosti a to najmä z hľadiska neúmernej zadlženosti domácností, rastúceho deficitu verejného financovania a mnohými ďalšími závažnými javmi.

I keď podľa Medzinárodnej organizácie práce (ILO) určitá miera nerovnosti príjmov je nevyhnutná ako stimulačný prvok, veľká príjmová nerovnosť prináša problémy v podobe narúšania súdržnosti spoločnosti, vytvárania sociálnych tenzií a v konečnom dôsledku

znižovania efektívnosti hospodárstva. Preto skúmaniu vplyvu príjmovej nerovnosti ako aj zmierňovaniu jej negatívneho dopadu na sociálnu kvalitu sa v súčasnosti v EÚ pripisuje významná úloha najmä z hľadiska zabezpečenia budúceho sociálno-ekonomického rozvoja celého spoločenstva.

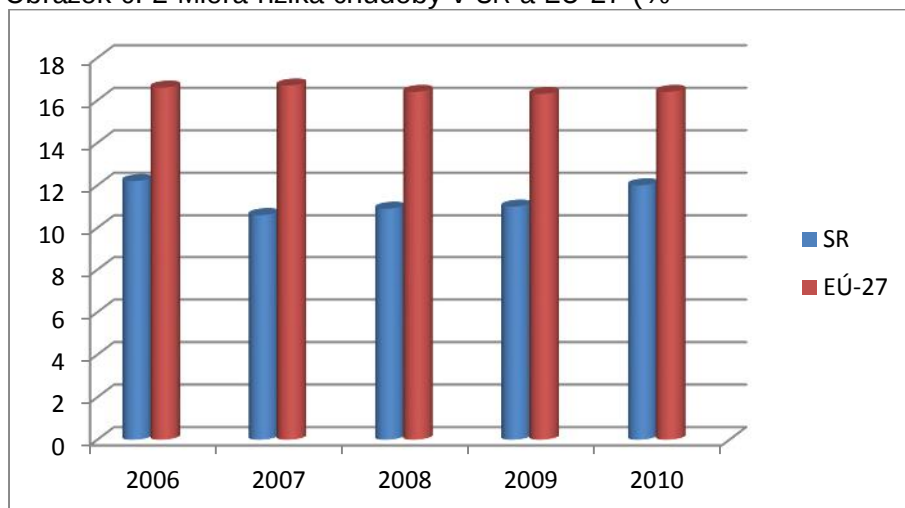
3. 2. Miera rizika chudoby

S príjmovou stratifikáciou sa spája problém chudoby. Nízky príjem je spravidla hlavným znakom chudoby, aj keď príčiny chudoby majú oveľa širšiu podobu, pretože ide o veľmi komplexný a zložitý pojem. O chudobe možno hovoriť vtedy, keď ide o inferiorné podmienky života so zvláštnymi individuálnymi a spoločenskými dôsledkami. (Cantalamesa, 1999) Praktické vymedzenie tejto kategórie nie je jednoduché a to z dôvodu absencie jednotnej definície chudoby ako aj z dôvodu rozdielného spoločensko-ekonomického stupňa vývoja, na ktorom sa jednotlivé krajiny nachádzajú. Preto sa chudoba spravidla definuje vo vzťahu k štandardu, ktorý platí v danej krajine.

Chudoba sa najčastejšie považuje za sociálny jav, keď materiálne, kultúrne a sociálne zdroje jednotlivcov sú natoľko obmedzené, že ich vylučujú z minimálne akceptovaného spôsobu života. Všeobecne sa za chudobnú považuje osoba ale aj domácnosť, ktorej chýbajú zdroje na zaobstaranie takých druhov potravín (základných) a zabezpečenie takých životných podmienok, ktoré sú v spoločnosti bežne dostupné, resp. predstavujú štandard.

Chudobu možno vnímať ako prejav extrémnej nerovnosti v danej spoločnosti. V súčasnosti je to závažný sociálno-ekonomický problém, s ktorým zápasia mnohé krajiny vrátane Slovenska. Základným indikátorom chudoby je miera rizika chudoby, podľa ktorej v krajinách EÚ je chudobou ohrozených 16,4 % obyvateľov. Podľa tohto ukazovateľa patrí Slovensko medzi krajiny najmenej ohrozené chudobou. Na Slovensku roku 2010 čelilo riziku chudoby pre nízke príjmy 12 % obyvateľov, čo je o 1 p. b. viac ako roku 2009. V rámci EÚ-27 nižšiu hodnotu tohto ukazovateľa vykázala len ČR (9 %), medzi krajiny s relatívne nízkym rizikom chudoby (12 %) patria Dánsko, Maďarsko, Rakúsko, Slovinsko a Švédsko.

Obrázok č. 2 Miera rizika chudoby v SR a EÚ-27 (%)

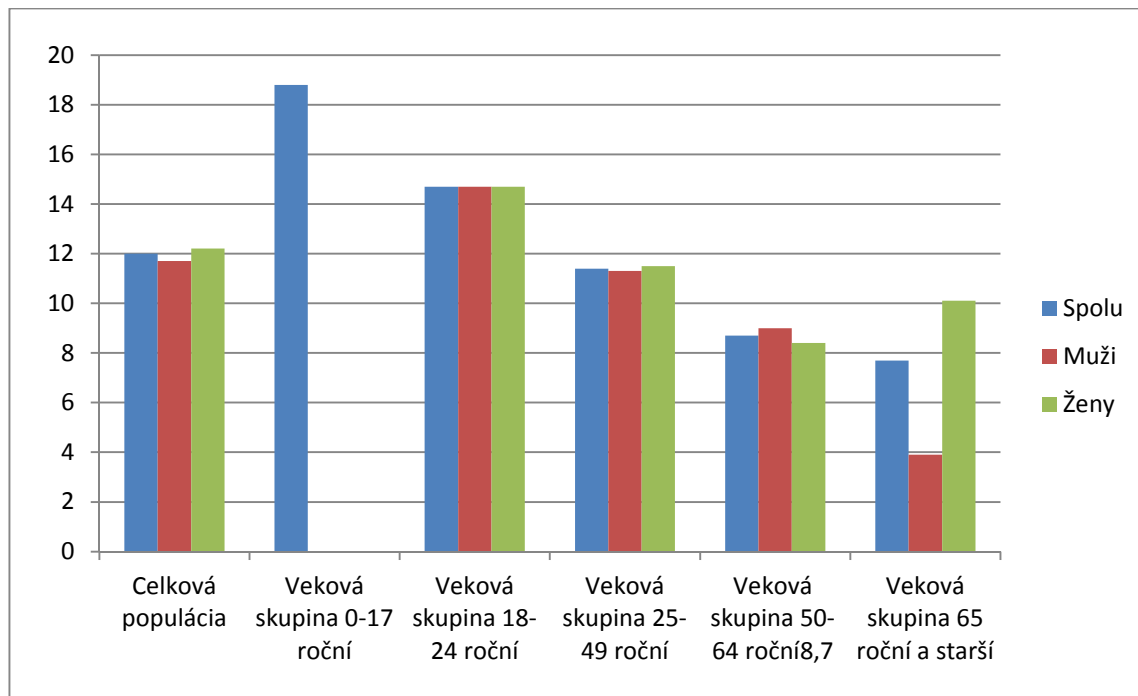


Prameň: Eurostat, 2012

V súvislosti s vyššie uvedeným ukazovateľom je dôležité stanoviť hranicu rizika chudoby, ktorá je určená ako 60 % mediánu národného ekvivalentného disponibilného príjmu. Hodnota hranice rizika chudoby vypočítaná z EU SILC 2010 bola pre jednočlennú domácnosť stanovená sumou 306 € na mesiac, jej medzročný nárast bol 7,7 %, čo

v absolútnom vyjadrení predstavovalo 22 € na mesiac. Pre domácnosť 2 dospelých s 2 deťmi išlo o sumu 642,3 € na mesiac, medziročný nárast bol 7,9 % a v absolútnom vyjadrení je to suma 47 €.

Obrázok č. 3 Miera rizika chudoby podľa veku a pohlavia v %



Prameň: EU SILC 2010

Vo všeobecnosti sa za najdôležitejší faktor ovplyvňujúci mieru rizika chudoby považuje regionálne hľadisko, podľa ktorého najnižšia miera rizika chudoby bola zaznamenaná u obyvateľov Bratislavského kraja (5,1 %), najvyššou mierou rizika chudoby boli zasiahnutí obyvatelia Prešovského kraja (18,7 %) a Banskobystrického kraja (16,9 %).

Tabuľka č. 2 Miera rizika chudoby v SR podľa počtu členov domácností v %

EU SILC 2005- 2008	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Domácnosti bez detí	8	8	7	7		8,1
Domácnosti s deťmi	17	14	14	13		15
1-členná domácnosť muži	18	20	15	19		22,2
1-členná domácnosť ženy	16	16	18	23		17,9
1-členná domácnosť do 65 rokov	23	19	18	22		23,4
1-členná domácnosť nad 65 rokov	12	15	17	22		15,2
Neúplné rodiny s najmenej 1 dieťaťom	32	29	26	21		25
2 dospelí a 1 nezaopatrené dieťa	13	8	6	10		12
2 dospelí a 2 nezaopatrené deti	17	14	12	10		11
2 dospelí a 3 a viac nezaopatrených detí	24	24	26	33		29,8

Prameň: ŠÚ SR, 2012

Ďalšími významnými faktormi miery rizika chudoby sú vek a pohlavie. Mieru rizika chudoby podľa vekovej skupiny a pohlavia ponúka obrázok č. 3. Na základe výsledkov EU SILC 2010 boli chudobou najviac ohrození ľudia vo vekovej skupine od 0 do 17 rokov (18,8 %), najmenej ohrození boli vo vekovej skupine 65 roční a starší (7,7 %). Rodový rozdiel sa na najviac prejavil vo vekovej skupine 65 roční a vyššie, kde riziku chudoby sú oveľa viac vystavené ženy (10,1 %) ako muži (3,9 %).

Podľa typu domácnosti boli roku 2010 rizikom chudoby najviac ohrozené domácnosti dvoch dospelých s 3 a viac nezaopatrenými deťmi (29,8 %) a neúplné domácnosti najmenej s 1 dieťaťom (25 %). Ukazuje sa, že vyšší počet nezaopatrených detí v domácnosti ako aj absencia ďalšieho dospelého člena v prípade neúplných domácností vedie dlhodobo k tomu, že tieto typy domácností sú výraznejšie ohrozované rizikom chudoby ako domácnosti bez detí.

I keď kvalita života človeka závisí od subjektívneho prežívania a individuálneho pocitu spokojnosti s vlastným životom, mnohé výskumy sa dnes zhodujú v tom, že jednotlivci svoje subjektívne hodnotenie kvality života odvíjajú od materiálneho dostatku, kde príjem a jeho veľkosť má omnoho väčší vplyv na kvalitu života ako napr. vek alebo pohlavie.

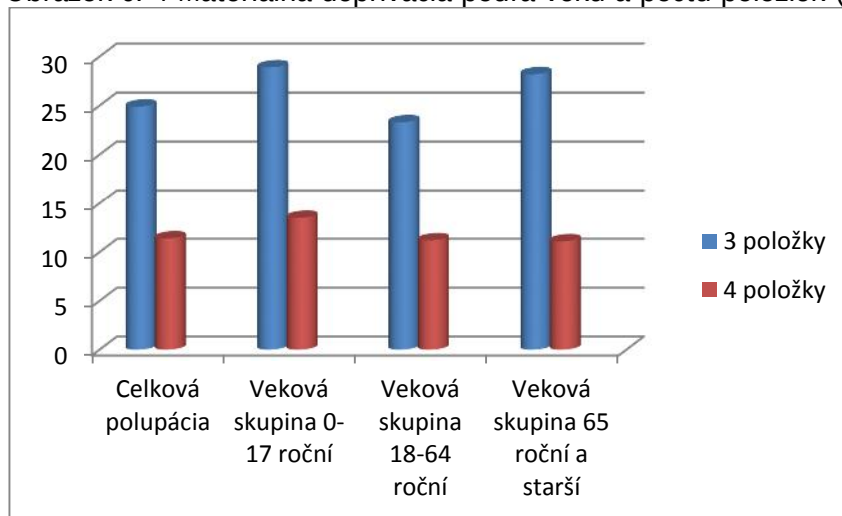
3. 3. Miera materiálnej deprivácie

Jedným z nástrojov merania individuálneho blaha vo vzťahu k nízkemu príjmu je miera materiálnej deprivácie. Deprivácia je nedobrovoľné nedostatočné uspokojovanie potrieb v dôsledku nedostatku zdrojov vo väzbe na úroveň a spôsob napĺňania potrieb, ktoré sú v danej spoločnosti bežne dostupné a všeobecne akceptované.

Miera materiálnej deprivácie vyjadruje podiel populácie (v percentách), ktorá čelí vynútenému nedostatku aspoň v troch, resp. štyroch z deviatich depriváčnych položiek patriacich do finančnej záťaže domácností. Ide o nasledujúce depriváčne položky: nedostatky spojené s hypotékou alebo nájomným a splácaním nákupov na splátky, schopnosť dovoliť raz za rok 1-týždňovú dovolenku mimo domu, schopnosť dovoliť si jesť jedlo s mäsom každý druhý deň, schopnosť čeliť neočakávaným výdavkom vo výške stanovenej ako mesačná národná hranica chudoby, domácnosť si nemôže dovoliť telefón, domácnosť si nemôže dovoliť farebný televízor, práčku, automobil, finančná schopnosť domácnosti zdržiavať doma primerané teplo.

Obrázok č. 4 ponúka prehľad o materiálnej deprivácii podľa veku a počtu položiek zistených na základe EU SILC 2010. Z celkovej populácie čelilo vynútenému nedostatku aspoň v troch položkách 24,9 % a aspoň v štyroch položkách to bolo 11,4 %. Vynútenému nedostatku v troch položkách boli najviac ohrozené deti vo veku 0-17 roční (28,9 %) a ľudia starší ako 65 rokov (28,2 %). Z hľadiska rodového rozlíšenia boli vo všetkých vekových kategóriách viac ohrozené ženy ako muži.

Obrázok č. 4 Materiálna deprivácia podľa veku a počtu položiek (%)



Prameň: EU SILC 2010

Problém prehlbujúcej sa príjmovej nerovnosti a chudoby v súčasnosti už prekročil hranice národnej ekonomiky, stal sa spoločným problémom krajín EÚ. Začiatkom roka 2010 bola Európskou komisiou vyhlásená stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu označovaná ako EURÓPA 2020, ktorej cieľom v oblasti sociálnej exklúzie je vymaniť do roku 2020 z rizika chudoby a sociálnej exklúzie 20 miliónov ľudí. Za účelom vyhodnocovania tohto cieľa bol zavedený agregátny indikátor chudoby a sociálneho vylúčenia, ktorý vychádza z multidimenzionálneho prístupu k meraniu chudoby. To znamená, že sa okrem príjmovej chudoby zohľadňuje aj materiálna deprivácia a vylúčenie z trhu práce. Agregátny indikátor vznikol kombináciou troch čiastkových indikátorov, a to miery rizika chudoby, miery materiálnej deprivácie a miery nízkej pracovnej intenzity. Ich hodnoty sú uvedené v tabuľke č. 3.

Tabuľka č. 3 Výchov miery rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia v SR (%)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Miera rizika chudoby alebo sociálneho Vylúčenia	32,0	26,7	21,4	20,6	19,6	20,6
Miera rizika chudoby	13,3	11,6	10,5	10,9	11,0	12,0
Materiálna deprivácia	22,1	18,2	13,7	11,8	11,1	11,4
Nízka intenzita práce	6,5	6,2	6,4	5,2	5,6	7,9

Prameň: EU SILC 2005-2010

Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia na Slovensku predstavuje 20,6 % populácie, čo predstavuje 1,118 milióna ľudí, v porovnaní s predchádzajúcim rokom to znamenalo zvýšenie o 1 p. b. Indikátor nízkej intenzity práce vyjadruje podiel ľudí vo veku 0-59 rokov žijúcich v domácnostiach, kde dospelí pracujú menej ako 20 % z celkového času počas predchádzajúceho roka. Podľa tohto indikátora žije 7,9 % ľudí v domácnostiach, kde nikto nepracuje alebo pracuje len príležitostne. V porovnaní s predchádzajúcim rokom sa situácia výrazne zhoršila, je to dôsledok súčasnej hospodárskej krízy. Slovenská republika v súvislosti s prijatou Stratégiou EU 2020 si stanovila cieľ vymaniť najmenej 170 tisíc ľudí z rizika chudoby a vylúčenia do roku 2020. Cieľovou skupinou sú ľudia, ktorí sú identifikovaní na základe uvedených troch indikátorov, teda ľudia žijúci v riziku chudoby alebo sociálneho vylúčenia.

3. 4. Nízky stupeň ukončenia vzdelania

Vzdelanie a jeho dosiahnutá úroveň je nielen základom pracovného úspechu človeka ale aj dôležitým predpokladom dobre sformovanej jeho osobnosti a kvalitného života. Kvalitné vzdelanie a príprava na povolanie pomáhajú v boji proti nezamestnanosti. Príprava na budúce povolanie zjednodušuje mladým ľuďom vstup na trh práce.

Najvyššou mierou nezamestnanosti – roku 2011 predstavovala 100 % - sú postihovaní ľudia bez školského vzdelania, najnižšia miera nezamestnanosti sa objavuje u ľudí s vysokoškolským vzdelaním. Na základe údajov tabuľky č. 4 môžeme konštatovať, že čím je vzdelanie vyššie, tým menšia je miera nezamestnanosti. Vyššie vzdelanie rozširuje ľuďom paletu možností vstupu na trh práce a zapojenia sa do pracovného procesu. Ľudia s vyšším vzdelaním sa vedľa lepšie vyrovnávajú s rôznym druhom pracovných prekážok a so zmenou pracovnej orientácie, sú schopní získať nové pracovné príležitosti z vlastnej iniciatívy, prekonať komplikácie a nástrahy nových pracovných miest. Potvrdzujú to skúsenosti úradov práce.

Vytvorenie vhodných podmienok vzdelávania pre širokú verejnosť je základom adaptačnej stratégie v rýchlo sa meniacom svete a dôležitou podmienkou rozvoja jednotlivých regiónov pri vstupe do informačnej spoločnosti. Vzdelávanie ako nevyhnutný

spoločenský proces významnou mierou ovplyvňuje nielen rozvoj osobnosti človeka ale sprostredkovane aj rozvoj spoločnosti. Preto EÚ kladie dôraz na celoživotné vzdelávanie, ktorého cieľom je poskytnúť ľuďom prístup k novým vedomostiam a tým zlepšiť ich schopnosť prispôbovať sa sociálno-ekonomickým zmenám a novým požiadavkám trhu práce vznikajúcich v dôsledku prechodu na znalostnú spoločnosť.

Tabuľka č. 4 Miera nezamestnanosti v SR podľa vzdelania (%)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Bez školského vzdelania	-	100	100	75	50	36	100
Základné vzdelanie	53	48	45	39	42	44	42
Učňovské bez maturity	19	15	12	11	14	18	17
Učňovské s maturitou	15	13	8	8	15	19	12
Úplné stredné všeobecné	13	10	9	8	13	13	15
Úplné stredné odborné	10	8	6	6	9	10	10
Vysokoškolské – 1. stupeň	7	5	4	5	8	11	8
Vysokoškolské – 2. stupeň	5	3	4	3	4	5	6
Vysokoškolské – 3. stupeň	-	-	4	2	2	3	4

Prameň: ŠÚ SR

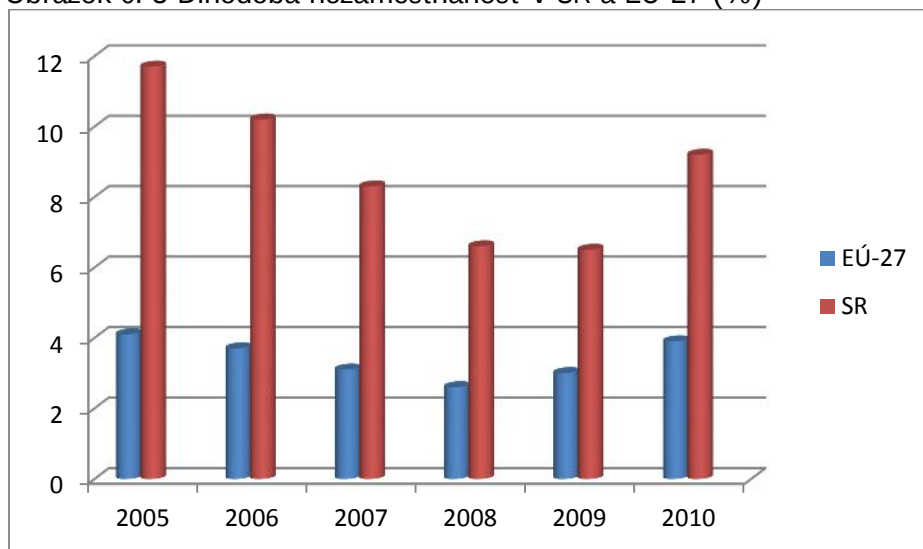
3. 5. Dlhodobá miera nezamestnanosti

Nezamestnanosť okrem ekonomických strát prináša aj množstvo negatívnych sociálnych dopadov v podobe poklesu životnej úrovne nezamestnaného a jeho rodiny, stresov a obáv z budúcnosti, narušenia životných istôt, alkoholizmu, kriminality a pod. Rozsah sociálnych dopadov nezamestnanosti na jednotlivca a spoločnosť do značnej miery závisí na dĺžke jej trvania. Dlhodobá nezamestnanosť, trvajúca viac ako 12 mesiacov, je kľúčovým zdrojom sociálnej nerovnosti v spoločnosti.

Miera dlhodobej nezamestnanosti na Slovensku v porovnaní s EÚ-27 je dlhodobo vysoká, roku 2005 v EÚ-27 dosahovala 4,1 % a na Slovensku to bolo 11,7 %. I keď sa postupne každoročne znižovala až na úroveň 6,5 % roku 2009 (v EÚ-27 predstavovala 3,0 %), v roku 2010 došlo k jej zvýšeniu na 9,2 % a tým sme sa zaradili medzi krajiny s najvyššou úrovňou dlhodobej nezamestnanosti. Roku 2010 bolo na Slovensku dlhodobo nezamestnaných 230,8 tisíc ľudí.

Znakom dlhodobej nezamestnanosti je chudoba a vylúčenie zo sociálnych sietí. Dlhodobo nezamestnaný človek stráca po určitej dobe nadobudnuté schopnosti a zručnosti, jeho opätovné zapojenie do pracovného procesu je veľmi problematické. Príčinou dlhodobej nezamestnanosti je mnohokrát nízka kvalifikácia alebo chýbajúca prax a pracovné skúsenosti. Dlhodobá nezamestnanosť predstavuje pre Slovensko jeden z najzávažnejších sociálno-ekonomických problémov, ktorý výraznou mierou spôsobuje znižovanie kvality života nezamestnaných ľudí a ich rodín.

Obrázok č. 5 Dlhodobá nezamestnanosť v SR a EÚ-27 (%)



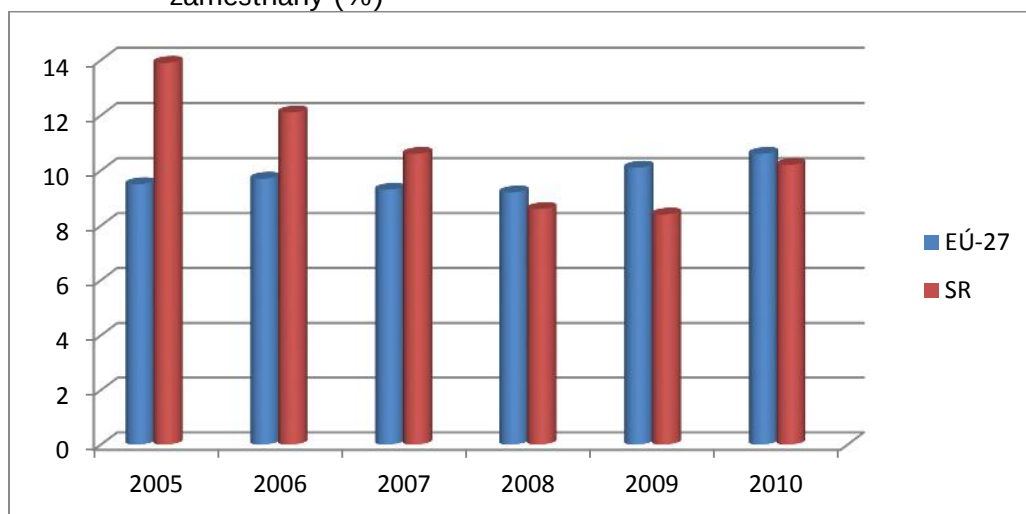
Prameň: Eurostat

3. 6. Deti v domácnosti nezamestnaných

Je všeobecne známe, že strata zamestnania spôsobuje narušenie životnej istoty ako aj mnohé osobnostné problémy človeku, ktorý prácu stratí. Nezamestnanosť negatívne ovplyvňuje nielen samotného človeka ale aj celý rodinný systém. Na nezamestnanosť veľmi citlivo reagujú deti nezamestnaných. Medzi najčastejšie sledované negatívne dôsledky u detí nezamestnaných patria stres spôsobený nedostatkom financií, znížená sebaúcta a ďalšie emocionálne problémy, agresívne správanie, zvýšené riziko úrazu a zvýšená konzumácia alkoholu u detí rôznych vekových skupín.

Na Slovensku roku 2005 podiel osôb vo veku 0 až 17 rokov žijúcich v domácnostiach, kde nikto nepracoval, predstavoval 13,9 %. V EÚ-27 bol tento podiel podstatne nižší a to 9,5 %. Od roku 2008 Slovensko vykazuje nižšiu úroveň tohto podielu ako EÚ-27. Roku 2010 najnižší podiel vykazovalo Luxembursko (2,8 %) a najvyšší Írsko (19,6 %), Slovensko dosiahlo 10,2 %.

Obrázok č. 6 Podiel osôb (0-17 rokov) žijúcich v domácnosti, kde nie je žiaden zamestnaný (%)



Prameň: Eurostat

Zníženie a strata finančných možností domácností v dôsledku nezamestnanosti rodičov často vedú k sociálnej izolácii adolescentov, k zmene vzťahov v rodine, k zvýšeným konfliktom v rodine, škole i skupine rovesníkov, k rôznym emocionálnym a zdravotným problémom. Deti v rodine nezamestnaných často trpia chudobou, pričom majú výrazne zníženú šancu vytvoriť si zdravý, zmysluplný a kvalitný život.

Záver

Vo všeobecnej rovine zabezpečenie sociálnej kvality spočíva vo vytvorení základných podmienok pre dôstojný život všetkých občanov s ohľadom na ich individuálne preferencie, dostatok práce a príjem a to na úrovni, ktorá im dovolí plnohodnotne sa zúčastňovať života v spoločnosti. V praktickej rovine to znamená vytvorenie podmienok, ktoré jednotlivcovi umožnia mať prácu, pri jej strate nájsť si novú prácu a byť za ňu adekvátne odmeňovaný, umožnia prístup k informáciám, k vzdelaniu a k sociálnym službám, vytvoriť si funkčnú rodinu a zvládať rôzne životné situácie, nachádzať nové tvorivé riešenia problémových situácií a pod.

Na základe analýzy vybraných indikátorov môžeme konštatovať, že Slovensko nezabezpečuje sociálnu kvalitu pre všetkých občanov. Na Slovensku existuje určitá skupina obyvateľov, ktorá sa nezúčastňuje v dostatočnej miere na sociálnom a ekonomickom živote spoločnosti, resp. je z tohto života vylúčená predovšetkým v dôsledku nedostatku financií a to z dôvodu nízkeho príjmu alebo jeho straty.

I keď Slovensko v rámci EÚ patrí medzi krajiny najmenej ohrozené chudobou, tento fakt nevylúčil situáciu, že roku 2010 čelilo riziku chudoby pre nízke príjmy 12 % obyvateľov, čo je o 1 p. b. viac ako roku 2009. Najviac ohrozenou skupinou sú domácnosti s dvoma dospelými a dvoma a viac závislými deťmi (29,6 %). Za hlavný ekonomický problém z hľadiska dosiahnutia sociálnej kvality pre všetkých obyvateľov treba považovať dlhodobú nezamestnanosť, ktorá v roku 2010 predstavovala 9,2 % (v EÚ-27 bola 3,9 %) a tým sme sa zaradili medzi krajiny s najvyššou úrovňou dlhodobej nezamestnanosti. Uvedené percento poukazuje na skutočnosť, že 230,8 tisíc dlhodobo nezamestnaných ľudí sa dostáva do ohrozenia chudoby, má obmedzený prístup k zdravotnej starostlivosti, k sociálnym službám a pod. Dlhodobá nezamestnanosť je kľúčovým zdrojom sociálnej nerovnosti, ktorá spôsobuje rôzne tenzie v spoločnosti, preto znižovanie dlhodobej nezamestnanosti by sa malo stať prioritou hospodárskej politiky SR.

Aktuálnosť riešenia uvedených problémov zdôrazňuje aj EÚ, ktorá v rámci projektu EUROPA 20/20 vytýčila päť prioritných cieľov. V našom príspevku sme sa zamerali na tri z týchto cieľov:

- zamestnanosť – EÚ si určila za hlavnú úlohu zvýšiť do roku 2020 zamestnanosť obyvateľstva vo veku 20 – 64 rokov na 75 %,
- boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu - cieľom EÚ je o 20 mil. znížiť počet osôb, ktorým hrozí chudoba a sociálne vylúčenie,
- vzdelávanie – v tejto oblasti si EÚ predsavzala znížiť mieru predčasného ukončenia školskej dochádzky pod 10 % a zvýšiť počet mladých ľudí s vysokoškolským alebo ekvivalentným vzdelaním na aspoň 40 %.

Príspevok vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV s názvom „Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ“.

Literatúra

- [1] BECK, W., VAN DER MAESEN, L. J. G., WALKER, A. 2001. Social Quality: A Vision For Europe. Studies in Employment and Social Policy. Hauge/London/Boston: Kluwer Law International 2001, ISBN 9041115234.
- [2] BRUTOVSKÁ, G. 2010. Zmeny v charaktere platenej práce a sociálna nerovnosť. In: Chudoba a sociálne vylúčenie ako problém súčasnosti Výzvy a trendy. Prešov: Občianske združenie Potenciál, 2010, ISBN 978-80-969073-1-1.
- [3] CANTALAMESSA, R. 1999. Chudoba. Bratislava: Serafín, 1999. ISBN 80-88944-08-2.
- [4] EU SILC. EUROSTAT. European Commission – Statistics [online] Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/introduction
- [5] HERRMANN, P. 2009. Social Quality – Looking for a Global Social Policy. In: NTU Social Work Review. No. 19/2009, ISBN 978-3-941482-04-3. Dostupné na: <http://www.scribd.com/doc/47475471/bd-2-Hermann-e-book>
- [6] HOLKOVÁ, V. 2012. Kvalita života na Slovensku. Ekonomické spektrum, roč. VII, č. 3/2012. ISSN 1336-9105.
- [7] HOLKOVÁ, V., VESELKOVÁ, A. 2012. Vývoj príjmovej nerovnosti na Slovensku. In Sociálny rozvoj a kvalita života v kontexte makroekonomickej nerovnováhy: elektronický zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie: 17. a 18. mája 2012, Veľký Meder [elektronický zdroj]. - Bratislava: [Vydavateľstvo EKONÓM], 2012. ISBN 978-80-225-3398-0, s. 146-156. VEGA 1/0570/11.
- [8] KEIZER, M., VAN DER MAESEN, L. J. G. 2003. Social Quality and the Component of Socio-economic security 3rd Draft, Working Paper, Amsterdam, September 2003. Dostupné na: <http://www.socialquality.org/site/ima/ICSW-Report.pdf>
- [9] LALUHA, I. 2008. Kvalita života. In: STANEK, V. a kol. 2008. Sociálna politika. Bratislava: Sprint dva, 2008, ISBN 978 80-89393-02-2.
- [10] REPKOVÁ, K. 2002. Podpora sociálnej kohézie – novodobý rozmer sociálnej práce v globalizujúcom sa svete. In: Kvalita života a ľudské práva v kontextoch sociálnej práce a vzdelávania dospelých. Prešov: FF PO, 2002, ISBN 80-8068-088-4.
- [11] VALENTOVÁ, M. 2003. Evropský sociální monitoring: jak uchopit sociální kvalitu. Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. ISBN 9788023914405.
- [12] VAN DER MAESEN, L. J. G., WALKER, A. 2005. Indicators of Social Quality: Outcomes of the European Scientific Network. In: European Journal of Social Quality. 2005. Volume 5, Issue 1/5.
- [13] VELČICKÁ, J., VLAČUHA, R. 2010. EU SILC 2010 Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. Bratislava: ŠÚ SR. Dostupné na: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=42009>
- [14] European Foundation for the Improving Living and Working Conditions. 2004. Perceptions of social integration and exclusion in an enlarged Europe.
- [15] Eurostat 2012, ŠÚ SR,

Kontakt:

doc. Ing. Vierošlava Holková, CSc., Ing. Alexandra Veselková, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave,
Národohospodárska fakulta - Katedra ekonomickej teórie
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
E-mail: vieroslava.holkova@euba.sk, alexandra.veselkova@euba.sk

NEZAMESTNANOSŤ AKO PSYCHOLOGICKÝ A SOCIÁLNY IMPERATÍV DNEŠNEJ DOBY

Unemployment as psychological and social imperatives of our time

Tatiana Soroková

Abstrakt

Nezamestnanosť predstavuje jeden z vážnych problémov, ktorý zasahuje do viacerých stránok života nielen nezamestnaného človeka, ale aj jeho blízkeho okolia. Súčasná finančná a hospodárska kríza výrazne ovplyvňuje vývoj nezamestnanosti nielen na Slovensku. Má výrazný vplyv na celkovú kvalitu života človeka, na jeho psychický a fyzický stav. Cieľom článku je analyzovať vývoj a príčiny nezamestnanosti na Slovensku a popísať niektoré špecifiká nezamestnanosti na Slovensku, rómsku problematiku a nezamestnanosť mladých. V článku sú analyzované dopady nezamestnanosti, keďže nezamestnanosť vytvára v živote človeka zlom, pretože spôsobuje problémy v oblasti ekonomickej, sociálnej a psychickej. Prináša stratu spoločenských kontaktov, postupnú sociálnu izoláciu, rastúci pocit bezmocnosti, poruchu v osobnom vytváraní identity a v seba rozvoji človeka

Abstract

Unemployment is one of the serious problems that affect many aspects of human being and his relations. The current financial and economic crisis seriously affects the evolution of unemployment not only in Slovakia. It has a significant impact on the overall quality of human life, as well as on his mental and physical condition. The target of thesis is to analyze evolution and reasons of the unemployment and to describe the specifications of the unemployment in the Slovak republic, especially in Roma population and unemployment of the young people. Also are analyzed the impacts of the unemployment, because it causes problems in the field of economic, social and mental well. Unemployment brings loses of social contacts, social isolations and defects of personal identity and in self – realizations of the humans.

Kľúčové slová: Nezamestnanosť, Rozdiely, Dôsledky nezamestnanosti,

Keywords: Unemployment, Differences, Impacts of unemployment

ÚVOD

Nezamestnanosť je aktuálne závažným problémom v celej Európe, ale rovnako aj na Slovensku a v niektorých regiónoch dosahuje neúnosnú mieru. Má negatívny vplyv na ekonomickú situáciu a životnú úroveň nezamestnaného. Pre mnohých ľudí bez práce je to veľmi ťažké obdobie a každý jedinec sa s touto situáciou, či už dočasnou alebo dlhodobou vyrovnáva rôzne. Nezamestnanosť je problém nielen jednotlivcov, ale je to problém týkajúci sa celej spoločnosti. Vo väčšine krajín štát svojou politikou vykonáva opatrenia pre zníženie nezamestnanosti a rovnako štát aj finančne podporuje nezamestnaných. Avšak finančná podpora nestačí, dôležitá je psychická pomoc v zmysle akcentácie faktu, že táto situácia je pre jedinca len dočasná. Nezamestnanosť je celospoločenským problémom a v dnešnej dobe, v čase globálnej ekonomickej krízy, sa dotýka každého z nás. V jednotlivých krajinách sa prijímajú rozličné rozhodnutia a opatrenia, aj relatívne neštandardné, ako spomaliť a zastaviť zvyšovanie nezamestnanosti a podporiť tvorbu nových pracovných miest.

Jedným z dôležitých ukazovateľov ekonomiky, ktorý je pozorne sledovaný, je aj miera nezamestnanosti. Miera nezamestnanosti sa líši v jednotlivých krajinách Európskej únie, v niektorých prípadoch aj niekoľkonásobne. Takisto aj v miere nezamestnanosti na Slovensku sú rozdiely medzi jednotlivými regiónmi.

REGIONÁLNE DISPARITY NA SLOVENSKU

Už od dôb minulých môžeme sledovať snahy o ovplyvňovanie ekonomického, sociálneho a kultúrneho rozvoja určitých regiónov. Spočiatku to bolo na úrovni menších oblastí a územných celkov, neskôr sa tieto vplyvy uskutočňovali v rámci väčších oblastí a celých štátov. Nad lokálnymi záujmami postupne prevládli štátne mocenské vplyvy a tieto činnosti v súčasnosti nazývame regionálna politika.

Pod regionálnymi disparitami rozumieme rozdiely v stupni sociálno-ekonomického rozvoja regiónov, ktoré sú dôsledkom jeho nerovnomernosti. Tieto regionálne disparity sa prejavujú aj na Slovensku. Medzi východom a západom krajiny je značný rozdiel v ekonomických podmienkach obyvateľstva, priemernou mzdou a mierou nezamestnanosti [1].

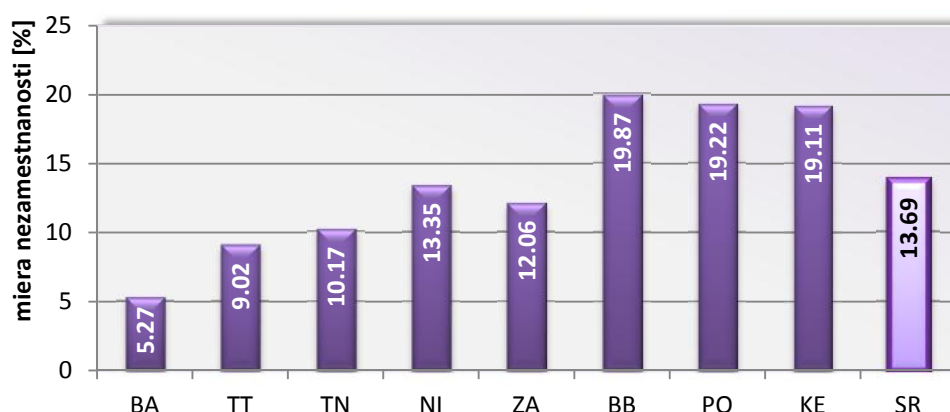
Jednou z regionálnych disparít je aj miera nezamestnanosti v jednotlivých regiónoch Slovenska. V tab. 1 sú prezentované údaje o miere nezamestnanosti v jednotlivých regiónoch SR.

Tab.1: Štatistiky nezamestnanosti v jednotlivých krajoch SR – december 2011

Ukazovateľ	SR	Kraj							
		BA	TT	TN	NI	ZA	BB	PO	KE
Stav UoZ v evidencii ku koncu predchádzajúceho mesiaca	393 122	19 297	28 459	32 334	49 128	41 579	67 310	80 496	74 519
Prítok UoZ v mesiaci	26 756	1 658	2 450	3 020	3 222	3 763	3 738	4 881	4 024
Odtok UoZ v mesiaci	20 078	1 538	1 823	2 151	2 006	2 705	2 984	3 497	3 374
z toho umiestnení	10 933	1 011	941	1 365	1 200	1 888	1 314	1 850	1 364
Stav UoZ ku koncu sledovaného mesiaca	399 800	19 417	29 086	33 203	50 344	42 637	68 064	81 880	75 169
Uchádzačov o zamestnanie (v %)	1,70	0,62	2,20	2,69	2,48	2,54	1,12	1,72	0,87
Miera evidovanej nezamestnanosti (v %)	13,59	5,41	8,88	9,95	13,27	11,91	19,83	18,95	18,76

Zdroj: Eurostat. Štatistiky nezamestnanosti v jednotlivých krajoch SR – dec. 2011[7]

Graf 1: Nezamestnanosť v krajocho SR – stav k 31. 03. 2012



Zdroj : Eurostat; Nezamestnanosť v krajocho SR – stav k 31. 03. 2012 [7]

Príčiny nerovnosti

Charakteristickou črtou regionálnej štruktúry na Slovensku je neustále prehľbovanie ekonomickej a sociálnej úrovne jednotlivých regiónov. Regionálne rozdiely sú na Slovensku zapríčinené spolupôsobením viacerých faktorov. Medzi tieto faktory patria:

- absencia vnútroregionálneho trhového prostredia,
- nedostatočná previazanosť ekonomických subjektov v regióne,
- nedostatočné a neracionálne využívanie zdrojov územia,
- preferencia odvetvových kritérií,
- absencia predpokladov na horizontálnu koordináciu,
- nevýhodná sektorálna štruktúra s vysokým podielom zamestnanosti obyvateľstva v primárnych a sekundárnych aktivitách a nízkym podielom v terciálnom sektore,
- vysoká energetická a materiálová náročnosť výroby,
- rozdielna kvalita ľudského potenciálu,
- nízka úroveň dostupnosti regiónov v dôsledku poddimenzovanej infraštruktúrnej vybavenosti regiónov s nepriaznivým vplyvom na vnútroštátnu, cezhraničnú i medzinárodnú spoluprácu,
- nízka inovačná kapacita regiónov a nedostatočné zohľadňovanie environmentálnych kritérií.

Uvedené faktory spolu s regionálne silne diferencovanou lokalizáciou, v porovnaní s okolitými krajinami, výrazne nižšieho objemu zahraničných investícií možno tvoria determinujúce faktory regionálnych disparít, ktoré sú umocnené aj regionálnymi špecifikami [1].

Regionálne rozdiely môžu byť zapríčinené viacerými faktormi, napríklad:

- dlhodobým znevýhodnením zapríčineným geografickou izoláciou,
- nedávnymi sociálnymi a hospodárskymi zmenami,
- pretrvávajúcim dedičstvom bývalých centrálne plánovaných ekonomík,
- kombináciou týchto a iných faktorov. .

Pokiaľ ide o nové členské krajiny v rámci EÚ, celková situácia je relatívne podobná. Vo všetkých nových členských krajinách, ktoré obsahujú viac než jeden štatistický región, navyše existuje výrazný rozdiel medzi regiónom hlavného mesta a najviac zaostalými regiónmi.

Regionálne rozdiely v životnej úrovni na Slovensku sú stále vysoké. Pokiaľ životná úroveň v Bratislavskom kraji presahuje priemer Európskej únie, v Prešovskom kraji je to niečo vyššie tridsať percent priemeru EÚ. Priemerný mesačný zárobok v týchto krajoch sa minulý rok líšil takmer o 300 eur. Najväčší rozdiel Bratislavského kraja oproti zaostalejším krajom je, samozrejme, v miere nezamestnanosti.

Zaostalosť najchudobnejších slovenských regiónov by sa podľa predpokladov mala stierať už v najbližších rokoch. Hlavne vďaka diferencovanej podpore prívlevu investícií zo strany štátu, budovaniu priemyselných parkov, využívaniu zdrojov z EÚ a dobudovaniu infraštruktúry a dopravných ciest. Rozvinutejšie regióny sa už nasýtili z hľadiska kapacity voľných pracovných síl, najviac investícií bude pribúdať v menej rozvinutých regiónoch.

S problematikou regionálnych disparít úzko súvisí aj prizma či realita chudoby. Prvá komplexná správa o chudobe bola publikovaná v roku 1988. V čase socialistického zriadenia pojem „chudoba“ bol neprípustný a bol nahradený pojmom „obmedzená možnosť spotreby“, následne v roku 1990 komisia expertov pri Federálnom ministerstve práce a sociálnych vecí, pre stanovenie životného minima operovala s pojmom „hmotná núdza“ [5]. Dnes problematika nezamestnanosti a monetárna chudoba sa stali veľmi častými pojmami, a problematikou regionálnych disparít a chudoby sa zaoberajú mnohí odborníci.

RÓMSKA PROBLEMATIKA NEZAMESTNANOSTI

V Slovenskej republike žije jedna z najpočetnejších rómskych menšín v Európe. Hoci sa v sčítaní obyvateľstva z roku 1991 k rómskej menšine prihlásilo len 75 802 obyvateľov SR, čo predstavovalo 1,4 % celkovej populácie, podľa neoficiálnych odhadov žije na Slovensku približne od 420 tisíc do 500 tisíc Rómov, čo predstavuje 8 - 10 % celkového obyvateľstva.

Slovenskí Rómovia sú v porovnaní s ostatnými skupinami obyvateľstva na tom horšie takmer vo všetkých socio-ekonomických ukazovateľoch (chudoba, vzdelanie, zdravotný stav, podmienky bývania, občianska vybavenosť). Väčšina Rómov na Slovensku býva v osadách, pričom väčšina rómskeho obyvateľstva žije vo východnej časti Slovenska. Osady sa často nachádzajú na okrajoch miest a obcí pričom sú vybudované na súkromných a zatiaľ nevysporiadaných pozemkoch, zvyčajne ako čierne stavby. V niektorých prípadoch sa nejedná o stavby v pravom zmysle slova, ale často sú to len chatrče a rôzne prístrešky. V minulom období počet Rómov v osadách stúpol, a to hlavne z dôvodu opätovného navrátenia Rómov do pôvodných osád kvôli dostupnosti lacnejšieho bývania. V 90-tych rokoch počas prechodu k trhovej ekonomike dochádzalo k nárastu nezamestnanosti a práve Rómovia boli často prepúšťaní ako prví, a to hlavne z dôvodov vykonávania nízko kvalifikovaných prác. Následne si ťažko hľadali nové zamestnanie, a to hlavne z dôvodu nízkej vzdelanosti a slabej pracovnej disciplíny a prakticky tento stav pretrváva až do súčasnosti [2].

V súčasnosti nie sú dostupné údaje o nezamestnanosti jednotlivých národností a etník odhaduje sa, že z celkového počtu nezamestnaných vo východných okresoch s väčšími rómskymi komunitami je podiel Rómov na celkovom počte nezamestnaných až 40 – 42 %.

Mnohí Rómovia označili diskrimináciu za významnú prekážku ich zamestnanosti a za hlavný dôvod ich neochoty hľadať prácu mimo svojich komunít a dedín. Hoci Slovensko má platnú legislatívu zakazujúcu diskrimináciu v zamestnaní, Rómovia často uvádzajú ich vlastné skúsenosti s diskrimináciou. Rómska populácia na Slovensku je skupinou, ktorá patrí k skupinám najviac ohrozenými chudobou, sociálnym vylúčením a diskrimináciou.

Rómske etnikum je spojené s viacerými znevýhodneniami a to hlavne:

- chudoba previazaná s demografickými podmienkami,
- chudoba vytváraná nezamestnanosťou,
- chudoba zapríčinená vykonávaním nízko kvalifikovanej a nízko platenej práce
- nedostatok vzdelania a neochota pracovať

Oblasť možnosti zamestnanosti

Revitalizácia tradičných schopností a zručností Rómov nie sú v súčasnosti možnými riešením nezamestnanosti rómskeho etnika. Rómovia sa často pri hľadaní zamestnania stretávajú so selekciou z dôvodu už spomínanej nízkej vzdelanostnej úrovne a nedostatočnej pracovnej disciplíny a tým aj nízkou konkurencie schopnosťou na trhu práce.

Najpočetnejšou skupinou zo znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie / ďalej len UoZ / sú dlhodobo nezamestnaní občania vedení v evidencii UoZ najmenej 12 mesiacov z predchádzajúcich 16 mesiacov. Na trhu práce majú sťažené uplatnenie z dôvodu, že dlhodobou nezamestnanosťou postupne strácajú odborné vedomosti, pracovné zručnosti a pracovné návyky. Do tejto kategórie patria ťažko umiestniteľné osoby s nízkou vzdelanostnou úrovňou a bez kvalifikácie. V roku 2010 bolo v evidencii UoZ v priemere 172 083 dlhodobo nezamestnaných osôb. Ich absolútny počet v porovnaní s rokom 2009 vzrástol o 52 111 osôb. Podiel dlhodobo nezamestnaných osôb na celkovom počte UoZ v roku 2010 predstavoval v priemere 45,2 %.[7]

Presné štatistiky o rómskej nezamestnanosti neexistujú, možno vyslovovať iba odhady na základe posúdenia situácie v problémových a marginalizovaných lokalitách Slovenska. Práve v okresoch s vysokým počtom rómskeho obyvateľstva je miera nezamestnanosti najvyššia. Na základe neoficiálnych údajov o nezamestnanosti rómskej populácie z predchádzajúceho obdobia je zrejmé, že počet nezamestnaných Rómov v Slovenskej republike systematicky rastie a rómska populácia tvorí výraznú väčšinu dlhodobo nezamestnaných v SR. Za hlavné problémy ovplyvňujúce vysokú nezamestnanosť rómskej populácie možno označiť nízku kvalifikovanosť Rómov, nezáujem zamestnávateľov o takýchto pracovníkov v dôsledku nedostatku pracovných príležitostí, nízku pracovnú morálku rómskej populácie a nedostatok pracovných príležitostí najmä v okresoch s vysokým počtom Rómov.

Sociálna znevýhodnenosť, ktorú mnohí Rómovia často označujú pojmom „diskriminácia“ je v rozhodujúcej miere spojená s chudobou, ktorá je „považovaná za základný ukazovateľ kvality života“. Zároveň sa zdôrazňuje, že azda najlepším riešením nezamestnanosti Rómov je zvyšovanie úrovne ich vzdelania. Keďže rómski rodičia nepoznajú výhody, ktoré by im kvalitné vzdelanie prinášalo na trhu práce, nemôžu byť ani pozitívnym príkladom pre svojich potomkov.

Ďalšou možnosťou sú programy zamerané na elimináciu chudoby Rómov. Jeden z úspešnejších programov bol program vytvorený v roku 2006 mimovládnu organizáciou ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj a ukončený v roku 2009. Cieľom programu bolo zvýšiť životnú úroveň klientov z domácností s nízkym príjmom a zameraný na skupinu chudobných obyvateľov vybraných obcí na východnom Slovensku, v ktorých združenie ETP prevádzkuje svoje komunitné centrá pre Rómov, príp. má vybudované dlhodobé vzťahy s miestnou samosprávou. Spravidla ide o obce nachádzajúce sa v tzv. „jadrách chudoby“ na Slovensku [6].

Pre riešenie rómskej problematiky je nutný systém zmeny výchovy detí v rómskych rodinách, k čomu boli nasmerované práve komunitné centrá, keďže aj tam sa nájdu deti talentované avšak podpora rodiny pri ich vývine je minimálna. Komunitné centrá majú možnosť takéto deti podchytiť a venovať im pozornosť, ako aj diagnosticky realizovať odborný prístup k tým, ktorí majú zníženú sociabilitu a abuzosové prejavy v dôsledku ľahkých mozgových dysfunkcií ako aj nesprávnej výchovy.

NEZAMESTNANOSŤ MLADÝCH

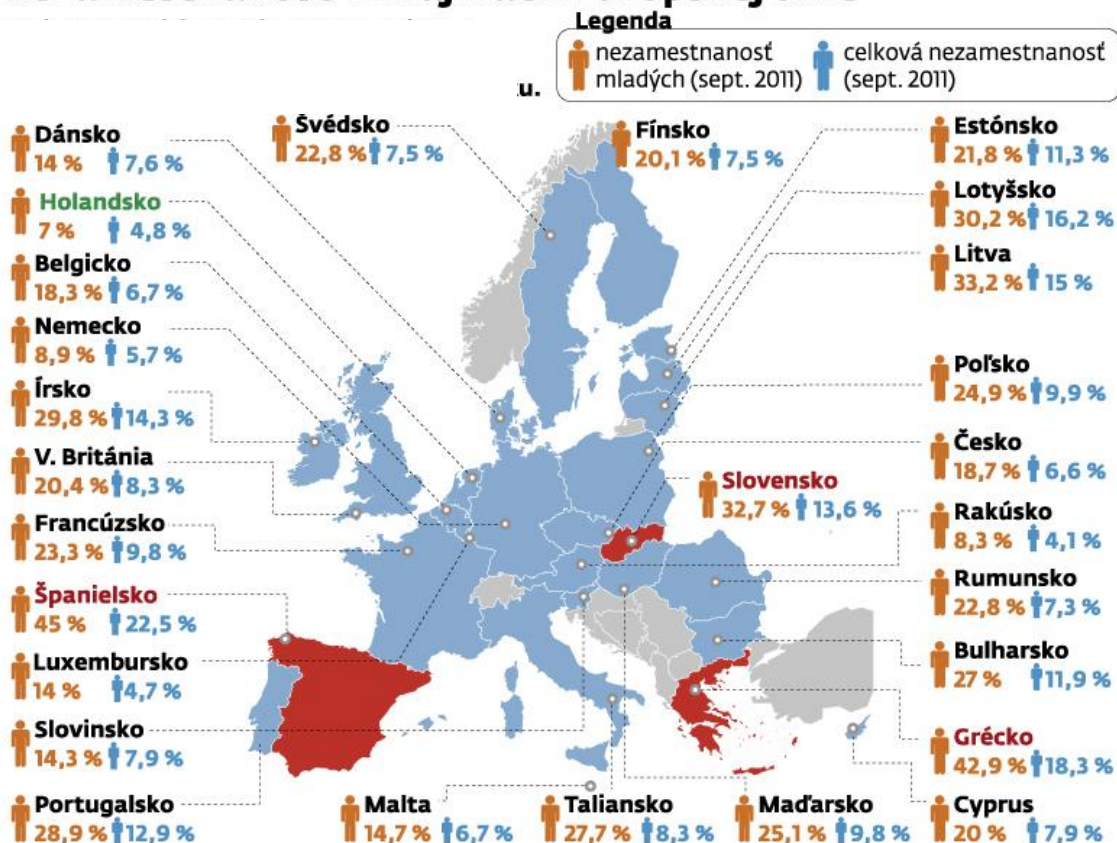
Jednou z najviac nezamestnanosťou ohrozených skupín je mladá generácia, ktorá si po skončení štúdia hľadá svoju prvú prácu. S problémom nezamestnanosti mladých ľudí sa stretáva väčšina krajín EÚ. Pre život mladého človeka je zamestnanie dôležitou oblasťou, pretože mladým ľuďom zabezpečuje finančný prínos, možnosť seberealizácie, pocit užitočnosti, psychologicky dôležité miesto v živote a kariérny rast.

Práca takisto svojím charakterom podporuje vývin jednotlivca ale aj celej spoločnosti. Práca zaraďuje mladého človeka do nových sociálnych vzťahov a kontaktov formuje človeka po všetkých stránkach a samozrejme uspokojuje jeho potreby. Práca nie je len nevyhnutnosťou a v mnohých prípadoch sa stáva sociálnou potrebou.

Neschopnosť nájsť si zamestnanie má pre mladého človeka negatívne dopady na jeho psychiku a sebavedomie a je dôležité, aby mladý človek čím skôr získal pracovné návyky a vytvárala sa u neho potreba pracovať. Zaraďovanie mladých do pracovného procesu je dôsledkom toho ako boli školou pripravení na vstup na trh práce [3].

Nasledujúci Obrázok č.1 predstavuje nezamestnanosť v krajinách EÚ a mieru nezamestnanosti mladých. Na danom obrázku väčší piktogram a väčšie % je ukazovateľom nezamestnanosti mladých, menší označuje celkovú nezamestnanosť.

Nezamestnanosť v krajinách Európskej únie



Obr.1 Zdroj: Eurostat Nezamestnanosť v krajinách Európskej únie a nezamestnanosť mladých – sep.2011[7]

Ekonomické dôsledky nezamestnanosti

Vo fungujúcej ekonomike s prijateľným ekonomickým rastom by mala byť aj miera nezamestnanosti na určitej udržateľnej úrovni, nakoľko úplne vylúčiť sa nedá. Zvýšená miera nezamestnanosti prináša pre štát významné ekonomické straty (nutnosť vyplácať podpory a sociálne dávky), pričom tieto prostriedky vytvárajú základné podmienky pre nezamestnaných, aby mohli existovať.

Sociálne dôsledky nezamestnanosti

Nezamestnanosť so sebou neprináša len ekonomické straty pre spoločnosť, ale zapríčiňuje aj množstvo negatívnych dôsledkov na nezamestnaných a ich rodiny v podobe zvýšených stresov, možného alkoholizmu a tiež zvýšenej kriminality. Rozsah dôsledkov závisí aj od dĺžky doby nezamestnanosti. V prípade dlhodobej nezamestnanosti sú následky výrazne závažnejšie. Nezamestnanosť má výrazný vplyv na spoločenský aj rodinný život nezamestnaných. Strata zamestnania a neschopnosť nájsť si nové zamestnanie vedie k pocitu menejcennosti, znižuje sebaúctu a sebahodnotenie človeka. V prípade dlhodobej nezamestnanosti jedinec stráca pracovné návyky a nadobudnutné schopnosti a zručnosti [4]. Problém straty zamestnania, resp. získanie vhodného zamestnania sa môže týkať každého. Strata zamestnania patrí medzi nepríjemné zážitky, pričom pre niektorých ľudí predstavuje, tzv. „sociálnu smrť“ a spája sa s nízkou životnou úrovňou, negatívnym prístupom k životu až rezignáciou.

Psychologické a spoločenské riziká dlhodobej nezamestnanosti

Jedným zo závažných rizík zamestnanosti a hlavne dlhodobej nezamestnanosti je zmena v oblasti životnej úrovne a životného štýlu. Dlhodobo nezamestnaný človek postupne stráca pracovné návyky a vytvára si náhradné vzorce správania. V prípade dlhodobej nezamestnanosti nezamestnaný človek čím ďalej tým viac stráca motiváciu a odvahu niečo meniť. Často si vytvára zdôvodnenia a hľadá príčiny prečo si nedokáže nájsť prácu, pričom tieto zdôvodnenia nemusia mať racionálny základ a často sú len obranou pred zlyhaním a neistotou. V prípade dlhodobej nezamestnanosti prichádzajú aj ďalšie riziká. S dlhodobou nezamestnanosťou je spojený aj problém alkoholizmu, pomocou ktorého sa čiastočne znižuje momentálne napätie. Nezamestnaný človek, ktorý naozaj chce pracovať, upadá do pseudodepresie i depresie, psychický diskomfort somatizuje v častých návštevách lekárov, následne nadmerného užívania liekov ako aj iných nevhodných látok, ktoré na zdravie pôsobia kontraproduktívne. Z finančnej núdze sa nezamestnaní často uchýľujú ku krádežiam, v prípade ich pristihnutia to prináša ďalšie problémy nie len so zdravím, ale aj so zákonom. Vznik akejsi nezodpovednosti a „prežívania zo dňa na deň“, vedie aj k degradácii citov a emócií. Známe sú prípady, ktoré prinášajú médiá, kde v obciach s 80 a viac percentnou nezamestnanosťou, a nielen tam, takíto jedinci ničia súkromný majetok; poškodzujú domy, autá, predajne, vykrádajú základné i materské školy, obecné budovy, dokonca ničia aj náhrobné kamene na cintorínoch. Zaniká ľudská dôstojnosť, zrkadlí sa pokrivené sebavnímanie, hrubosť, arogancia, agresivita. Dôsledok alkoholizmu, drogovej závislosti, trestnej činnosti sa negatívne odráža na ďalšej možnosti aspoň krátkodobého zamestnania, nevriavac o tom, že tieto abuzusy ovplyvňujú fyzické a psychické zdravie nezamestnaných.

Strata zamestnania človeka ktorý do určitej doby pracoval a bol v pracovnej interakcii s pracovným prostredím vedie k sociálnej izolácii a môžeme ju vnímať v dvoch významoch. Každé zamestnanie človeka so sebou prináša množstvo sociálnych kontaktov a pracovnou exklúziou dochádza k strate týchto kontaktov. Súčasne dochádza aj k značnej strate počtu sociálnych stykov vo vzťahu k širšiemu okoliu a interpersonálnej aktivite. K zvýrazneniu tohto problému dochádza hlavne v oblastiach, kde dochádza k hromadnej nezamestnanosti.

ZÁVER

Vo všeobecnosti nezamestnanosť v súčasnosti predstavuje vážny imperatív doby. Je obrovským ekonomickým, sociálnym a psychologickým problémom. Nezamestnanosť má vzrastajúcu tendenciu a stáva sa závažným fenoménom, obzvlášť mladej generácie. Je frustrujúcim javom, ktorý narúša existenciu každého človeka, ktorého sa bytostne dotýka, zvlášť u ľudí, ktorí chcú pracovať. Dôsledky nezamestnanosti uvrhujú jednotlivca do sociálnej biedy, depresie, čo vyvoláva vážny sociálny a psychologický problém. Ak chceme znížiť nezamestnanosť a zvlášť nezamestnanosť mladej generácie a vyrovnať regionálne rozdiely, musíme zabezpečiť všetkým bez rozdielu prístup k pracovným príležitostiam, taktiež vytvoriť podmienky pre podnikanie v ktorých by terajší i budúci nezamestnaní mohli nájsť a tvorivo rozvíjať osobnostný a pracovný potenciál. Ten vytvorí pozitívny predpoklad na ich uplatnenie a integráciu v spoločenskom živote.

Použitá literatúra

- [1] SLOBODA, D.: Slovensko a regionálne rozdiely, konzervatívny inštitút M.R. Štefánika, Bratislava 2006.
- [2] SVETOVÁ BANKA – INEKO – NADÁCIA SPACE: Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike, Bratislava 2002, 86 s. ISBN: 80-88991-15-3
- [3] BUCHTOVÁ, B. a kol.: Nezamestnanost psychologický, ekonomický a sociální problém. Praha: GRADA PUBLISHING, 2002. 240 s. ISBN 80-247-9006-8.
- [4] PAUKOVIČ, V. – HOLOVČÁKOVÁ, L.: Nezamestnanost' ako sociálny jav, štruktúra nezamestnanosti, príčiny, dôsledky a riešenia problému v Slovenskej republike, In.: Sociálne a politické analýzy, Košice 2008, s. 166-194. ISSN 1337 5555.
- [5] PAUHOLFOVÁ, I., HUDEC, O., ŽELINSKÝ, T. : Sociálny kapitál, ľudský kapitál a chudoba v regiónoch Slovenska / Zborník statí/ TU EkF, Košice 2010 ISBN 978-80-553-0573-8
- [6] ŽELINSKÝ, T. : Mikrofinancie ako alternatívny nástroj na riešenie problému chudoby rómskeho obyvateľstva v marginalizovaných regiónoch, Sociológia 43 č.1, 2011, Bratislava <http://www.sav.sk/journals/uploads/02041039Zelinsky%20-%20OK%20AF.pdf>
- [7] <http://www.eurostat.com>

Informácie o autorovi:

PhDr. Tatiana Soroková, PhD.

Odborná asistentka (prednášajúca psychologicko-ekonomické disciplíny)

Ekonomická fakulta Technickej univerzity v Košiciach,

Katedra ekonomických teórií, Nemcovej 32, 040 01 KOŠICE

tel. 602 3306, tatiana.sorokova@tuke.sk

ZVYŠOVANIE VÝKONNOSTI MANAŽÉROV A ZAMESTNANCOV PROSTREDNÍCTVOM KOGNITÍVNEHO VYLEPŠOVANIA

Improvement of the performance of managers and employees by cognitive enhancement

Ing. Juraj Mišún, PhD. - Ing. Ivana Mišúnová Hudáková, PhD.

Abstrakt

Zo severnej Ameriky a štátov západnej Európy sa do našich končín blíži zaujímavý fenomén. Tlak na vysoký psychický výkon počas štúdia a v práci začína byť tak silný, že mnoho jedincov siahajú po stimulujúcich látkach. Keď cigarety, káva a energetické nápoje viac nepomáhajú, ďalším stupňom sú povinne predpisové lieky, ktoré boli vyvinuté za úplne iným účelom, a ktoré môžu v niektorých prípadoch k doživotným zdravotným následkom. Daný fenomén sa volá mozgový doping alebo krajšie kognitívne vylepšenie.

Abstract

From the Western countries a new dangerous phenomenon is approaching the Central and Eastern Europe. The pressure on psychical performance while studying and at work is becoming that hard that many individuals are reaching for stimulants. When cigarettes, coffee and energy drinks do not help anymore, the next in row are compulsory prescription drugs, which have been developed for entirely different purposes and which can sometimes have far-reaching lifelong consequences for the health. This phenomenon is called brain doping or prettier cognitive enhancement.

Kľúčové slová

Pracovný výkon. Mentálne zaťaženie. Mozgový doping. Kognitívne vylepšenie.

Keywords

Work performance. Mental load. Brain doping. Cognitive enhancement.

HISTÓRIA KOGNITÍVNEHO VYLEPŠOVANIA

Je veľmi ťažké určiť, kedy presne začali jedinci bez vážnych zdravotných problémov ovplyvňovať svoje kognitívne schopnosti prostredníctvom povinne predpisovaných liekov. Prvé lieky vhodné pre mozgový doping boli uvedené na trh v 50-tych rokoch minulého storočia a v 90-tych rokoch predpisovanie najpopulárnejších liekov pre mozgový doping stúplo o 500 %.

Približne v tom období – a hlavne v Amerike – začala debata o etických aspektoch užívania farmaceutík na zlepšenie mentálnych schopností ľudí. Aktuálne v Spojených štátoch rôzne spoločnosti ponúkajú produkty (predovšetkým nápoje), ktoré by mali napomôcť snáď každému deficitu, ktorý človek v aktuálnom momente zažíva. Po vzore energetických nápojov vznikli nápoje, ktorých mená presne adresujú nálady alebo očakávania zákazníkov. Medzi príklady môžeme zaradiť:

- „Youth Trip“ [výlet do mladosti] – vyzeraj mladšie,
- „Brainiac“ [mozgový maniak] – buď chytrejší,
- „Urban Detox“ [mestská detoxikácia] – cíť sa lepšie,
- „Alternative Energy“ [alternatívna energia] – preber sa, alebo
- „Vacation“ [prázdniny] – zaži eufóriu.¹

Svoj moment slávy zažil mozgový doping (či kognitívne vylepšenie) aj v dvoch veľmi dobre známych amerických seriáloch. V animovanom seriáli Simpsonovci (The Simpsons, FOX Network), syn Bart objavil konšpiráciu Americkej bejzbalovej asociácie vďaka vymyslenému lieku Focusin (nápadne pripomínajúcemu originálny liek Ritalin). V hranom a tiež veľmi úspešnom seriáli Zúfalé manželky (Desperate Housewives, ABC Network) zase hlavná postava Lynette prepadla návykovým liekom, ktoré boli určené na liečenie hyperaktivity jej synov, aby zvládla každodenný stres americkej matky.

DEFINÍCIE KOGNITÍVNEHO VYLEPŠENIA

V literatúre môžeme nájsť mnoho pojmov, ktoré popisujú kognitívne vylepšenie. Je tu napríklad mozgový doping, ktorý však okamžite vyvoláva negatívne asociácie, a preto ho

¹ GABLER. MLP. 2010. Berufs- und Karriere-Planer. Wirtschaft 2010/2011. Wiesbaden: Gabler, 2010. s. 30

niektorí autori neradi používajú. Slovo doping je veľmi dobre známe z vrcholových športov a je asociované s podvodmi.

Ďalšie pojmy zahŕňajú napríklad mozgové vylepšenie, doping mysle, psychologické vylepšenie, kozmetická psycho-farmakológia, neuro-vylepšenie a podobne.

Kognitívne zlepšenie predstavuje nemedicínsky indikovanie liekov, ktoré boli vyvinuté pre pacientov s demenciou, depresiou, poruchami pozornosti alebo nespavosťou.²

Neuro-vylepšenie sú cielené opatrenia pre zlepšenie duševnej schopnosti alebo duševnej pohody u zdravých ľudí.³ Popri mnohých ďalších definíciách môžeme v konečnom dôsledku kognitívne vylepšenie charakterizovať ako cielené ovplyvňovanie kognitívnych schopností človeka prostredníctvom účinných látok, ktoré sú primárne určené na liečbu hlavne psychických ochorení a lieky s ich obsahom sú výlučne na lekárske predpis.

AKTUÁLNA SITUÁCIA VO SVETE

Aktuálna situácia v oblasti kognitívneho vylepšenia je len veľmi ťažko odhadnuteľná. Chýbajú predovšetkým spoľahlivé vedecké štúdie, ktoré skúmajú užívanie účinných látok v kognitívnom vylepšení na zdravých ľuďoch. Štúdie, ktoré sú dostupné, zväčša skúmajú užívanie kognitívneho vylepšenia v určitej krajine a vo väčšine prípadov aj na špecifickej skupine užívateľov.

Podľa vládnych údajov zozbieraných v roku 2007, viac ako 1,6 milióna ľudí v Spojených štátoch používalo povinne predpisované stimulačné látky z nezdorotných dôvodov počas predchádzajúcich dvanástich mesiacov. Okrem toho, neformálny on-line čitateľský prieskum časopisu Nature uskutočnený v roku 2008 ukázal tiež zaujímavé skutočnosti. Zistil, že až 20 percent z 1 427 respondentov zo 60 krajín sveta, používa metylfenidát, modafinil alebo beta-blokátory nemedicínsky, predovšetkým na zvýšenie koncentrácie.⁴

Aj vzhľadom na tieto, veľmi čiastočné výsledky, mnoho odborníkov varuje, že keď trh chorých ľudí je vysoko atraktívny pre farmaceutické spoločnosti, čo sa stane, ak sa trh zmení na trh zdravých ľudí, ktorí len túžia po modifikácii ich kognitívnych schopností.

Vo svojom decembrovom vydaní v roku 2002, slávny americký magazín Forbes vymenoval v článku „Viagra pre mozog“⁵ zoznam farmaceutických spoločností, ktoré sa aktívne zaoberali výskumom liekov, ktoré sú zneužívané na kognitívne vylepšenie. Okrem nadnárodných gigantov typu GlaxoSmithKline, Merck, Johnson & Johnson a Pfizer, zoznam obsahoval aj názvy spoločností ako Cortex, Helicon Therapeutics, Memory Pharmaceuticals a Axonyx. Posledne menovaná spoločnosť bola dokonca založená laureátom Nobelovej ceny za medicínu za rok 2000 Ericom R. Candelasom. Jeho spoločnosť bola v roku 2008 odkúpená za 50 miliónov dolárov švajčiarskym farmaceutickým gigantom Roche.

² GROß, D. 2009. Neuro-Enhancement unter besonderer Berücksichtigung neurobionischer Maßnahmen. Anmerkungen aus ethischer Sicht. in WIENKE, A. – EBERBACH, W. H. – KRAMER, H.-J. – JANKE, K.: Die Verbesserung des Menschen: Tatsächliche und rechtliche Aspekte der wunscherfüllenden Medizin. Springer, 2009. s. 88

³ SCHÖNE-SEIFERT, B. – TALBOT, D. 2009 Neuro Enhancement – Ethik vor neuen Herausforderungen. 1. Auflage. Paderborn: Mentis, 2009. s. 9.

⁴ MOORE, E. A. 2010. The Amphetamine Debate: The Use of Adderall, Ritalin and Related Drugs for Behavior Modification, Neuroenhancement and Anti-Aging Purposes. McFarland Health Topics – 10th Edition. Jefferson: McFarland, 2010. s. 121

⁵ LANGRETH, R. 2002. Viagra fort he Brain. in Forbes Online. online: <http://www.forbes.com/forbes/2002/0204/046.html>. as of as of September, 1st 2010

V posledných rokoch farmaceutické spoločnosti zbystrili spoločnosť nad možnosťou, že by lieky dokázali zlepšiť pamäť alebo redukovať zhoršovanie pamäťového výkonu známeho zo štandardného starnutia alebo u ľudí s pravdepodobnou diagnózou Alzheimerovej choroby, hlavným dôvodom demencie.⁶

Väčšina spoločností – či už veľkých nadnárodných alebo malých a perspektívnych – už testuje svoje lieky na dobrovoľníkoch v Spojených štátoch a o liekoch v súčasnosti nazývaných CX516, SB271046 alebo Gilatide budeme s veľkou pravdepodobnosťou čoskoro počuť viac.

Trhová hodnota takzvaných „lifestylových liekov“, ktorých úlohou nie je medicínska liečba ale zlepšenie kvality života, bola v roku 2007 ohodnotená globálne na 29 miliárd dolárov. Samozrejme tendencia bola stúpajúca.

HLAVNÉ DÔVODY UŽÍVANIA PRÍPRAVKOV KOGNITÍVNEHO VYLEPŠENIA

Aplikácia farmaceutík kognitívneho vylepšenia vo všeobecnej populácii je v súčasnosti vo zvýšenej miere diskutovaná, keďže efekty niektorých liekov kognitívneho vylepšenia môžu byť vhodné pre zdravých jedincov, ako napríklad modafinil. Denný dopyt súčasného života, ktorý sa zrýchlene hýbe smerom k nonstop spoločnosti, často znamená únavu, pásmovú chorobu (Jet Lag) a dokonca dočasné vynechanie spánku, spolu s neustálym stresom.⁷

Odborníci v oblasti psychiatrie a psychológie vidia rôzne dôvody pre ozubené kognitívne vylepšenie u staršej a mladšej generácie. Starší ľudia majú prirodzene úbytok takzvanej fluidnej inteligencie, ktorá je zodpovedná za osvojovanie si zručností v najpokročilejšej technológii. V súčasnej modernej ére je fluidnej inteligencie venovaný veľký význam, hoci tá nie je podmienkou v žiadnom personálnom inzeráte. Bezproblémové ovládanie počítača alebo mobilného telefónu, a to aj najnovšej generácie, je považované zamestnávateľom za samozrejmú. Čo sa týka mladšej generácie, psychológovia a psychiatri vidia problém predovšetkým vo zvýšenom tlaku na mentálnu výkonnosť. Dobrým príkladom je ročný počet absolventov právnických fakúlt v Slovenskej republike. Konkurencia je obrovská a nádej na dobre platené a perspektívne miesto je v skutočnosti malá. Len najsilnejší v džungli prežije a v oblasti práva svaly nezohrávajú žiadnu rolu. Preto musí byť posilňovaný mozog.

Okrem toho cieľové skupiny kognitívneho vylepšenia treba rozdeliť podľa pohlavia. Kým typický muž vyhľadáva kognitívne vylepšenie aby zvýšil svoj aktuálny výkon, prirodzene viac psychicky stabilné ženy túžia po mentálnej rovnováhe.

Hlavné cieľové skupiny kognitívneho vylepšenia

Vo všeobecnosti je možné povedať, že kognitívne vylepšenie sa týka predovšetkým jedincov, ktorí potrebujú podávať mentálny výkon a potrebujú byť aj psychicky vyrovnaní. V rámci tejto veľkej skupiny existujú určité podskupiny.

a) Žiaci základných a stredných škôl

⁶ MARTIN, G. N. - BUSKIST, W. – Carlson, N. R.: Psychology. 4th ed. Pearson Education, 2009. s. 329

⁷ MOREIN-ZAMIR, S. – ROBBINS, T. – TURNER, D. – Sahakian, B. J. 2009. Pharmacological cognitive enhancement. in COOPER, C. L. – GOSWAMI, U. –SAHAKIAN, B. J. 2009. Mental Capital and Wellbeing. John Wiley and Sons, 2009. s. 135

V severnej Amerike a západnej Európe je zaznamenaný stúpajúci počet prípadov, kedy dochádza k zneužitiu povinne predpisovaných liekov už u veľmi mladej generácie. Od malička sa žiaľ človek naučí, že v modernej spoločnosti je definovaný svojim výkonom. K zneužívaniu farmaceutík však vo väčšine prípadov nedochádza samotnými deťmi a tínedžermi, ale ich rodičmi, ktorí veria v skutočnosť, že aktuálny výkon ich detí im môže otvoriť mnohé dvere v budúcnosti.

Dieťa s dobrými známami na základnej škole bude mať ľahšiu cestu na dobrú strednú školu. Možno neskôr s vynikajúcimi výsledkami získa štipendium na prestížnej univerzite typu Harvard či Yale, a tak určite prežije svoj život na dobre platenom pracovnom mieste v nadnárodnej spoločnosti s mnohými výhodami, cestami po celom svete, či luxusným služobným autom.

V Spojených štátoch sa dokonca udomácnil pojem „Ritalinové party“, ktorých názov je odvodený z jedného z liekov často užívaným na kognitívne vylepšenie. Americký pediater Lawrence Diller už dávnejšie upozorňuje, že „americká psychiatrická komunita presunula svoju pozornosť z obviňovania matky na obviňovanie mozgu.“ Podľa jeho skúseností narastá počet prípadov, kedy lieky ovplyvňujúce mozog sú užívané troj- až štvorročnými deťmi, čo je podľa jeho názoru „strašidelné“.⁸

b) študenti vysokých škôl

Technické, medicínske a právne odbory sú najčastejšie štúdiá, kde sa vo vyspelých krajinách severnej Ameriky a západnej Európy objavuje evidencia o kognitívnom vylepšovaní. Študenti sú aktuálne ešte pod väčším tlakom na dobrý výkon, vzhľadom na reformy, ktoré prebehli v Európskej únii. Niektorí z nich, ktorí nedokážu držať tempo s ostatnými, pomáhajú svojmu mozgu chemickými intervenciami s pomocou liekov.

Jednou z možností ako sa dostať k liekom, bez toho aby študent musel vstúpiť na čierny trh, je predstierať symptómy syndrómu ADHD, tiež známeho ako hyperaktivita. Vďaka tomu sa dostane k receptu od psychiatra a k lieku, ktorý dokáže zvýšiť jeho mentálny výkon, hoci môže mať nežiaduce účinky. Okrem toho si študenti zadovážujú lieky od reálne chorých známych alebo prostredníctvom internetu na základe potreby, napríklad aby sa „drvili“ na skúšky.⁹

Rozšírenie kognitívneho vylepšovania sa dostalo vo vyspelých krajinách až na takú úroveň, že vo Veľkej Británii uvažujú o drogových testoch pred skúškami a testami na univerzitách. Väčšina prípravkov na kognitívne vylepšenie má totiž v drogovom teste pozitívny výsledok.

c) manažéri a zamestnanci všeobecne

Aktuálna hospodárska kríza vo svete len akcelerovala proces, ktorý bol už dávnejšie naštartovaný v mnohých vyspelých ekonomikách. Latka výkonu je každým rokom posúvaná vyššie a vyššie a za každým ju preskočiť nie je vždy ľahké. Predovšetkým ak telo vypovie službu a dá jednoznačne najavo, že bol dosiahnutý limit. Psychicky preťažený manažér alebo zamestnanec dostane syndróm Burn Out.

⁸ KOLATA, G. 1996. Boom in Ritalin Sales Raises Ethical Issues. in The New York Times. May 15, 1996. online: <http://www.nytimes.com/1996/05/15/us/boom-in-ritalin-sales-raises-ethical-issues.html>. as of September, 1st 2010.

⁹ MOORE, E. A.: The Amphetamine Debate: The Use of Adderall, Ritalin and Related Drugs for Behavior Modification, Neuroenhancement and Anti-Aging Purposes. McFarland Health Topics – 10th Edition. Jefferson: McFarland, 2010. s. 120

Prekonávanie limitom už dávno nie je len výsadou športovcov. Zamestnanec, ktorý dokáže výkonne pracovať dvanásť namiesto aktuálne štandardných desiatich hodín je snom každého zamestnávateľa a má obrovskú konkurenčnú výhodu oproti svojim kolegom. S kognitívnym vylepšením je to však len do momentu, kým jeho rivali nepoznajú tajomstvo jeho úspechu.

d) ženy

Tak psychiatri ako lekári, ako aj psychológovia ako filozofi sa zhodujú v názore, že ženy sú úplne odlišná cieľová skupina v oblasti kognitívneho vylepšenia. Pre mužov je totiž podstatný výkon, pre ženy je však najdôležitejšou otázkou ich psychická rovnováha. Ženám ani tak nevadí, že nedokážu splniť určitú úlohu, ako skôr pocit preťaženia či úzkosti.

Daná téza sa potvrdzuje aj v štatistikách. Tie upozorňujú na to, že muži viac siahajú po stimulačných látkach, ktoré povzbudzujú výkon, kým ženy po liekoch, ktoré ovplyvňujú psychický stav človeka.

NAJČASTEJŠIE VYUŽÍVANÉ AKTÍVNE LÁTKY A LIEKY

Väčšina liekov na kognitívne vylepšenie zlepšujú len špecifické aspekty kognície, ako formy exekutívnych funkcií alebo pamäte, ktoré sú sprostredkované rôznymi systémami v mozgu.¹⁰

Hoci existuje len málo dôveryhodných dôkazov o účinnosti, existuje široká škála liekov, ktoré sú označené ako chytré drogy, pôsobiace na všetky predstaviteľné neurotransmitery: staré obľúbené ako amfetamíny a kofeín; antidepresíva vrátane noradrenalínu alebo inhibítory spätného vychytávania serotonínu a inhibítory monoaminoxidázy; piracetam a súvisiace drogy, modafinil a atomoxetín, cholinergiká (cholín, galantamín, nikotín), aminokyseliny (fenylalanín, tyrozín, tryptophan), ryby v strave, bylinné produkty (Yohimbin, rozmarín, šalvia, ľubovník bodkovaný, múčenka jedlá) a dokonca aj kava.¹¹

a) Metylfenidát

Pravdepodobne najviac využívaným liekom v oblasti kognitívneho vylepšenia je produkt spoločnosti Ciba-Geigy (v súčasnosti patriaca do skupiny Novartis) nazývaný Ritalin. Pôvodne bol vyvinutý na liečenie syndrómu hyperaktivity, ktorý je najbežnejším psychiatrickým ochorením u detí. Liek sa na trhu objavil začiatkom päťdesiatych rokov minulého storočia a obsahujú účinnú látku metylfenidát, ktorý je derivátom amfetamínu. Na miesto očakávaného upokojenia liek spôsobuje vylučovanie dopamínu, teda hormónu šťastia. Okrem najznámejšieho Ritalinu aktívnu látku metylfenidát obsahujú aj lieky Concerta, Methylin, Metadate a náplasti Daytrana.

b) Modafinil

Ďalšou aktívnou látkou, ktorá je využívaná v kognitívnom vylepšení je modafinil. V medicíne je látka využívaná na liečenie narkolepsie, neurologickej poruchy spôsobenej tým, že mozog nedokáže normálne regulovať cykly spánku a bdelosti.

Túto aktívnu látku však objavili aj zdraví jedinci, ktorým pomáha prebdiť celú noc bez väčších náznakov únavy. Modafinil obsahujú lieky ako Provigil/Vigil, Alertec, Modavigil, Modalert, Modiodal, Modafinil alebo Carima.

¹⁰ MOREIN-ZAMIR, S. – ROBBINS, T. – TURNER, D. – SAHAKIAN, B. J. 2009. Pharmacological cognitive enhancement. in COOPER, C. L. – GOSWAMI, U. – SAHAKIAN, B. J. 2009. Mental Capital and Wellbeing. John Wiley and Sons, 2009. ISBN 978-1-4051-8591-2. s. 1040.

¹¹ BRYANT, B. J. – KNIGHTS, K. M. 2011. Pharmacology for Health Professionals. 3rd ed. Chatswood: Mosby, 2011. s. 375.

c) Donepezil

Táto aktívna látka sa používa na liečenie niektorých geriatrických chorôb a na prevenciu pokračovania mentálneho úpadku dementných pacientov. Najznámejším zástupcom liekov s obsahom donepezilu je Aricept a zdravými jedincami je užívaný pre zvýšenie výkonu mozgu a na podporu pamäte.

d) Metoprolol

Aj na trému si niektorí jedinci našli recept vo forme povinne predpisovaných liekov. Dané lieky obsahujú účinnú látku metoprolol, patria do skupiny betablokátorov a ich primárnym určením je liečba srdcových chorôb. Metoprolol spôsobuje, že sa takmer všetky vegetatívne riadené procesy v tele spomalia. Jedinou výnimkou je myslenie, a tak si niektorí pomáhajú týmito liekmi pri tréme, strachu a psychickom napätí.

e) antidepresíva a lieky proti demencii

Poslednou významnou skupinou liekov, ktoré sú bežne využívané v oblasti kognitívneho vylepšenia je skupina antidepresív a liekov na liečenie demencie. Účinnými látkami v tomto prípade sú fluoxetín a piracetam.

HLAVNÉ PROBLÉMY KOGNITÍVNEHO VYLEPŠOVANIA

Najväčším problémom kognitívneho vylepšovania je, že jedinci, ktorí ho užívajú pokladajú jeho benefity za väčšie ako jeho riziká.

Napriek tomu, čo niekedy môže byť publikované populárnou tlačou, účinky farmaceutického kognitívneho vylepšovania na zdravých jedincoch, sú k dnešnému dňu vo všeobecnosti mierne a u mnohých pacientov sú tieto účinky malé až stredné.¹²

Na čiernom trhu sa lieky, ktoré sú inak prísne na lekárske predpis, obvykle predávajú na kusy, a nie ako celé balenie. Užívateľ preto zvyčajne nezíska príbalový leták, ktorý je veľmi dôležitý. Záujem o prípravky určite poklesne, ak si potenciálny používateľ prečíta odsek, v ktorom sú uvedené najbežnejšie a najzávažnejšie vedľajšie účinky.

Takmer všetci vedci, podieľajúci sa na výskume problematiky kognitívneho vylepšovania, tiež poukazujú na skutočnosť, že dotknuté lieky a účinné látky neboli testované na zdravých jedincov, ale na chorých pacientoch s jednotlivými diagnózami.

Ďalším problémom je, že na čiernom trhu si užívateľ nemôže byť istý originalnosťou lieku, ktorý si chce zadovážiť. V najlepšom prípade si indikuje placebo, teda liek bez akejkoľvek účinnej látky, ktorý len vyzerá a chutí ako liek. Nič vážneho sa nestane, ale taktiež sa nedostaví žiaduci účinok a užívateľ zistí, že sa stal obeťou podvodu priekupníka drog. V najhoršom prípade nežiaduce účinky nastanú a môžu byť vážne.

SITUÁCIA NA SLOVENSKU

Aj do našej republiky si farmaceutické kognitívne vylepšovanie už našlo svoju cestu. K prvým cieľovým skupinám sa pridružili študenti vysokých škôl. Dôkaz je možné nájsť na internetovom fóre Technickej univerzity v Košiciach (www.tu-ke.com). Užívateľ s prezývkou „Lekárnik“ tam ponúka na predaj lieky Lucetam, Pirabene a Ritalin. K lákavým sľubom zaraďuje až o 20 percent vyšší intelligenčný kvocient po užití liekov a rapidne skrátenie času potrebného na učenie (z niekoľko dní na pár hodín). Pri cenách bol „Lekárnik“

¹² MOREIN-ZAMIR, S. – ROBBINS, T. – TURNER, D. – SAHAKIAN, B. J. 2009. Pharmacological cognitive enhancement. in COOPER, C. L. – GOSWAMI, U. –SAHAKIAN, B. J. 2009. Mental Capital and Wellbeing. John Wiley and Sons, 2009. s. 136.

veľmi dobrý obchodník, ktorý pri väčšom odbere ponúkol rabat za väčšie odobraté množstvo. Jednu tabletu si tak študent mohol kúpiť od 1,66 eur (50 korún).

V akademickom roku 2011/2012 bol ako súčasť výskumného projektu VEGA č. 1/0794/11 vykonaný prieskum v dvoch podnikoch v hlavnom meste Bratislave. Jeho cieľom bolo objasniť približnú mieru rozšírenia kognitívneho vylepšovania v Slovenskej republike.

VÝSLEDKY PRIESKUMU

Dotazníkový prieskum v oblasti kognitívneho vylepšenia bol uskutočnený začiatkom roka 2012 na vzorke 152 respondentov. Vzorka nebola reprezentatívna, regionálne sa koncentrovala len na územie hlavného mesta Bratislavy a dotazníky boli distribuované zamestnancom dvoch nadnárodných podnikov. V oboch prípadoch sa jednalo o spoločnosti z oblasti informačných technológií, kde bol od začiatku vyšší predpoklad užívania prostriedkov kognitívneho vylepšenia ako v prípade podnikov z iných sektorov. Pracovné miesta respondentov boli takmer všetky náročné na psychický výkon.

Parciálne výsledky boli ako prvé publikované v diplomových prácach dvoch študentiek študijných programov Všeobecný manažment a Personálny manažment podniku. Bc. Silvia Pačajová a Bc. Mária Döményová vďaka téme „Nekorektné prostriedky na zvyšovanie pracovného výkonu – mozgový doping“ v akademickom roku 2011/2012 získali akademický titul Inžinier.¹³

Bližšia špecifikácia prieskumnej vzorky je, že obsahuje 109 mužov a 43 žien; až 93 percent patrí do mladšej generácie (18-40 rokov); 97 percent má minimálne vysokoškolské vzdelanie I. stupňa; 63 percent bolo vo vzťahu alebo v manželstve.

Ďalšia časť dotazníka sa venovala samotnej práci a zaťaženiu v nej. Približne polovica opýtaných pracovala v podnikoch kratšiu (1-3 roky) a dlhšiu (4 a viac rokov) dobu. Na päťstupňovej stupnici respondenti ohodnotili svoje mentálne zaťaženie tak, že nízke alebo veľmi nízke uviedol len jeden, stredné 20 a vysoké až veľmi vysoké až 131 respondentov. Priamy alebo aspoň čiastočný vplyv výkonu na mzdu má až 80 percent respondentov, čo nahráva práve prípravkom kognitívneho vylepšenia. Prácu si domov nosí pravidelne alebo takmer vždy polovica respondentov, avšak zlý pocit z toho nevzniká.

Tretia časť dotazníka už smerovala priamo ku kognitívnemu vylepšovaniu, avšak konkrétnosť stúpala až pri neskorších otázkach. Z priebežných výsledkov je zrejmé, že na získanie potrebnej energie využíva prostriedky mozgového dopingu len veľmi málo ľudí. V našom prípade piati respondenti. Na odbúranie stresu priznali užívanie liekov dvaja respondenti a proti úzkostiam/depresiám len jeden z opýtaných. Znalosť skutočnosti, že existujú prípravky na zvyšovanie výkonu uviedli až dve tretiny opýtaných, ďalších sedem už má skúsenosť s ich užívaním a osem respondentov ich občas užíva. O tom, že existujú aj lieky na zvýšenie výkonu mozgu vedela presná polovica účastníkov prieskumu.

Zaujímavé výsledky boli vykázané predovšetkým v najkonkrétnejšej časti, keď respondenti mali uviesť, či poznajú konkrétne lieky, ktoré sa najčastejšie využívajú na kognitívne vylepšenie. Ani o jednom z piatich menovaných liekoch nepočuli 132 opýtaní. Piracetam poznalo 10 respondentov, Ritalín 9, Modafinil dvaja a Donepezil jeden účastník.

¹³ DÖMÉNYOVÁ, M. 2012. Nekorektné prostriedky na zvyšovanie pracovného výkonu – mozgový doping : diplomová práca. Vedúci diplomovej práce: Juraj Mišún. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave – Fakulta podnikového manažmentu – Katedra manažmentu, 2012. 85 s.; PAČAJOVÁ, S. 2012. Nekorektné prostriedky na zvyšovanie pracovného výkonu – mozgový doping : diplomová práca. Vedúci diplomovej práce: Juraj Mišún. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave – Fakulta podnikového manažmentu – Katedra manažmentu, 2012. 57 s.

Znalosť vedľajších účinkov bol tiež nízky – až 134 opýtaných nevedelo aké sú. Obavy môže vyvolávať päť odpovedí, kde účastníci uviedli, že vedľajšie účinky za výsledok stoja alebo, že sú znesiteľné.

Celkové výsledky prieskumu by mali byť publikované ako samostatná kapitola v zahraničnej monografii v záverečnom roku výskumnej úlohy VEGA č. 1/0794/11 (2013).

ZÁVER

Kognitívne vylepšovanie je fenomén, ktorý sa pomaly, ale iste začína udomáčňovať aj v našich končinách. Podľa výsledkov prieskumu zatiaľ nie je veľmi rozšírený, čo sa však môže rýchlo zmeniť.

V súvislosti s ohodnocovaním manažérov a zamestnancov je veľmi dôležité brať túto tému veľmi opatrne. Na jednej strane sa propagujú určité benefity prípravkov na kognitívne vylepšenie, avšak zatiaľ nie sú známe účinky na zdravých jedincov. Preto je dôležité, ak by sme brali kognitívne vylepšenie ako výhodu manažéra a zamestnanca, aby sme ho smerovali na prípravky, o ktorých je známe, že nemajú vedľajšie účinky. Sú to predovšetkým prírodné látky ako magnézium, rôzne bylinky a výťažky. Zdravie je totiž hodnota, ktorá je pre manažérov i zamestnancov extrémne dôležitá a niektorí ľudia môžu byť pre podnik len ťažko nahraditeľní.

Použitá literatúra

1. BRYANT, B. J. – KNIGHTS, K. M. 2011. Pharmacology for Health Professionals. 3rd ed. Chatswood: Mosby, 2011. ISBN 978-0-7295-3929-6. 1062 s.
2. DÖMENYOVÁ, M. 2012. Nekorektné prostriedky na zvyšovanie pracovného výkonu – mozgový doping : diplomová práca. Vedúci diplomovej práce: Juraj Mišún. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave – Fakulta podnikového manažmentu – Katedra manažmentu, 2012. 85 s.
3. GABLER, MLP. 2010. Berufs- und Karriere-Planer. Wirtschaft 2010/2011. Wiesbaden: Gabler, 2010. ISBN 978-3-8349-2175-8. 395 s.
4. GROß, D. 2009. Neuro-Enhancement unter besonderer Berücksichtigung neurobionischer Maßnahmen. Anmerkungen aus ethischer sicht. In Wienke, A. – Eberbach, W. H. – Kramer, H.-J. – Janke, K. 2009. Die Verbesserung des Menschen: Tatsächliche und rechtliche Aspekte der wunscherfüllenden Medizin. Berlin: Springer, 2009. ISBN 978-3-642-00882-5. 88 s.
5. HARRIS, S. (Society for Neuroscience): New research finds that the common arguments against the development of cognitive enhancers are misguided? In The Doping Journal. Vol. 2, No. 3 (2005). 14. November, 2005. ISSN 1812-948X. Dostupné on-line: <http://dopingjournal.org/content/2/3/> (Citované 1. 7. 2012)
6. HELMCHEN, H. – SARTORIUS, N. 2010. Ethics in Psychiatry: European Contributions. International Library of Ethics, Law, and the New Medicine – 45th Edition. Heidelberg: Springer, 2010. ISBN 978-90-481-8720-1. 573 s.
7. HUDÁKOVÁ, Ivana. 2009. Teoretické aspekty konkurenčnej výhody a konkurencie. In Hospodárska politika v zemích EU: ekonomická krize - výzvy budúcnosti : VII. ročník mezinárodní konference, 16.-18.9.2009 Trojanovice [elektronický zdroj]. - Ostrava : Ekonomická fakulta VŠB - TU Ostrava, 2009. ISBN 978-80-248-2022-4, s. 1-9.
8. LANGRETH, R. 2010. Viagra fort he Brain. In Forbes Magazine. Dostupné on-line: <http://www.forbes.com/forbes/2002/0204/046.html>. (Citované 1. 9. 2010).
9. LJUDVIGOVÁ, I. 2011. Význam vodcovských schopností pre úspešný leadership. In Manažment, teória, výučba a prax 2011. In Zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-

- odbornej konferencie. Liptovský Mikuláš: Katedra manažmentu AOS gen. M. R. Štefánika, 2011. ISBN 978-80-8040-427-7. s. 200-206.
10. JANKELOVÁ, N. – SZABO, L. 2012. Vybrané aspekty manažérskeho rozhodovania a ich uplatňovanie v podnikoch SR. Bratislava: EKONÓM, 2012. ISBN 978-80-225-3393-5. 159 s.
 11. MARTIN, G. N. - BUSKIST, W. – CARLSON, N. R. 2009. Psychology. 4th ed. Pearson Education, 2009. ISBN 0-273-72010-4. 834 s.
 12. MIŠÚNOVÁ HUDÁKOVÁ, I. 2012. Zdokonaľovanie strategického manažmentu. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. ISBN 978-80-225-3458-1. 104 s.
 13. MOORE, E. A. 2010. The Amphetamine Debate: The Use of Adderall, Ritalin and Related Drugs for Behavior Modification, Neuroenhancement and Anti-Aging Purposes. McFarland Health Topics – 10th Edition. Jefferson: McFarland, 2010. ISBN 0-7864-5873-8. 240 s.
 14. MOREIN-ZAMIR, S. – ROBBINS, T. – TURNER, D. – SAHAKIAN, B. J. 2009. Pharmacological cognitive enhancement. in COOPER, C. L. – GOSWAMI, U. –SAHAKIAN, B. J. 2009. Mental Capital and Wellbeing. John Wiley and Sons, 2009. ISBN 978-1-4051-8591-2. 1040 s.
 15. PAČAJOVÁ, S. 2012. Nekorektné prostriedky na zvyšovanie pracovného výkonu – mozgový doping : diplomová práca. Vedúci diplomovej práce: Juraj Mišún. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave – Fakulta podnikového manažmentu – Katedra manažmentu, 2012. 57 s.
 16. PORVAZNÍK, J. – LADOVÁ, J. – RAJOŠOVÁ, V. 2007. Celostný manažment. Piliere kompetentnosti v manažmente. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2007. ISBN 978-80-88931-73-7. 472 s.
 17. PORVAZNÍK, J. – LADOVÁ, J. – RAJOŠOVÁ, V. 2008 Holistic management: pillars of competence in management. Bratislava: IRIS, 2008. ISBN 978-80-89256-11-2. 447 s.
 18. PRIEČKOVÁ, K. – REMEŇOVÁ, K. 2011. Kompetentnosť manažéra a jej dôležitosť v znalostnej ekonomike. In Znalosti pro tržní praxi 2011. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Olomouc: Societas Scientiarum Olomoucensis II., 2011. ISBN 978-80-87533-02-4. s. 269-275.
 19. REMEŇOVÁ, K. 2009. Prečo je emocionálna inteligencia potrebná pre správne rozhodnutia. In Ekonomika, financie a manažment. [CD-ROM]. Bratislava, FPM EU, 2009, 6 s. ISBN 978-80-225-2808-5.
 20. SCHÖNE-SEIFERT, B. – TALBOT, D. 2009. Neuro Enhancement – Ethik vor neuen Herausforderungen. 1. Auflage. Paderborn: Mentis, 2009. ISBN 978-3-8-9785602-8. 367s.

Kontakt

Ing. Juraj Mišún, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta podnikového manažmentu

Katedra manažmentu

Dolnozemska cesta 1/B

852 35 Bratislava V.

e-mail: misun@euba.sk

tel.: ++421/ 267 295 632

Ing. Juraj Mišún, PhD. pôsobí ako odborný asistent na Katedre manažmentu, Fakulte podnikového manažmentu, Ekonomickej univerzity v Bratislave. Na pracovisku vyučuje predmety Podnikateľské rozhodovanie, Kontrola a Manažment. Vo vedeckej činnosti sa venuje problematike rozhodovania, kontroly a personálneho manažmentu.

Ing. Ivana Mišúnová Hudáková, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta podnikového manažmentu
Katedra manažmentu
Dolnozemska cesta 1/B
852 35 Bratislava V.
e-mail: hudakova@euba.sk
tel.: ++421/ 267 295 613

Ing. Ivana Mišúňová Hudáková, PhD. pôsobí ako odborná asistentka na Katedre manažmentu, Fakulte podnikového manažmentu, Ekonomickej univerzity v Bratislave. Vyučuje predmety Strategický manažment a Manažment a vo vedeckej činnosti sa venuje problematike strategického manažmentu, konkurečnej výhody, personálnemu manažmentu a malým a stredným podnikom.

SOCIÁLNO-EKONOMICKÉ PODMIENKY MARGINALIZOVANÝCH RÓMSKÝCH KOMUNÍT¹⁴

Socio-economic conditions of marginalized Roma communities

Peter SIKÁ

Abstrakt

Sociálna inklúzia marginalizovaných rómskych komunít je v národnom a ekonomickom záujme Slovenska. Realizáciou ekonomickej transformácie od roku 1989 sa výrazne zmenilo ekonomické a sociálne prostredie, a tým aj životná úroveň obyvateľstva. Vzniklo nové sociálne rozvrstvenie obyvateľstva a prehĺbovali sa rozdiely v životnej úrovni obyvateľstva. Mnohí Rómovia sa nedokázali prispôbiť ekonomickým zmenám, čo viedlo ich vylúčeniu z trhu práce a k prehĺbovaniu chudoby. Cieľom príspevku je vytvoriť obraz o sociálno-ekonomických podmienkach marginalizovaných rómskych komunít prostredníctvom vybraných ukazovateľov.

Abstract

Social inclusion of marginalized Roma communities is in the national and economic interest of Slovakia. The implementation of economic transformation since 1989 has significantly changed the economic and social environment, and hence living standards of the population. It was created a new social stratification of the population and deepened the differences in living standards of the population. Many Romas have failed to adapt to economic changes, resulting in their exclusion from the labor market and deepening poverty. The aim of this paper is to create a picture of the socio-economic conditions of marginalized Roma communities through selected indicators.

Kľúčové slová:

Demografický vývoj. Vzdelávanie Rómov. Zamestnanosť Rómov. Zdravotná starostlivosť Rómov. Bývanie Rómov. Sociálna exklúzia. Sociálna inklúzia.

Keywords:

Demographics. Roma education. Roma employment. Healthcare Roma. Roma housing. Social exclusion. Social inclusion.

¹⁴ Príspevok je výstupom riešenia projektu OP VaV s názvom: „Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí“. (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku. Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

ÚVOD

Realizáciou ekonomickej transformácie od roku 1989 sa výrazne zmenilo ekonomické a sociálne prostredie, a tým aj životná úroveň obyvateľstva. Vzniklo nové sociálne rozvrstvenie obyvateľstva a prehlbovali sa rozdiely v životnej úrovni obyvateľstva. Sociálna politika prešla postupnými legislatívnymi normami radikálnou zmenou, čo znamená, že nesie prvok osobnej zodpovednosti a participácie. Táto zmena nesie so sebou negatívny prvok, ktorý označujeme ako chudoba a taktiež sociálne vylúčenie.

Sociálne vylúčenie chápeme ako proces, ktorý systematicky znevýhodňuje určitú skupinu ľudí na určitom území a prehľbuje ich marginalizáciu. Rómovia v týchto marginalizovaných regiónoch reprezentujú populáciu, ktorá je chudobná. Táto chudoba však nadobúda extrémne podoby, ktoré sa u majoritnej populácie v marginalizovaných územiach nevyskytujú¹⁵.

Chápanie pojmu chudoba a jeho obsah sa mení s rozvojom spoločnosti a v nadväznosti na zvyšovanie úrovne života. Na základe doterajších poznatkov je možné chudobu definovať z dvoch základných aspektov, a to absolútnu chudobu a relatívnu chudobu.

Absolútna chudoba súvisí s absolútnou mierou spotreby domácností. Jej hranica je stanovená daným minimom, tzn. prostriedkami, ktoré dovoľujú uhradiť potreby holého prežitia v danej spoločnosti (jedlo, ošatenie, primerané bývanie, základné hygienické podmienky). Tento koncept je opodstatnený v chudobných rozvojových krajinách, u nás takémuto vymedzeniu zodpovedajú napr. obyvatelia rómskych osád, bezdomovci¹⁶.

Relatívna chudoba je spojená s priemernou životnou úrovňou danej krajiny, ktorú chudobní obyvatelia tejto krajiny nedosahujú. Je založená na rozložení príjmu domácností a je pohyblivá v závislosti na vývoji celkovej príjmovej úrovne.

Chudoba má multidimenzionálny charaktere a jej definovanie a vymedzenie hraníc závisí v konečnom dôsledku od ekonomickej úrovne, politických rozhodnutí a kultúrnej vyspelosti krajiny.

Problémy rómska etnika sú dnes jednou z najviac diskutovaných tém v spoločnosti. Najpálčivejšie problémy sú spojené s reprodukčným správaním sa Rómov, s nezamestnanosťou, so zvýšenou kriminalitou, s migráciou, s efektívnosťou finančných nákladov, ktoré sú vynaložené na sociálnu inklúziu, so zneužívaním systému sociálnej ochrany, s bytovou otázkou a s množstvom aktivít zameraných na Rómov, ktoré vyvolávajú u majoritnej populácie pochybnosti o zmysluplnosti vynaložených financií a energie.

Rómska problematika je výsledkom stigmatizácie a exklúzie príslušníkov rómskej menšiny majoritou a nízkeho sociálneho potenciálu tejto menšiny. Stigmatizácia Rómov ústi do ich marginalizácie, diskriminácie a vylúčovania zo spoločnosti. Žiadna sociálna a etnická skupina neutrpela ponovembrovými zmenami do takej miery ako práve Rómovia, nakoľko sociálna politika štátu postupne prestala na nich uplatňovať princíp osobitnej politiky a nahradila ho princípom občianskym. Nakoľko táto skupina občanov bola vo zvýšenej miere nekvalifikovaná, tak ako prvá prišla o prácu a začala žiť výhradne z dávok sociálnej pomoci, čo u niektorej skupiny občanov znamená už viac ako 22 rokov.

¹⁵ Radičová, I.: HicSuntRomaes. Bratislava, INTERLINGUA 2001, ISBN: 80-88991-13-7, s. 96.

¹⁶ Stanek, V. a kol.: Sociálna politika. Vydavateľstvo Sprint dva. Bratislava 2008. ISBN: 978-80-89393-02-2, s. 91.

HISTORICKÝ POHĽAD NA RÓMSKU PROBLEMATIKU

Závažnosť témy „Rómska problematika“ zapríčinili podmienky a faktory determinujúce vývoj a postavenie tohto etnika na periférii majority od stredoveku, spolitizovanie a ideologické dogmy a tabuizovanie pred laickou i vedeckou verejnosťou v totalitnom režime, manipulovanie s touto časťou spoločnosti v dimenziách bývalého spoločného štátu Čechov a Slovákov, nezáujem štátu o seriózne vedecký výskum aj po páde komunistického režimu, ťaživé konzekvencie procesov transformujúcej sa spoločnosti a iné. Problémy Rómov v postkomunistických krajinách sú v mnohom podobné. Na Slovensku sú však znásobené ďalšími okolnosťami vývoja v dlhodobom časovom horizonte.¹⁷

Pôvod Rómov je potrebné hľadať pravdepodobne v Indii, nakoľko predkovia Rómov boli časťou najnižšej kasty, t.j. páriov. Odchod Rómov z Indie prebiehal niekoľko storočí v migračných vlnách. V jednotlivých krajinách sa však nezdržovali rovnako dlhú dobu. Dĺžka pobytu sa stanovuje dnes podľa prevzatých slov v rómčine. Porovnávacia jazykoveda tak určila, že dlhšiu dobu sa Rómovia zdržali v oblasti Perzskej ríše, Arménie a Grécka. V tom istom čase, ako sa dostávali Rómovia do Európy, prenikali aj do Afriky. Do Ameriky a Austrálie sa dostali až začiatkom 2. polovice 19. storočia.

Prvý písomný záznam o Rómoch v Európe možno považovať rukopis Život svätého Georga Antonia, ktorý napísal mních Georg okolo roku 1068 v kláštore Athos na polostrove Chalkidiki. Spomína príhodu na dvore byzantského cisára Konštantína Monomacha, ktorý v roku 1050 pozval do svojho sídla Konstantinopolu skupinu „čarodejníkov“, aby kúzľami zničili dravé šelmy v jeho poľovnom revíry¹⁸. Za prvý záznam o Rómoch v strednej Európe sa považuje zmienka rakúskeho mnicha z 12. storočia, ktorý o nich píše ako o svetobežníkoch. Najstaršia zmienka o ich pobyte na Slovensku je z roku 1322 z okolia Spišskej Novej Vsi. Vždy dávali prednosť bohatším krajom pred chudobnejšími, pretože vedeli, že tu skôr nájdu obživu. Živili sa drobnými pomocnými prácami, hudbou a najmä kováčstvom.

O integráciu Rómov sa snažili viacerí panovníci. V roku 1761 vydala panovníčka Mária Terézia príkazy o spôsobe emancipácie Rómov. Ich konečným cieľom mala byť ich rýchla asimilácia s ostatnými poddanými. Zakazovalo sa im bývať v kolibách alebo šiatroch, potulovať sa po kraji, vykonávať obchod s koňmi a mať vlastných vajdov alebo richtárov. V roku 1782 Jozef II. nariadil, aby sa Rómovia vzdelávali a aby dbali o riadnu školskú dochádzku svojich detí. Cisár ďalej prikázal, že ich treba viesť k roľníctvu. Panovníci videli ako jedinú cestu riešenia rómskych problémov v ich asimilácii s majoritným obyvateľstvom a potláčaní rozdielov medzi nimi a ostatným obyvateľstvom. Z odstupom času je potrebné konštatovať, že takáto direktívna integrácia nebola úspešná, ba dokonca až škodlivá.

Rýchly populačný rast rómskeho etnika a zotrvávanie pri tradičných spôsoboch obživy ako boli napríklad krádeže, podvody, prostitúcia prinieslo zhoršujúce sa postavenie rómskeho etnika, ktoré vyústilo v niektorých prípadoch až k otvoreným konfliktom s majoritnou skupinou obyvateľstva.

Veľký nárast počtu Rómov v Európe donútil širšiu verejnosť, aby sa začala intenzívnejšie zaujímať o spôsob ich života najmä v dvadsiatom storočí, kedy sa naakumulovali sociálne, zdravotné, vzdelanostné, bytové a iné ťažkosti Rómov.

¹⁷ Inštitút pre verejné otázky: Čačipenpal o roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku, Rómovia a tretí sektor. Bratislava, 2002, ISBN 80-88935-41-5, s. 13.

¹⁸ Cina, S.: Kto sú Rómovia?. Metodické centrum Prešov, Prešov 2002, s.1-3.

V období budovania socializmu dochádzalo k potlačeniu podnikavosti a tvorivosti a posilnila sa štátnopaternalistická orientácia. Štát postupne preberal patronát nad riešením rómskej problematiky a vylúčil zo spolupráce práve tých, ktorých sa mali tieto riešenia týkať, čiže samotných Rómov. Takáto materiálna pomoc spôsobovala u Rómov postupnú devastáciu ich pozitívneho vedomia, stratu osobnej motivácie a apatiu.

DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ RÓMSKEHO ETNIKA

Z výsledkov sčítania obyvateľov, domov a bytov Slovenskej republiky vyplýva, že k 21. máju 2011 mala Slovenská republika 5 397 036 trvalo bývajúcich obyvateľov. Počet obyvateľov sa za ostatných 10 rokov zvýšil o 17 581 obyvateľov.

K rozhodujúcemu okamihu sčítania boli z celkového počtu trvalo bývajúcich obyvateľov SR najvýraznejšie zastúpení obyvatelia slovenskej národnosti (80,7 %, t. j. 4 352 775), maďarskej národnosti (8,5 %, t. j. 458 467) a rómskej národnosti (2 %, t. j. 105 738). V medzicenzovom období 2001–2011 pribudlo v absolútnych číslach najviac trvalo bývajúcich obyvateľov rómskej národnosti (15 818).

Najviac obyvateľov rómskej národnosti žilo v Prešovskom kraji (5,3 %, t. j. 43 097). Podľa výsledkov SODB 2011 v SR bolo 17 obcí s viac ako 50 % obyvateľmi rómskej národnosti. Obcou s najvyšším podielom trvalo bývajúcich obyvateľov rómskej národnosti boli Kesovce (83,3 %, t. j. 194) v okrese Rimavská Sobota¹⁹.

Tabuľka 1: Trvale bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti

Bývajúce obyvateľstvo spolu	Slovenská republika					
	2011		2001		1991	
	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %
	5 397 036	100	5 379 455	100	5 274 335	100,0
Národnosť						
Slovenská	4 352 775	80,7	4 614 854	85,8	4 519 326	85,7
Maďarská	458 467	8,5	520 528	9,7	567 296	10,8
Rómska	105 738	2,0	89 920	1,7	75 802	1,4
Česká	30 367	0,6	44 620	0,8	52 884	1,0
Rusínska	33 482	0,6	24 201	0,4	17 197	0,3
Ukrajinská	7 430	0,1	10 814	0,2	13 281	0,3
Nemecká	4 690	0,1	5 405	0,1	5 414	0,1
Poľská	3 084	0,1	2 602	0,0	2 659	0,1
Chorvátska	1 022	0,0	890	0,0	X	X
Srbská	698	0,0	434	0,0	X	X
Ruská	1 997	0,0	1 590	0,0	1 389	0,0
Židovská	631	0,0	218	0,0	134	0,0
Moravská	3 286	0,1	2 348	0,0	6 037	0,1
Bulharská	1 051	0,0	1 179	0,0	1 400	0,0
Iná	9 825	0,2	5 350	0,1	2 732	0,1
Nezistená	382 493	7,0	54 502	1,00	8 782	0,2

Prameň: Štatistický úrad Slovenskej republiky

¹⁹ Štatistický úrad Slovenskej republiky: Základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. Obyvateľstvo podľa národnosti. Bratislava 2012, s. 7-8.

Z tabuľky vyplýva, že k rómskej národnosti sa hlási čoraz viac obyvateľov, avšak údaj o národnosti nezohľadňuje skutočný stav rómskeho etnika. Problém nastáva v tom, že ak je Rómom iba ten, kto sa hlási k rómskej národnosti, tak môžeme konštatovať, že v Slovenskej republike žije asi 2% Rómov, čo v absolútnych číslach predstavuje približne 105 000 Rómov. Môžeme konštatovať, že tento počet je pomerne zanedbateľný a nevyžaduje si špeciálnu pozornosť z majoritného pohľadu. Ak však za Róma považujeme osobu, ktorú označuje Rómom väčšina obyvateľov, tak potom môžeme konštatovať, že na Slovensku žije približne 8% obyvateľov rómskeho etnika z celkovej populácie, čo predstavuje asi 440 000²⁰ obyvateľov. Táto výrazná odchýlka nastáva v tom, že etnicita sa zaznamenávala na princípe sebaidentifikácie občana samotného.

Marcinčin, A. a Marcinčinová, L. uvádzajú šesť hlavných dôvodov, prečo sa Rómovia pri sčítaní ľudu nehlásia k rómskej národnosti²¹:

- odmietanie sebaidentifikácie so spoločensky negatívne hodnotenou skupinou obyvateľstva; nízka spoločenská prestíž Rómov,
- sebaidentifikácia s národnosťou (lokálne) majoritného obyvateľstva,
- nerozlišovanie pojmov národnosť a štátna príslušnosť,
- odmietanie pojmu Róm ako sociálnopolitickej kategórie,
- sebaidentifikácia na úrovni rodiny a lokálneho spoločenstva v súlade s vžitými kultúrnymi vzorcami, ktorým sú kategórie národnosť a etnicita cudzie,
- obava pred možným zneužitím prihlásenia sa k rómskej národnosti, alebo strach z diskriminácie.

Slovenská republika by mala pristúpiť urýchlene k zbieraniu vyrierohodných demografických a etnických dát o Rómoch, tak ako to deklarovala už vo viacerých strategických materiáloch (napr. Návrh strednodobej koncepcie rozvoja rómskej národnostnej menšiny v SR 2007- 2013), čím by mohla presnejšie zacieliť svoje verejné politiky špecifickejšie na Rómov. Zber údajov však musí byť vykonávaný tak, aby nemohlo dôjsť k úniku citlivých informácií. Podľa Kataríny Mathernovej zo Svetovej banky je kvalitná údajová základňa nevyhnutná a bežná a zbiera sa v mnohých krajinách.

Aj napriek tomu, že demografické správanie sa rómskej populácie z dlhodobého hľadiska kopíruje správanie sa majority avšak s časovým oneskorením je nevyhnutné si uvedomiť, že Rómovia budú v roku 2030 tvoriť 10% populácie Slovenska a 16% populácie v produktívnom, alebo školopovinnom veku. Ak sa tomuto trendu neprispôbia vládne politiky, tak sociálny a dôchodkový systém bude stáť na Rómoch, nakoľko podiel nerómskych seniorov stúpne na 21% celkovej populácie Slovenska, podiel rómskych seniorov sa nezmení a ostane len na 0,5%.

OCHRANA ZÁKLADNÝCH PRÁV A PODPORA SOCIÁLNEHO ZAČLEŇOVANIA

Rómsky problém nie je iba záležitosťou Slovenskej republiky, ale boria sa s ním takmer všetky štáty Európy. Podľa európskej štúdie žijú Rómovia v Európe, ktorých počet odhadol Berlínsky inštitút pre vývoj obyvateľstva na 9 miliónov, vo veľkej chudobe, sú vylúčení zo spoločnosti, diskriminovaní, nemajú žiadnu šancu na kvalitné vzdelanie a prácu a sú na tom zdravotne horšie ako ostatní.

²⁰ Úrad vlády Slovenskej republiky: Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. Úrad vlády SR, Bratislava 2011, s. 14.

²¹ Marcinčin, A. a Marcinčinová, L.: Straty z vylúčenia Rómov – kľúčom k integrácii je rešpektovanie inakosti. Bratislava 2009, s. 9.

Tabuľka 2: Počet Rómov v Európe

Rumunsko	1 900 000	Portugalsko	37 500
Bulharsko	750 000	Rakúsko	37 500
Španielsko	700 000	Chorvátsko	35 000
Maďarsko	600 000	Poľsko	32 500
Slovensko	500 000	Čierna Hora	24 000
Francúzsko	310 000	Švédsko	17 500
Macedónsko	185 000	Belgicko	12 500
Grécko	175 000	Slovinsko	10 000
Taliansko	130 000	Fínsko	10 000
Nemecko	120 000	Nórsko	5 000
Veľká Británia	100 000	Lotyšsko	4 500
Bosna a Hercegovina	60 000	Litva	3 350
Holandsko	40 000	Írsko	3 000
Švajčiarsko	40 000	Estónsko	1 250

Prameň: Berlininstitut für seibstlerkung und entwicklung. SME 29. septembra 2011.

Suma 26,5 miliardy eur, ktorá je k dispozícii v rámci štrukturálnych fondov, sa nevyužíva tak, ako by sa mala. Iba sto miliónov eur sa vyčlenilo na konkrétne činnosti týkajúce sa rómskej problematiky vyhlásila v Európskom parlamente eurokomisárka pre spravodlivosť a ľudské práva Viviane Redingová. Európska únia preto prijala stratégiu, ktorá má postupne odstraňovať nahromadené problémy Rómov.

Prijatie Rámca EÚ pre vnútroštátne stratégie integrácie Rómov predstavuje bezprecedentný záväzok členských štátov Európskej únie podporovať začleňovanie svojich rómskych komunití. Všetky členské štáty podporujú Rámec EÚ, čím vyslovujú silný signál riešenia rómskych problémov, avšak nie je to právne záväzný dokument. Rámec EÚ podporuje politiky, ktorých cieľom je zabezpečiť, aby rómske a nerómske obyvateľstvo malo rovnaký prístup k zamestnaniu, vzdelávaniu, zdravotnej starostlivosti a bývaniu.

Rámec EÚ stanovuje štyri európske ciele na riešenie týchto problémov, ktoré by členské štáty EÚ mali premietnuť do vnútroštátnych cieľov do roku 2020²²:

- Vzdelávanie: zabezpečiť, aby všetky rómske deti ukončili aspoň základnú školu.
- Zamestnanosť: zmenšiť rozdiely.
- Zdravotná starostlivosť: zmenšiť nerovnosti.
- Bývanie a základné služby: zmenšiť rozdiely.

Vzdelávanie

Na boj za pozdvihnutie vzdelania rómskeho etnika boli vynaložené nemalé materiálne prostriedky, nadšenie, snaha, a obetavosť. Výsledok je však negatívny. Rómske etnikum ako celok odmietlo prijať vzdelanie ako hodnotu, odmietlo posunúť vzdelanie na vyššie miesto svojho hodnotového rebríčka.

Vzdelanostná štruktúra rómskej minority v súčasnosti má najhoršie parametre:

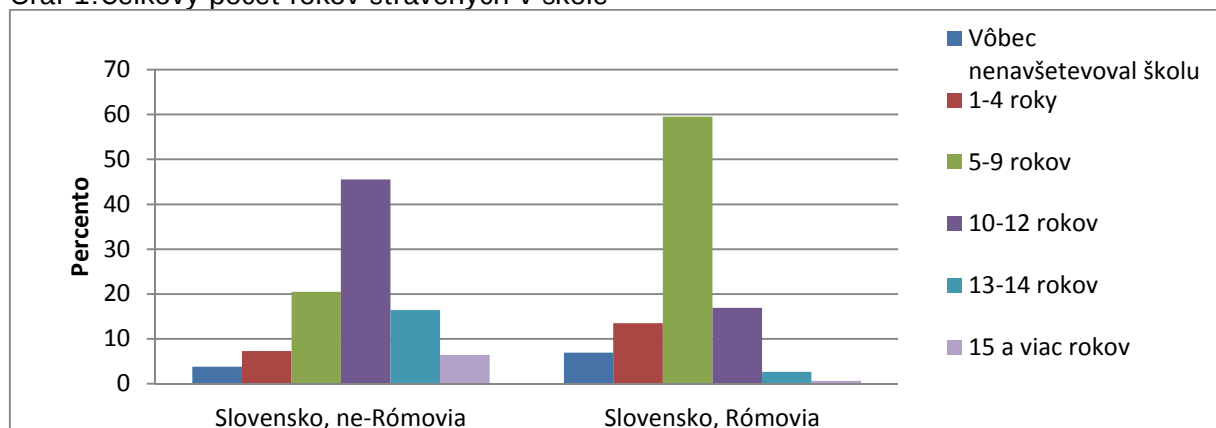
- neukončené základné vzdelanie (17%),
- ukončená základná škola (48%),
- ukončená špeciálna základná škola (4%),
- ukončené stredné vzdelanie (16%),
 - o stredné odborné učilište (14%),
 - o stredná škola s maturitou (2%),

²² Európska komisia: Spoločne za začleňovanie Rómov - Vysvetlenie rámca EÚ. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie 2011. ISBN: 978-92-79-21567-4, s. 5.

- neukončené stredné vzdelanie (8%),
- ostatné typy dosiahnutého vzdelania (marginálne zastúpenie)

Zo štatistiky vyplývajú i odlišnosti medzi mužmi a ženami z hľadiska stupňa dosiahnutého vzdelania. Ženy vykazujú oveľa väčšie percento oproti mužom v neukončení povinnej školskej dochádzky. Rozdiely sa potom prejavili v zastúpení vyššieho stupňa vzdelania. Rozdiel v podiele osôb s ukončeným stredným vzdelaním predstavoval viac ako osem percentuálnych bodov v neprospech rómskych žien. Môžeme teda konštatovať, že vzdelanostná úroveň rómskych žien zaostáva za vzdelanostnou úrovňou rómskych mužov.

Graf 1: Celkový počet rokov strávených v škole



Prameň: Regionálny prieskum marginalizovaných Rómov, 2011, UNDP/Svetová banka

Deti, ktoré žijú v segregovaných rómskych osadách sú znevýhodnené v procese vzdelávania v dôsledku jazykových bariér, nedostatočnej vybavenosti školskými potrebami a pomôckami, nedostatočným podmienkami pre vzdelávanie v domácom prostredí. V konečnom dôsledku ich znevýhodnenie vo vzdelávaní v dlhodobej perspektíve znemožňuje ich integráciu do spoločnosti a únik z extrémnej chudoby. Napriek tomu, že Ústava Slovenskej republiky zaručuje právo na vzdelávanie vo svojom materinskom jazyku na Slovensku je v sieti škôl iba jedna škola s vyučovacím jazykom slovenským a rómskym. Tento nepriaznivý fakt je spôsobený tým, že rómsky jazyk bol štandardizovaný až v roku 2008.

Vláda Slovenskej republiky sa snaží zmierniť finančnú situáciu žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia prostredníctvom podpory z Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, a to v podobe dotácii na stravu, pomôcky a taktiež motivačný príspevok za pravidelnú dochádzku dieťaťa do školy.

Ak chce Slovenská republika pomôcť zvýšiť vzdelanosť detí z marginalizovaných rómskych komunít musí nutne uskutočniť komplexnú reformu školského vzdelávacieho systému, čo znamená vykonať nasledovné kroky:

- Zvýšiť počet rómskych detí od 3 rokov v materských školách. Toto opatrenie je možné zabezpečiť rozšírením kapacitnej siete materských škôl, čo znamená, že budú musieť byť nápomocné i obce a VÚC, nakoľko z podielových daní obcí a VÚC sú financované materské školy v zriaďovateľskej pôsobnosti obcí a VÚC ako aj materské školy v zriaďovateľskej pôsobnosti cirkevných a súkromných zriaďovateľov. Vláda môže podať pomocnú ruku pri kapitálových výdavkoch na zabezpečenie dodatočných priestorov prostredníctvom subvencií na kapitálové výdavky.
- Podporiť programy výchovy a vzdelávania detí a zvyšovať počet asistentov učiteľa v predprimárnom vzdelávaní.

- Intenzívnejšie využívanie alternatívnych foriem predškolského vzdelávania (napr. vzdelávanie v domácom prostredí), nakoľko mnohí rómski rodičia uvádzajú, že dieťa nenavštevuje materskú školu z dôvodu nedostatočných financií, resp. že dieťa je nezrelé pre návštevu škôlky.
- Prostredníctvom osvetu na základnej škole vytvárať podmienky, ktoré zabránia predčasnému ukončeniu školskej dochádzky mladistvým matkám.
- Prostredníctvom prognózovania trhu práce podporovať a pripravovať sekundárne vzdelávanie s požiadavkami zamestnávateľov.

Zamestnanosť

Samotná existencia nezamestnanosti je prirodzeným fenoménom, ktorý vzniká v slobodnej spoločnosti založenej na trhovom hospodárstve a demokracii. Nekontrolovateľný vývoj nezamestnanosti spôsobuje nielen ekonomické, ale aj sociálne problémy občanov (rozpad rodiny, trestná činnosť a ďalšie sociálno-patologické javy).

Súčasný stav trhu práce na Slovensku charakterizuje jeho vysoká nerovnováha, prudko sa roztvárajúce nožnice medzi ponukou práce a dopytom po práci.

Ekonomika Slovenskej republiky sa zaraďuje medzi vysoko otvorené ekonomiky, kde trh práce je vo veľkej miere závislý od dopytu po tovaroch a službách, od ekonomickej situácie v ostatných krajinách EÚ a v súčasnosti aj od dopadov dlhovej krízy vo vybraných krajinách EÚ. Hospodárska kríza významnou mierou zasiahla aj slovenský trh práce, kde prehĺbila vysokú mieru nezamestnanosti, chudobu a sociálne vylúčenie osôb.

Miera nezamestnanosti prechádzala na Slovensku nasledovnými fázami:

- prvá fáza znamenala, že nezamestnanosti sa do roku 2001 zvyšovala, čo bolo zapríčinené do určitej miery i reštrukturalizáciou hospodárstva,
- druhá fáza, ktorá prebiehala v rokoch 2001 až 2008 vykazovala kontinuálny pokles miery nezamestnanosti (s výnimkou roka 2004), čo bolo zapríčinené najmä prílivom priamych zahraničných investícií, daňovo – odvodovými stimulmi, odlivom pracovnej sily do zahraničia,
- tretia fáza nastáva hospodárskou krízou, ktorá vrátila Slovenskú republiku v miere nezamestnanosti na úroveň s pred niekoľkých rokov. Pretrvávajúca hrozba prehĺbenia hospodárskej a dlhovej krízy spôsobuje, že podnikateľský sektor sa snaží oživujúcu výrobu dosiahnuť nízkym počtom pracovníkov, čo znamená, že nedochádza k obnoveniu nárastu potreby pracovníkov, ani k tvorbe nových pracovných miest.

Negatívne zamestnanosť po roku 2008 ovplyvnilo niekoľko faktorov:

- a) Celosvetová hospodárska a finančná kríza.
- b) Neželaný import tovarov.
- c) Nesúlad medzi ponukou a dopytom na trhu práce v požadovanej kvalifikačnej štruktúre.
- d) Nedostatočná mobilita pracovných síl.
- e) Vysoký podiel dlhodobo nezamestnaných s nízkou kvalifikáciou.

Presné štatistiky o rómskej nezamestnanosti neexistujú, možno vyslovovať iba odhady na základe posúdenia situácie v problémových a marginalizovaných lokalitách Slovenska. Práve v okresoch s vysokým počtom rómskeho obyvateľstva je miera nezamestnanosti najvyššia. Na základe neoficiálnych údajov o nezamestnanosti rómskej populácie z predchádzajúceho obdobia je zrejmé, že počet nezamestnaných Rómov v Slovenskej republike systematicky rastie a rómska populácia tvorí výraznú väčšinu dlhodobo nezamestnaných v Slovenskej republike. Za hlavné problémy ovplyvňujúce vysokú

nezamestnanosť rómskej populácie možno označiť nízkou kvalifikovanosťou Rómov, nezáujem zamestnávateľov o takýchto pracovníkov v dôsledku nedostatku pracovných príležitostí, nízkou pracovnú morálku časti rómskej populácie a nedostatok pracovných príležitostí, najmä v okresoch s vysokým počtom Rómov²³.

Tabuľka 3: Vývoj miery nezamestnanosti podľa výberového zisťovania pracovných síl

	2008	2009	2010	2011	2012
1.Q.	10,5 %	10,5 %	15,1 %	13,9 %	14,1 %
2.Q.	10,1 %	11,3 %	14,4 %	13,1 %	13,6 %
3.Q.	9,0 %	12,5 %	14,1 %	13,1 %	13,7 %
4.Q.	8,7 %	13,9 %	13,9 %	14,0 %	
Rok	9,6 %	12,1 %	14,4 %	13,5 %	

Prameň: Štatistický úrad Slovenskej republiky

Podľa výskumov UNDP v roku 2010, metodikou štatistického zisťovania pracovných síl sa ukázalo, že v rámci rómskej populácie 15 – 64 rokov majú najpočetnejšie zastúpenie nezamestnaní – z rómskych mužov ich je 72 % a z rómskych žien 75 % populácie. Podľa rovnakého výskumu s použitím rovnakej metodiky je zamestnaných 20 % rómskych mužov a 11 % rómskych žien²⁴. V miere zamestnanosti Rómov výrazne zaostáva Slovenská republika aj oproti ostatným krajinám.

Tabuľka 4: Miera zamestnanosti v krajinách s Rómami

	Väčšinová populácia	Rómovia
Muži		
Bulharsko	63%	42%
Česká republika	74%	43%
Maďarsko	60%	34%
Rumunsko	66%	42%
Ženy		
Bulharsko	56%	26%
Česká republika	56%	19%
Maďarsko	51%	13%
Rumunsko	52%	19%

Prameň: Svetová banka

Slovenská republika by mala vytvárať ciele programy aktívnej politiky trhu práce zamerané na integráciu Rómov na trh práce, nakoľko jej vznikajú spoločenské straty, ktoré jej unikajú v nižšej tvorbe domáceho produktu a vysokej závislosti na sociálnych dávkach. Podľa Lívie Jarokovej z Maďarska, rómskej europoslankyne, sa pomoc Rómom oplatí. Uviedla, že v jednotlivých krajinách môže integrácia Rómov zvýšiť výkon ekonomiky o štyri až šesť percent.

²³ Čačipenpal o Roma - Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Edit. IVO. Bratislava 2002, ISBN: 80-88935-41-5, s. 565.

²⁴ Úrad vlády Slovenskej republiky: Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. Úrad vlády SR, Bratislava 2011, s. 14.

Zdravotná starostlivosť

Zdravie je dominantne závislé od genetických predispozícií, životného štýlu, demografického vývoja, sociálno-ekonomickej situácie, životného prostredia, telesného pohybu a stravovacích návykov²⁵.

Výsledky rôznych štatistík jednoznačne vypovedávajú, že od roku 1989 dochádza na Slovensku k zhoršovaniu zdravotného stavu rómskej populácie. Za hlavné determinanty sa považujú:

- nedostatočná úroveň zdravotného a sociálneho povedomia,
- nedostatočná výživa,
- nízky štandard osobnej hygieny,
- nízky štandard komunálnej hygieny;
- nízky štandard bývania,
- nedostatočný prístup k pitnej vode,
- nedostatočná infraštruktúra.
- nedostupnosť zdravotnej starostlivosti z dôvodu nedostatku finančných zdrojov,
- závislosti a nadmerné užívanie návykových látok,
- genetická predispozícia.

Podľa niektorých zdrojov je detská úmrtnosť rómskej populácie 18 %, zatiaľ čo v nerómskej populácii predstavuje 14,6%²⁶. Zlé životné podmienky rómskych občanov spôsobujú podľa výskumu UNDP 2010 výskyt chronických ochorení až u 19% rómskej populácie. Najčastejším chronickým ochorením v rómskej populácii boli srdcovo-cievne ochorenia, ktoré zasiahli viac než štvrtinu rómskej populácie. Za nimi nasledovali s odstupom ochorenia dýchacích ciest a alergie, choroby pohybového ústrojenstva a ochorenia nervových a zmyslových orgánov.

Vláda sa snaží už od konca 90-tych rokov 20. storočia prostredníctvom rôznych programov zlepšovať dostupnosť zdravotnej starostlivosti najmä pre rómske komunity. Od roku 2007 funguje Program podpory zdravia znevýhodnených komunít na Slovensku, ktorý sa realizuje prostredníctvom regionálnych úradov verejného zdravotníctva. Cieľom je zvyšovať informovanosť a šíriť zdravotnú výchovu. Prax však ukazuje, že tento projekt je nedostačujúci.

Bývanie a základné služby

Z počtu Rómov trvalo žijúcich na Slovensku približne polovica žije integrovane v rozptyle medzi majoritnou populáciou a zvyšná polovica žije v rómskych komunitách v nasledovných typoch osídlenia:

²⁵ Pechová, M.: Dôvody rastu výdavkov na zdravotníctvo. In: Globalizácia a jej sociálno-ekonomické dôsledky 2012: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie: vydaný ako mimoriadne číslo elektronického časopisu Podniková ekonomika a manažment: Rajecké Teplice 10.-11.október 2012. ISSN: 1336-5878, s. 659-664.

²⁶ Digne, M. a kolektív: Zlepšenie situácie Rómov v Slovenskej republike – návrhy a odporúčania. Twinning Covenant SK 0002/SK00/IB-OT. Bratislava 2003, s. 46.

- mestských a obecných koncentráciách,
- osídleniach lokalizovaných na okraji mesta alebo obce,
- osídleniach, ktoré sú od mesta alebo obce priestorovo vzdialené, alebo oddelené prírodnou alebo umelou bariérou.

Tabuľka 5: Typy osídlení

	Počet osídlení	Počet obyvateľov v osídlení
Koncentrované v obci	168	32 281
Lokalizované na okraji obce	338	64 661
Vzdialené od obce, resp. oddelené od obce prírodnou alebo umelou bariérou	281	49 586
Spolu	787	146 528

Prameň: Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity, 2004. Vybrané údaje zo sociografického mapovania rómskych osídlení na Slovensku. Bratislava. Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity, 2004.

Slovenskí Rómovia v porovnaní s Rómami z ostatných krajín žijú častejšie v osadách a na okrajoch dedín a miest. Za posledných dvadsať rokov došlo k presídľovaniu z integrovaných mestských štvrtí do mestských get a vidieckych osád a to najmä v segregovaných oblastiach. Najmä zlá ekonomická situácia Rómov v osadách spôsobuje vytváranie neštandardných obydľí, ktoré nespĺňajú technické, ani hygienické normy a sú postavené na pozemkoch s neusporiadaným právnym titulom a bez stavebných povolení. V neštandardných obydliach žije spolu 16% rómskych domácností, z toho 10% v chatrči a 5% v drevenom dome či inom neštandardnom type obydliia.

Podľa atlasu rómskych komunít na Slovensku z roku 2004 je napojených na vodovod 39 % obydľí v rómskych osídleniach. Vodu z verejného vodovodu má v domácnosti menej než 40% rómskych domácností a zdroje vody mimo vlastného obydliia využíva štvrtina rómskych domácností. Len 13% obydľí využíva kanalizáciu, plyn používa 15% obydľí a elektrickú energiu má 89% obydľí.

Nevyhovujúcu situáciu v oblasti bývania Rómov pomáha riešiť aj štát prostredníctvom rôznych foriem podpory. Situáciu čiastočne rieši Program rozvoja bývania prostredníctvom ktorého sa poskytujú dotácie na obstaranie nájomných bytov bežného a nižšieho štandardu, obstaranie technickej vybavenosti a taktiež aj na odstránenie systémových porúch bytových domov. Tento program sa v súčasnosti riadi zákonom č. 443/2010 Z. z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní. Je však nevyhnutné si uvedomiť, že tento program má svoje limity a nevyrieši všetky problémy v oblasti bývania marginalizovaných rómskych komunít.

Ak si chcú v prvom rade Rómovia skutočne zlepšiť vlastné bývanie, tak spoločnosť by im mala podať pomocnú ruku formou zvyšovania ich vzdelania, uplatnenia sa na trhu práce a potom dôjde aj k zlepšeniu ich bytovej situácie.

ZÁVER

Integrácia Rómov je v národnom a hlavne ekonomickom záujme Slovenska, nakoľko výkonnosť ekonomiky by bola vyššia približne o 4%, ak by Rómovia mali rovnakú príležitosť participovať na slovenskom trhu práce za rovnakých podmienok ako nerómski občania. Slovenská ekonomika dnes prichádza o veľkú sumu zdrojov pri neparticipácii Rómov na trhu práce formou najmä nižšieho výberu daní a odvodov sociálneho poistenia a formou vyplácania rôznych sociálnych dávok.

Čoraz častejšie sa v spoločnosti objavujú náznaky okamžitého a tvrdého riešenia rómskeho problému napr. formou búrania čiernych stavieb postavených na cudzích pozemkoch alebo formou razantného znižovania sociálnych dávok a jej exekuvateľnosti. Je nevyhnutné si však uvedomiť, že dávka, ktorá je zaručená ústavou Slovenskej republiky, nie je exekuvateľná.

Politici sa snažia z tejto témy vytážiť politické body, nakoľko problémy spolužitia majority a rómskeho etnika majú silný mobilizačný účinok. Z toho dôvodu sa predkladajú rôzne komplexné plány riešenia avšak iba s malou realizovateľnosťou, ktorá by skutočne zlepšila sociálno-ekonomickú situáciu Rómov a tým by došlo aj zlepšeniu situácie ostatných občanov Slovenska.

LITERATÚRA

- [1] Cina, S.: Kto sú Rómovia?. Metodické centrum Prešov, Prešov 2002.
- [2] Čačipenpal o Roma - Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Edit. IVO. Bratislava 2002.
- [3] Denník SME 29. septembra 2011.
- [4] Digne, M. a kolektív: Zlepšenie situácie Rómov v Slovenskej republike – návrhy a odporúčania. TwinningCovenant SK 0002/SK00/IB-OT. Bratislava 2003.
- [5] Európska komisia: Podmienky bývania Rómov a Travellerov v Európskej únii – Komparatívna správa. Luxemburg: Úrad pre vydávanie úradných publikácií Európskych spoločenstiev 2009. ISBN: 978-92-9192-539-1.
- [6] Európska komisia: The Situation of Roma in an Enlarged European Union – Employment and social affairs. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie 2004. ISBN: 92-894-8186-2.
- [7] Európska komisia: Spoločne za začleňovanie Rómov - Vysvetlenie rámca EÚ. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie 2011. ISBN: 978-92-79-21567-4.
- [8] Lux, M., Mikeszová M., Sunega, P.: Podpora dostupnosti bydlenia proti ďalšiemu ohrozeniu sociálnym vylúčením – medzinárodná perspektiva a návrhy opatrení v ČR, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha 2010. ISBN: 978-80-7330-176-7.
- [9] Haraslinová M.: Bývanie pre marginalizované skupiny obyvateľstva. Nehnuteľnosti a Bývanie vedecký časopis III. ročník/1. Číslo.
- [10] Husáková M.: Európsky prístup k zintenzívneniu integračných procesov Rómov a jeho aplikácia v podmienkach Slovenskej republiky. Nová ekonomika, ročník V., číslo 2, ISSN: 1336-1732, s. 48-59.
- [11] Inštitút pre verejné otázky: Čačipenpal o roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku, Rómovia a tretí sektor. Bratislava, 2002, ISBN 80-88935-41-5.
- [12] Marcinčin, A. a Marcinčinová, L.: Straty z vylúčenia Rómov – kľúčom k integrácii je rešpektovanie inakosti. Bratislava 2009.
- [13] Pechová, M.: Dôvody rastu výdavkov na zdravotníctvo. In: Globalizácia a jej sociálno-ekonomické dôsledky 2012: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie: vydaný ako mimoriadne číslo elektronického časopisu Podniková ekonomika a manažment: Rajecké Teplice 10. - 11. október 2012. ISSN: 1336-5878, s. 659-664.
- [14] Radičová I.: Hic Sunt Romales, Nadácia S.P.A.C.E. (Centrum pre analýzu sociálnej politiky), Bratislava, 2001. ISBN: 80-88991-13-7.
- [15] Regionálny prieskum marginalizovaných Rómov, 2011, UNDP/Svetová banka.
- [16] Stanek, V. a kol.: Sociálna politika. Vydavateľstvo Sprint dva. Bratislava 2008. ISBN: 978-80-89393-02-2.

- [17] Štatistický úrad Slovenskej republiky: Základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. Obyvateľstvo podľa národnosti. Bratislava 2012.
- [18] Týždenník TREND 25. október 2012.
- [19] Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity, 2004. Vybrané údaje zo sociografického mapovania rómskych osídlení na Slovensku. Bratislava. Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity, 2004.
- [20] Úrad vlády Slovenskej republiky: Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. Úrad vlády SR, Bratislava 2011.

Kontaktné údaje:

Ing. Peter SIKÁ, PhD.,
Ekonomická univerzita v Bratislave,
Národohospodárska fakulta,
Katedra sociálneho rozvoja a práce,
Dolnozemska cesta 1,
852 35 Bratislava 5.

Autor ukončil doktorandské štúdium na Ekonomickej univerzite v Bratislave, kde v súčasnosti pôsobí ako vysokoškolský učiteľ – odborný asistent na Katedre sociálneho rozvoja a práce Národohospodárskej fakulty. V rokoch 2006 – 2010 pôsobil ako štátny tajomník na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. Pedagogicky i vedeckovýskumne sa venuje problematike sociálnej politiky a sociálneho zabezpečenia. Je autorom mnohých príspevkov z oblasti sociálnej politiky doma i v zahraničí. E-mail: peter.sika@euba.sk.

PROBLEMATIKA HARMONIZÁCIE ÚČTOVNÝCH ŠTANDARDOV PRE MALÉ A STREDNÉ PODNIKY V RÁMCI EÚ

The issue of harmonization of accounting standards for small and medium-sized enterprises in the EU

Zuzana Staríčková

Abstrakt

Postavenie malých a stredných podnikov (SME) je v súčasnosti aktuálnou problematikou v rámci všetkých členských krajín Európskej únie. Tieto podniky majú stále dôležitejší význam a úlohu v rámci sociálno-ekonomickej sféry a politiky. Každá z členských krajín má vlastný účtovný systém a účtovnú legislatívu. Preto v súčasnosti do popredia vystupuje otázka harmonizácie účtovných štandardov a účtovného výkazníctva práve v rámci malých a stredných podnikov, aby bola zabezpečená porovnateľnosť, spracovateľnosť, flexibilita, kontinuita a použiteľnosť účtovných informácií navzájom. Harmonizáciou sa dosiahne odstránenie všetkých účtovných prekážok a rozdielov jednotlivých účtovných systémov krajín EÚ. Preto snahou a cieľom tvorby štandardov pre malé a stredné podniky, ktoré nestoja v popredí verejného záujmu je vytvoriť jednotný súbor kvalitných, zrozumiteľných a porovnateľných účtovných štandardov, čím by sa plnili potreby užívateľov informácií z účtovných závierok SME.

Abstract

The position of small and medium-sized enterprises (SME) is currently a top issue within all member states of the European Union. These enterprises have increasing importance and role in the socio-economic sphere and politics. Each member country has its own accounting system and financial legislation. Therefore, now comes to the fore the issue of harmonization of accounting standards. Financial reporting is in the context of small and medium-sized enterprises to ensure comparability, workability, flexibility and usability of accounting information with each other. The harmonization is achieved by removing all financial barriers and differences in the accounting systems of the EU countries. The effort and the aim at development of standards for small and medium-sized businesses that stand in the forefront of public policy is: creation of a single set of high quality, understandable and comparable accounting standards, which would fulfill the needs of information users from the financial statements of SMEs.

Kľúčové slová: Malé a stredné podniky. Účtovné štandardy a účtovné výkazníctvo. Problémy harmonizácie účtovných štandardov v rámci Európskej únie.

Keywords: Small and medium-sized enterprises. Accounting standards and financial reporting. Issues of harmonization of accounting standards in the European Union.

Úvod

V súčasnosti je problematika malých a stredných podnikov (SME) v rámci Európskej únie veľmi aktuálna, pretože malé a stredné podniky tvoria podstatnú časť spoločností, ktoré pôsobia v krajinách Európskej únie (vyše 20 000 miliónov). V rámci EÚ majú malé a stredné podniky dôležitú politickú a sociálno-ekonomickú úlohu. Preto práve malé a stredné podniky považujeme za kľúčové faktory ekonomického rastu a tvorby pracovných miest. V Slovenskej republike malé a stredné podniky tvoria zdravé podnikateľské prostredie a zvyšujú dynamiku trhu. Dokážu absorbovať podstatnú časť pracovných síl, ktoré sa uvoľňujú z veľkých korporácií a tak sa stávajú stabilizujúcim prvkom ekonomiky.

Dopad harmonizácie účtovníctva na slovenské podniky bude stále výraznejší a skoré riešenie tejto problematiky poskytne pripraveným podnikom v ďalšom období určitú konkurenčnú výhodu. Spoločnosti, ktoré nie sú schopné poskytovať správne a porovnateľné účtovné informácie na báze účtovných štandardov postupne stratia dôveru nielen na kapitálových a peňažných trhoch, ale aj dôveru obchodných partnerov. Kvalitné výstupné informácie z účtovného výkazníctva uľahčia prístup k finančným zdrojom nielen na kapitálových trhoch, ale aj k zdrojom získaným vo forme bankových úverov. Vzhľadom na kapitálovú prepojenosť slovenských malých a stredných podnikov s okolitým svetom, dodávateľsko-odberateľské vzťahy či externé financovanie bankami stále viac týchto malých a stredných podnikov v SR začína aplikovať účtovné štandardy pre SME. Tým sa zjednoduší aj účtovné vykazovanie podľa IFRS.

CHARAKTERISTIKA MALÝCH A STREDNÝCH PODNIKOV

V celosvetovom meniacom sa hospodárskom prostredí, ktoré je charakteristické neustálymi štruktúrnymi zmenami a rastúcimi konkurenčnými tlakmi má sektor malého a stredného podnikania veľmi významné miesto. Je hnacou silou podnikateľskej sféry, rastu, inovácií a konkurencieschopnosti. Dôležitú úlohu zohráva aj pri tvorbe pracovných príležitostí a všeobecne je faktorom sociálnej stability a hospodárskeho rovoja. Malé a stredné podniky sa však stretávajú s problémami pretrvávajúcej neochoty riskovať zo strany niektorých

finančných trhov a nedostatočným zabezpečením, ktoré môžu SME bankám poskytnúť. Obmedzené zdroje financovania môžu aj skomplikovať ich prístup k informáciám, predovšetkým o nových technológiách a potenciálnych trhoch.

Pre potreby podpory a rozvoja podnikania malých a stredných podnikov vydala Európska únia od r. 2005 novú definíciu na zaradenie podnikov medzi malé a stredné podniky. Toto zaradenie vymedzujú tri základné kritériá: počet zamestnancov; ročný obrat v mil. € a celková hodnota aktív v mil. €

Tabuľka č. 1: Štatistika podnikov

Veľkosť	Počet zamestnancov	Obrat v €	Hodnota aktív v €
Stredné podniky	50 – 249	max. 50 mil.	max. 43 mil.
Malé podniky	10 – 49	2mil. – 10 mil.	2 mil. – 10 mil.
Mikropodniky (drobní podnikatelia)	menej ako 10	až do 2 mil.	až do 2 mil.

Zdroj: <http://www.czechinvest.org/definice-msp>

Spolu s týmito ukazovateľmi by malý a stredný podnik mal spĺňať aj kritérium nezávislosti, čo znamená, že na jeho základnom kapitáli alebo hlasovacích právach sa nemá iný subjekt podieľať viac ako 25 %.

Rozdiely medzi podnikmi vyplývajú nielen z vyššie uvedených kvantitatívnych, ale aj kvalitatívnych kritérií. Hranice medzi týmito podnikmi závisia aj od existencie rôznych podmienok v jednotlivých regiónoch a menia sa aj v čase. Silnú stránku malých a stredných podnikov predstavuje ich vyššia flexibilita a vo veľkej miere aj inovačná kreativita.

ÚČTOVNÍCTVO MALÝCH A STREDNÝCH PODNIKOV V SR

Pre malé a stredné podniky prijatie povinnosti účtovať a vykazovať podľa účtovných štandardov a IFRS by znamenalo prijať aj novú účtovnú legislatívu a tým pristúpiť k novému účtovnému mysleniu. Mnohé malé a stredné podniky nemajú záujem, aby ich účtovníctvo poskytovalo „verný a poctivý obraz“ hospodárenia. Týmto podnikom ide predovšetkým o to, aby finančné účtovníctvo poskytovalo podklad na stanovenie základu dane zo zisku a pritom účtovné informácie pre potreby riadenia používajú len minimálne.

Vo všetkých členských krajinách EÚ sa vyskytuje 50 % podnikov, ktoré nemajú napojenie na zahraničné subjekty. Najčastejšie sa vyskytujúcim zahraničným vzťahom je vzťah k zahraničnému odberateľovi a zahraničnému dodávateľovi. Menej ako 10 % podnikov spadá pod zahraničnú materskú spoločnosť.

Možno konštatovať, že malé a stredné podniky, ktoré nemajú bezprostrednú povinnosť zostavovať účtovnú závierku v súlade s IFRS, nemajú o problematiku medzinárodných účtovných štandardov záujem. Tento okruh podnikov sa predovšetkým zameriava na aktuálny stav a otázka budúceho vývoja pre tieto podniky nie je taká dôležitá.

V porovnaní s danou problematikou v Českej republike by špeciálne účtovné štandardy znamenali zmeny základného prístupu na požiadavky o kvalite účtovníctva, kde sa miesto dôrazu na správne účtovné postupy a metódy kladie dôraz na prezentáciu výsledkov. Podniky by povinne museli zostavovať výkaz o peňažných tokoch, výkaz o zmenách vlastného kapitálu, museli by používať iné oceňovacie základne a podstatne rozšíriť informácie v prílohe. Dôraz až na výsledný produkt účtovníctva si vyžaduje pochopenie

dôsledkov a vzájomných vzťahov jednotlivých transakcií a ich premietnutie do účtovníctva, pretože už nebudú k dispozícii predpísané postupy účtovania.

V prípade malých a stredných podnikov v Slovenskej republike sa účtovná závierka vypracováva v súlade s národnými právnymi predpismi a účtovné výkazy sa tak transformujú v súlade s IFRS. Preto sa domnievame, že účtovné výkazníctvo v SR je viac v súlade s IFRS ako výkazníctvo v Českej republike.

HARMONIZÁCIA ÚČTOVNÝCH ŠTANDARDOV PRE MALÉ A STREDNÉ PODNIKY

Prekážky, ktoré vyplývajú z nejednotnej úpravy systémov účtovníctva, týkajúcich sa malých a stredných podnikov v jednotlivých členských krajinách EÚ a prekážky vyplývajúce z výrazných rozdielov v daňových systémoch jednotlivých štátov veľmi sťažujú proces harmonizácie účtovných štandardov pre malé a stredné podniky v rámci Európskej únie.

Na odstránenie týchto prekážok je potrebné v prvom rade uskutočniť šandardizáciu účtovných pravidiel pre malé a stredné podniky. Prvé snahy o harmonizáciu účtovníctva v rámci Európskeho hospodárskeho spoločenstva sa zavŕšili prijatím smerníc, ktoré tvoria kódex účtovnej legislatívy Európskej únie a tvoria základ harmonizačného nástroja Európskej komisie v oblasti účtovníctva. V súčasnej dobe prebieha revízia doterajších smerníc Európskej únie s cieľom prispôbiť ich obsah novým podmienkam v súvislosti s rozširovaním EÚ v súvislosti s existenciou nástrojov celosvetovej harmonizácie účtovného výkazníctva, t. j. Medzinárodných účtovných štandardov a Medzinárodných štandardov účtovného výkazníctva (IAS/IFRS).

Vypracovaním medzinárodne prijateľných účtovných štandardov pre malé a stredné podniky, ktoré nie sú predmetom zvýšeného verejného záujmu bol v r. 2001 poverený IASB (Výbor pre medzinárodné účtovné štandardy). Okruh podnikov, ktoré by mali využívať účtovné štandardy predstavujú podniky, ktoré nie sú predmetom zvýšeného verejného záujmu. Ide predovšetkým o malé a stredné podniky (SME) a veľké podniky, ktoré nie sú emitentom verejne obchodovaných cenných papierov. Je zrejmé, že okruh podnikov, pre ktoré sa majú vytvoriť štandardy, je veľmi rozsiahly a rôznorodý. Zahŕňa široké spektrum podnikov – od subjektov označovaných ako mikropodniky až po veľké podniky. Z uvedeného dôvodu je veľmi zložité vytvoriť súbor pravidiel a metodických postupov (štandardov), ktoré by zodpovedali potrebám týchto podnikov a veľmi ich nezaťažovali.

Základným cieľom vytvorenia účtovných štandardov pre malé a stredné podniky je vytvoriť jednotný súbor kvalitných, zrozumiteľných a právne vymožitelných účtovných štandardov, ktoré by napĺňali potreby užívateľov účtovných závierok SME. Je potrebné, aby štandardy účtovného výkazníctva určené pre malé a stredné podniky mali podobný koncepčný rámec ako IFRS, čo by zabezpečilo prípadný prechod na IFRS.

Ďalší možný prístup k tvorbe účtovných štandardov pre SME predstavuje spracovanie účtovného výkazníctva pre malé a stredné podniky podľa úplne iného rámca, t. j. ustúpiť od modifikácie existujúceho ustanovenia IFRS pre malé a stredné podniky, ale vychádzať zo špecifických potrieb užívateľov účtovných informácií malých a stredných podnikov a na tomto základe definovať príslušný účtovný rámec pre SME.

Pri výbere optimálneho spôsobu riešenia harmonizácie účtovných štandardov pre SME treba rešpektovať:

- diferencovaný prístup k jednotlivým typom SME;
- náklady a prínosy spojené so zavedením účtovných štandardov pre SME;

- rozdielne potreby užívateľov informácií účtovných záznamov SME;
- väzba na daňovú sústavu;
- prístupy oceňovania (pre SME sa doporučuje oceňovanie v historických cenách);
- možnosť bezproblémového prechodu na IFRS a naopak.

V tejto súvislosti treba spomenúť, že Medzivládna pracovná skupina expertov pre oblasť medzinárodnej štandardizácie účtovníctva a účtovného výkazníctva (ISAR) si za svoj cieľ stanovila vypracovať koncepciu účtovníctva a účtovného výkazníctva pre SME, ktoré by malo byť zrozumiteľné; aby poskytovalo relevantné a spoľahlivé informácie na rozhodovanie; súčasne má rešpektovať princípy dôležitosti obsahu pred formou a princíp opatrnosti; musí byť ústretové voči daňovým požiadavkám; má byť maximálne štandardizované a umožňovať porovnateľnosť; dbať na životné prostredie, v ktorom podnik pôsobí; má byť flexibilné a schopné aktuálne sa prispôbiť rastu podniku a zvyšovaniu jeho potenciálu a to až do tej miery, kedy dôjde k povinnosti vykazovať podľa IFRS. V kompetencii každej členskej krajiny v rámci EÚ bude možnosť definovať svoje parametre na zaradenie podniku do jednotlivých skupín rešpektujúc ekonomické a sociálne špecifiká, právne podmienky, v ktorých sa podnikateľské subjekty v príslušnej krajine pohybujú.

Záver

Z možností prístupov k harmonizácii účtovných štandardov pre malé a stredné podniky je najvýhodnejší prístup IASB na vytvorenie zvláštny verzie účtovných štandardov IAS/IFRS pre malé a stredné podniky. Ako sme už spomenuli, IASB uvádza dva čiastkové prístupy k aplikácii IAS/IFRS v účtovných jednotkách, ktorým zo zákona nevyplýva povinnosť zostavovať finančné výkazy v súlade s IFRS. Prvý princíp je založený na povinnej aplikácii existujúcich účtovných štandardov aj pre malé a stredné podniky. Druhá možnosť spočíva na vytvorení zjednodušeného alebo iného súboru účtovných štandardov pre malé a stredné podniky.

Kapitálová prepojenosť slovenských malých a stredných podnikov s okolitým svetom, dodávateľsko-odberateľské vzťahy či externé financovanie bankami dáva možnosti týmto malým a stredným podnikom v Slovenskej republike začínať aplikovať účtovné štandardy pre malé a stredné podniky, čo súčasne zjednoduší aj účtovné vykazovanie podľa IFRS. Zvyšujúci sa počet nadnárodných spoločností, nové informačné technológie a rozvoj medzinárodného kapitálového trhu vyvolávajú potrebu celosvetovo platných nadnárodných účtovných noriem, ktoré zabezpečia potrebnú vypovedaciu schopnosť účtovných informácií o procesoch prebiehajúcich na úrovni malých a stredných podnikov.

Použitá literatúra

- [1] PASEKOVÁ, M. a kol.: Implementace IFRS do malých a středních podniku, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, 184 s., ISBN 978-80-7357-866-4
- [2] NERUDOVÁ, D. a kol.: Harmonizace účetních standardu pro malé a středné podniky, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, 268 s., ISBN 978-80-7357-500-7
- [3] Vodáček, L., Vodáčková, O.: Malé a středné podniky: konkurence a aliance v Evropské unii. Praha: Management Press, ISBN 80-7261-099-6
- [4] <http://www.czechinvest.org/definice-msp>

Informácie o autorovi:

Ing. Zuzana Staríčková, PhD.

Odborná asistentka

Národohospodárska Ekonomickej univerzity v Bratislave,
Katedra financií, Dolnozemska cesta 1/a, 852 35 Bratislava

email: 4soyza@gmail.com

DETERMINANTY PRACOVNÝCH PRÍJMOV V SR*

Determinants of labour wages in the Slovak Republic

Eva Rievajová, Silvia Šipikalová

Abstrakt

V rámci každej spoločnosti existuje určitá miera príjmových nerovností. Pokiaľ táto miera odráža zásluhový princíp jednotlivca, teda jeho pracovné úsilie, výkon, schopnosti, talent, tak je pre spoločnosť akceptovateľná. Zmena spoločenského systému na Slovensku sa stala hnacou silou sociálnych zmien a narastajúcej polarizácie obyvateľov. V spoločnosti došlo k diferenciacii sociálneho systému, pri ktorej dochádza k zviditeľňovaniu odlišností medzi jednotlivými sociálnymi úrovňami. V príspevku sa zameriavame na nerovnosti pracovných príjmov, ktoré sa formujú na slovenskom trhu práce. Analyzujeme hlavné determinanty reálnych miezd v období rokov 2006, 2010 a 2011 a poukazujeme na pretrvávajúce mzdových nerovností v spoločnosti.

Abstract

In every society there is some rate of income inequality. This rate should reflect the principle of individual merit, thus its work effort, performance, ability, talent, and is acceptable by society. In Slovakia the change of social system has become the stimulus for social change and the increasing polarization of the population. In the society the differentiation of social system has started, which visualized the differences between social levels. In this paper, we focus on the inequality of labour wages, which are formed on the Slovak labor market. We analyze the main determinants of real wages in the years 2006, 2010 and 2011, and indicate the persistence of wage inequality in the society.

Kľúčové slová:

Príjmové nerovnosti. Mzdové nerovnosti. Reálna mzda. Determinanty miezd.

Keywords:

Income inequalities. Wages inequalities. Real wage. Determinants of wages.

Úvod

Príjmové nerovnosti sú v centre záujmu sociálnej politiky i výskumu v krajinách EÚ i mimo nej. Nové sociálne riziká spojené s celosvetovou hospodárskou krízou, nestabilným vývojom na trhoch práce, rastúcou migráciou ako aj vyčerpanosťou sociálneho štátu viedli k prehĺbeniu príjmových nerovností i v tak ekonomicky rozvinutých trhových ekonomikách ako sú členské štáty EÚ. V ekonomike každého štátu predstavujú pracovné príjmy pre väčšinu domácností rozhodujúci zdroj obživy a zabezpečenia ich sociálneho postavenia. Odmenu za prácu ovplyvňuje veľké množstvo vonkajších a vnútorných mzdových faktorov, pričom je podstatné, či sa ekonomika, odvetvie alebo lokalita nachádzajú vo fáze útlmu alebo rastu, pretože existuje tesná väzba medzi výškou mzdy a nezamestnanosťou, resp. rovnováhou na trhu práce. Kľúčom k objektívnym mzdovým nerovnostiam sú kvalitatívne

* Príspevok vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV s názvom Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

rozdiely medzi účastníkmi trhu práce, ktoré majú pôvod v telesných a duševných schopnostiach, skúsenostiach, v stupni vzdelania.

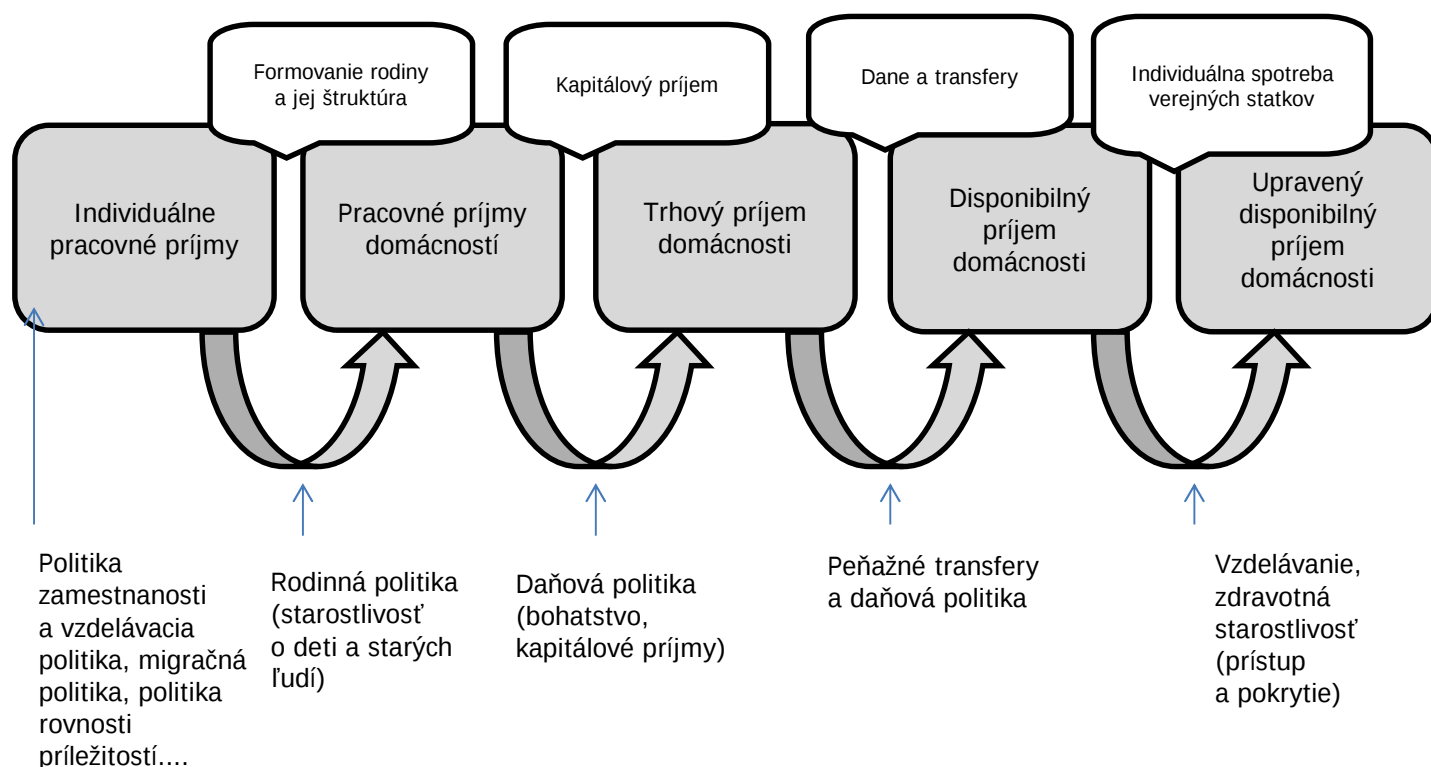
1. Príjmové nerovnosti

Najviditeľnejšími formami nerovností, vyskytujúcimi sa v spoločnosti, sú nerovnosť bohatstva a príjmu. Existujú viaceré podoby príjmov a ich štruktúra môže byť nasledovná:

- Individuálne pracovné príjmy - príjmy zamestnancov a príjmy samostatne zárobkovo činných osôb.
- Pracovné príjmy domácností - domácnosti sa môžu líšiť podľa veľkosti a zloženia, čo ovplyvňuje podiel pracovného príjmu na celkovom príjme domácnosti.
- Trhové príjmy domácností - pracovné príjmy domácností dopĺňajú kapitálové príjmy, keď v rôznom pomere v jednotlivých domácnostiach a tiež v krajinách.
- Vzhľadom na skutočnosť, že zameranie prvých troch druhov príjmov je na trh práce, vzťahuje sa predovšetkým na populáciu v produktívnom veku.
- Disponibilné príjmy domácností - zahŕňajú všetky zdroje príjmov domácnosti po zdanení, ako aj peňažné transfery domácností.
- Upravené disponibilné príjmy domácností – predstavujú najkomplexnejšie vyjadrenie príjmu, pretože zohľadňujú aj poskytované verejné statky, akými sú vzdelanie a zdravotná starostlivosť.

Takto vymedzené príjmy umožňujú identifikovať hlavné politické a nepolitické regulátory príjmových nerovností.

SCHÉMA 1 Od individuálnych pracovných príjmov k upraveným disponibilným príjmom domácností



Zdroj: OECD 2012: Income inequality and growth: The role of transfers and taxes, s.4.

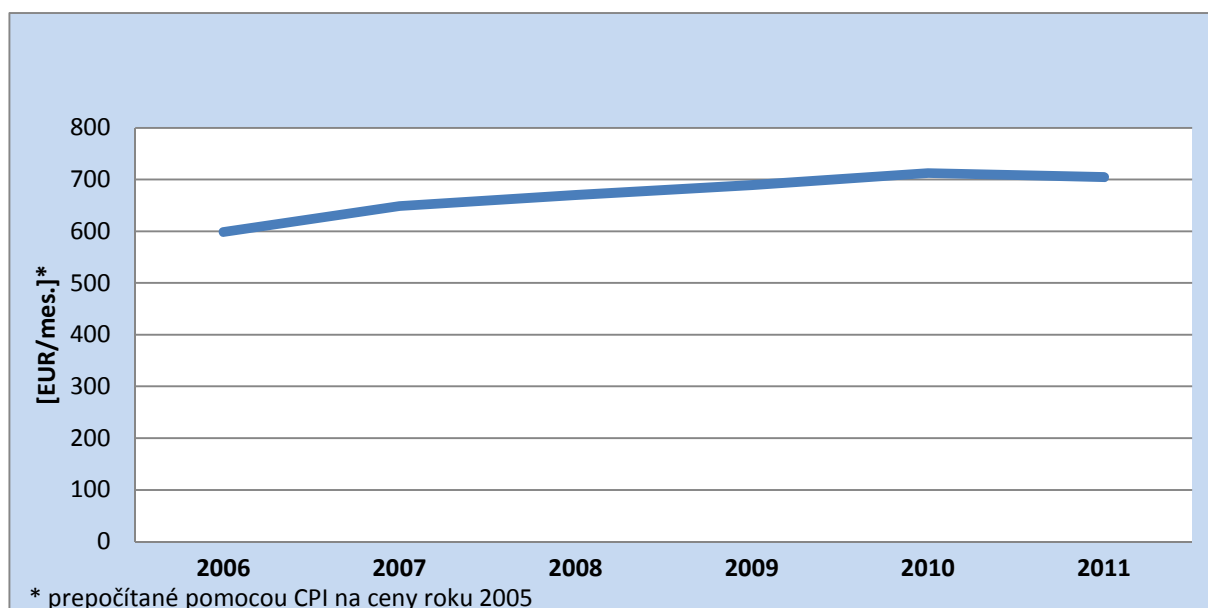
Koncept trhového príjmu je teda založený na tom, že ľudia neplatia žiadne dane ani odvody a nepoberajú žiadne dávky. Ich príjem je tvorený zárobkom na trhu práce a kapitálovým príjmom. Štruktúra domácností, či už ide o domácnosť jednotlivca alebo viacpočetnú domácnosť, ale aj jej vekové zloženie zohráva významnú úlohu pri príjme domácnosti. Dôvodom pre sledovanie trhového príjmu je predovšetkým možnosť porovnať príjmové rozloženie v štandardnej situácii a v situácii pred zaplatením daní, odvodov a prijatí sociálnych transferov, aby bolo možné oddeliť efekty štátnych zásahov do príjmového rozloženia. Na rozdiel od konceptu trhového príjmu koncept disponibilného príjmu vyjadruje čistý príjem domácnosti, ktorý má domácnosť k dispozícii pre svoju spotrebu. Hlavným zdrojom trhových príjmových nerovností je pracovný príjem jednotlivcov, ktorý je ovplyvňovaný napríklad mzdovou sadzbou, odpracovanými hodinami, typom pracovnej zmluvy, pracovnými skúsenosťami ako aj vzdelaním.

2. Nerovnosti v pracovných príjmoch

V nasledujúcej časti príspevku sa zameriame na pracovné príjmy slovenských domácností a na analýzu determinantov pracovných príjmov na Slovensku. Slovenská republika disponuje relevantnými súbormi štatistických ukazovateľov trhu práce, osobitne v oblasti odmeňovania zamestnancov, ktoré zabezpečuje štatistické zisťovanie o cene práce ISCP (Informačný systém o cene práce) spoločnosti Trexima Bratislava. Z tohto zdroja čerpáme dáta i v spracovanom príspevku za účelom analýzy vývoja reálnych miezd v SR podľa vybraných charakteristík za obdobie rokov 2006, 2010 a 2011 na základe prepočtu nominálnej mzdy pomocou CPI na ceny v roku 2005.

Pri pohľade na vývoj priemernej reálnej mesačnej mzdy v SR možno konštatovať, že v období rokov 2006 až 2010 rástla nepretržite, avšak miera rastu bola odlišná. Najvyšší relatívny medziročný rast bol zaznamenaný v roku 2007, následne sa v ďalších rokoch postupne zmiernoval. Priemerná reálna mesačná mzda vzrástla v roku 2007 medziročne o 8 percentuálnych bodov, v roku 2010 vykazoval medziročný rast len 3 percentuálne body, čo súviselo s dopadmi globálnej krízy na slovenskú ekonomiku. Kríza sa prejavila najmä v roku 2011, kedy bol zaznamenaný medziročný pokles reálnej mesačnej mzdy o 1 percentuálny bod

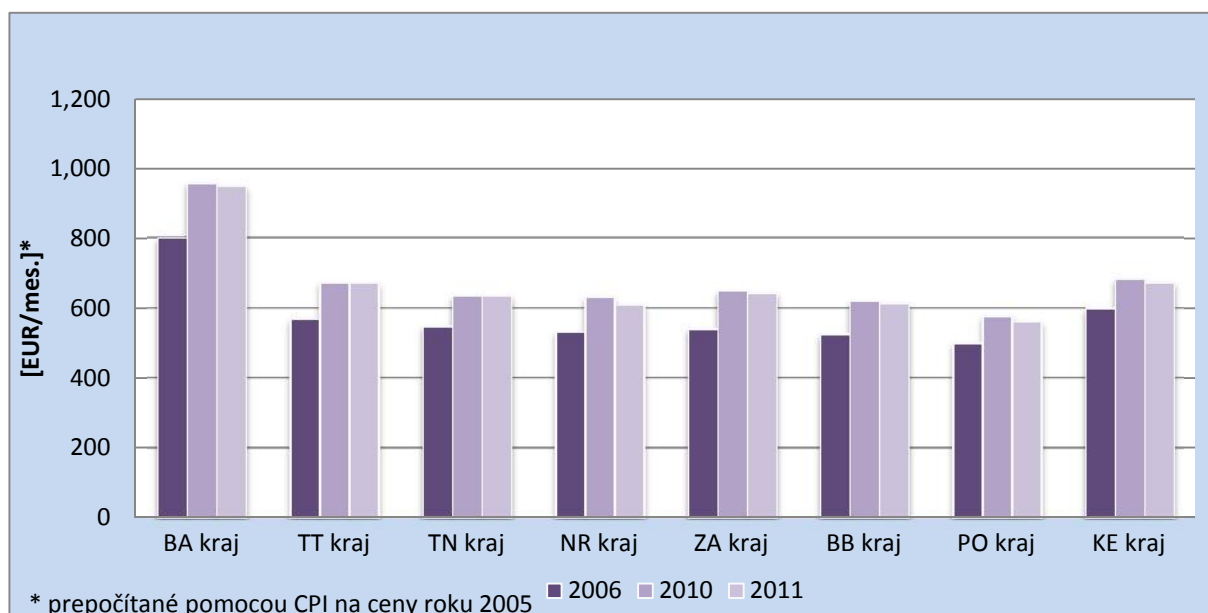
Graf 1 Vývoj priemernej reálnej mesačnej mzdy v 4.Q príslušného roka v SR



Zdroj: Trexima, Bratislava.

Výška a vývoj priemernej reálnej mesačnej mzdy sú v jednotlivých krajoch SR značne diferencované. Najvyššia mzda je dlhodobo v Bratislavskom kraji, pričom ani jeden z ostatných krajov sa jej výške ani len nepribližuje a najnižšia mzda je, rovnako dlhodobo, v Prešovskom kraji, čo súvisí s vysokou nezamestnanosťou a faktormi, ktoré ju ovplyvňujú, ako sú štruktúra a kvalifikácia pracovnej sily, zahraničný kapitál, infraštruktúra a podobne. Rozdiel medzi Bratislavským a Prešovským krajom vo výške priemernej mzdy bol vysoký už v predkrízovom období ekonomického rastu, pričom sa neustále prehľbuje, čo jednoznačne prispieva k zväčšovaniu regionálnych rozdielov. V roku 2011 dosiahla priemerná reálna mzda v Bratislavskom kraji úroveň 946 eur, v Prešovskom kraji to bolo len 560 eur, zamestnanci v Prešovskom kraji teda zarábajú v priemere len 60 % mzdy, ktorou sú odmeňovaní pracovníci v Bratislavskom kraji. I keď v roku 2011 vzrástla priemerná nominálna mzda medziročne vo všetkých krajoch, reálny rast zaznamenali len pracovníci v Trenčianskom kraji.

Graf 2 Vývoj priemernej reálnej mesačnej mzdy v hospodárstve SR podľa krajov



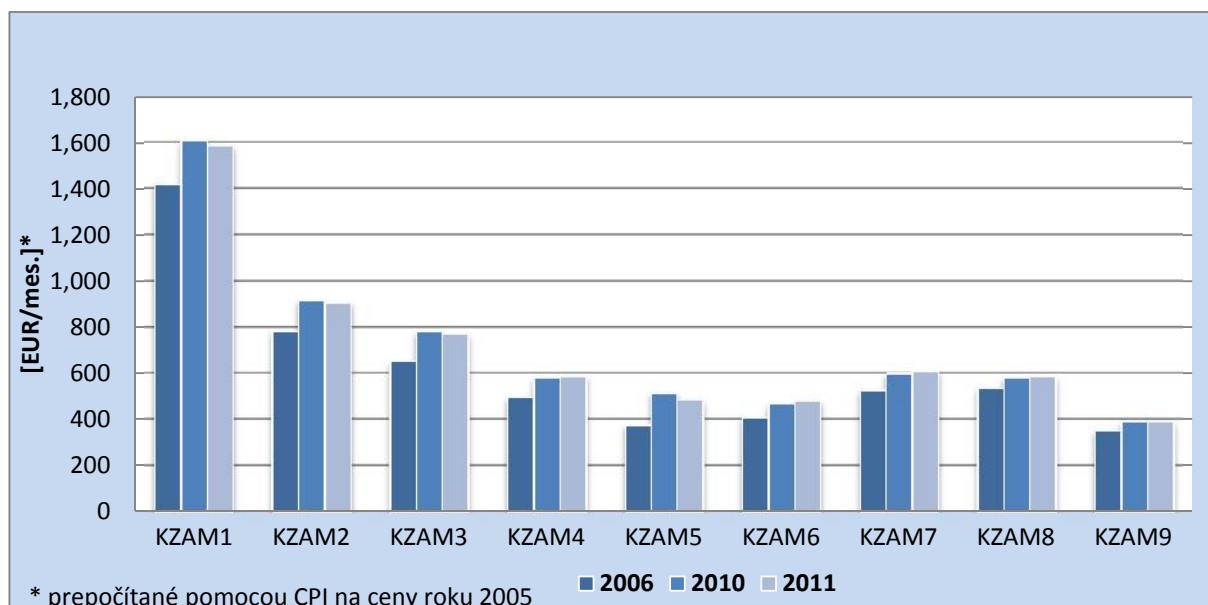
Zdroj: Trexima, Bratislava.

Z porovnania vývoja priemernej reálnej mesačnej mzdy v hospodárstve SR podľa hlavnej triedy KZAM* vyplýva, že najvyššia mzda je v kategórii KZAM 1. Jej výška za sledované obdobie rokov 2006- 2011 vzrástla o 12 percentuálnych bodov. Na opačnom konci rebríčka výšky miezd je kategória KZAM 9. V tejto kategórii zamestnancov je nominálna mzda dlhodobo najnižšia, hoci jej reálny rast za skúmané obdobie 5-tich rokov predstavoval taktiež 12 %. Rozdiel v odmeňovaní medzi KZAM 1 a KZAM 9 je viac ako markantný a neustále sa prehľbuje. V sledovaných rokoch 2006 – 2010 rástla priemerná reálna mesačná mzda v hospodárstve SR podľa KZAM kontinuálne. Vývoj reálnej mzdy v roku 2011 vo všetkých kategóriách KZAM zaznamenal pokles s výnimkou KZAM 4, KZAM 6, KZAM 7 a KZAM 8.

* KZAM 1= Zákonodarcovia, vedúci a riadiaci zamestnanci, KZAM 2 = Vedeckí a odborní duševní zamestnanci, KZAM 3 = Technickí, zdravotníckí, pedagogickí zamestnanci, KZAM 4 = Nižší administratívni zamestnanci (úradníci), KZAM 5 = Prevádzkoví zamestnanci v službách a obchode, KZAM 6 = Kvalifikovaní robotníci v poľnohospodárstve, lesníctve, KZAM 7 = Remeselní a kvalifikovaní robotníci, KZAM 8 = Obsluha strojov a zariadení, KZAM 9 = Pomocní a nekvalifikovaní zamestnanci.

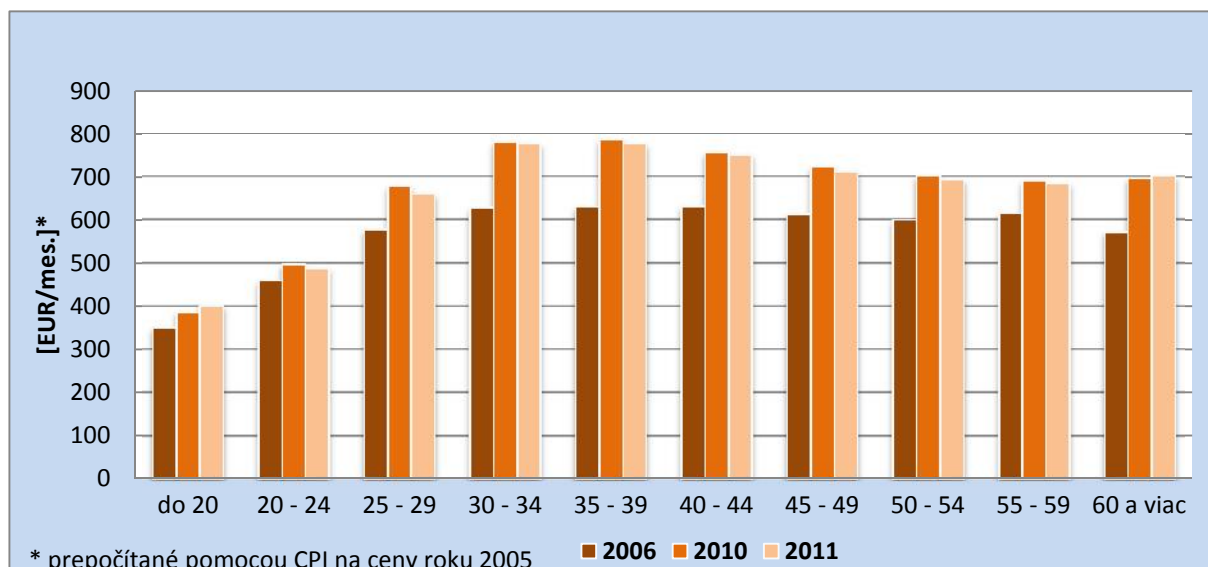
Mzdová diferenciácia sa prejavuje aj v závislosti od veku zamestnancov. Pri porovnávaní vývoja priemernej reálnej mesačnej mzdy podľa vekových kategórií je zjavných niekoľko pozoruhodných tendencií. Zatiaľ čo vo východiskovom roku 2006 boli priemerné reálne mzdy vo vekových kategóriách 30 – 34 rokov, 35 – 39 rokov, 40 – 44 rokov a 55 – 59 rokov veľmi podobné, ich následný vývoj bol tiež výrazne v prospech prvých troch uvedených vekových kategórií zamestnancov.

Graf 3 Vývoj priemernej reálnej mesačnej mzdy v hospodárstve SR podľa hlavnej triedy KZAM



Zdroj: Trexima, Bratislava.

Graf 4 Vývoj priemernej reálnej mesačnej mzdy v hospodárstve SR podľa vekovej kategórie



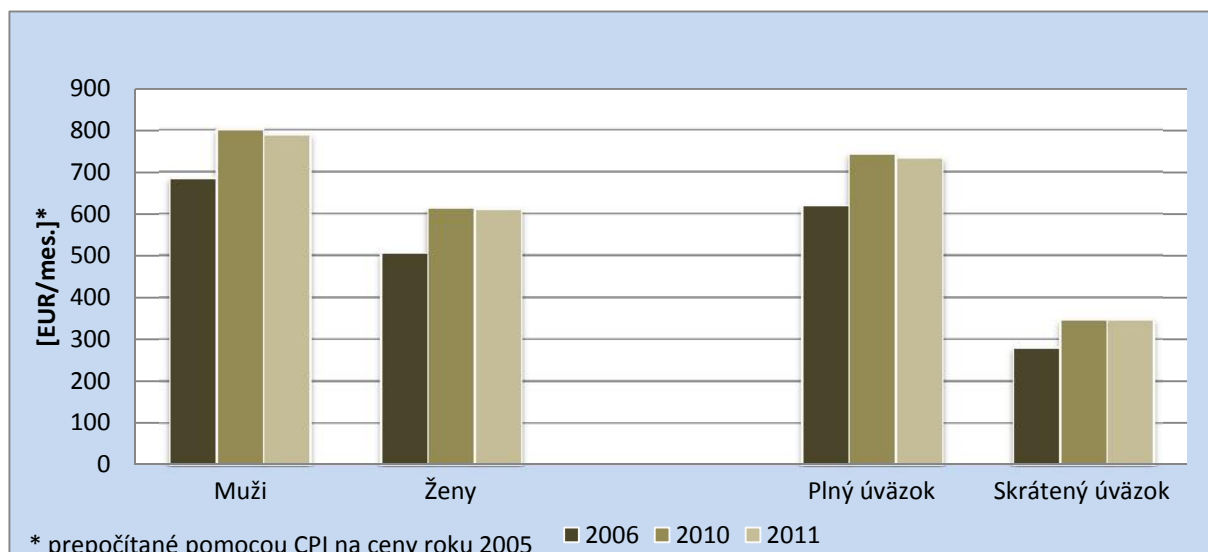
Zdroj: Trexima, Bratislava.

Možno konštatovať, že prístup zamestnávateľov v ohodnocovaní sa i napriek zmeneným ekonomickým podmienkach výraznejšie nezmenil. V roku 2011 dosahovali najvyššie priemerné reálne mzdy vekové skupiny 30 – 34 ročných a 35 – 39 ročných, a to vo výške 774 eur. Dlhodobo najnižšie mzdy zaznamenávame u najmladších vekových skupín do 20 rokov a 20 – 24 rokov, kde sú priemerné reálne mzdy výrazne nižšie ako u ostatných vekových skupín zamestnancov, čo súvisí aj s nedostatočnou pripravenosťou absolventov škôl pre prax a požiadavkou zamestnávateľov na pracovníkov s praxou. V roku 2011 sa medziročne zvýšili reálne priemerné mzdy v najmladších a najstarších vekových kategóriách zamestnancov.

Priemerné mzdy mužov a žien sa dlhodobo odlišujú, a to ako v globálnom vyjadrení, tak i v rámci veku, vzdelania, odvetvovej príslušnosti. Podľa rodového členenia bol rozdiel medzi reálnymi platmi mužov a žien v hospodárstve SR v roku 2006 179 eur, muži zarábali reálne priemerne 684 eur a ženy 506 eur, teda reálna mzda žien predstavovala 73,9 % zo mzdy mužov. Znepokojujúca je však skutočnosť, že tento rozdiel sa pri náraste plátov mužov i žien do roku 2011 ešte zväčšil - na 77,2 %. A to i napriek dobrej vzdelanostnej úrovni žien, keď vzdelanie v typicky ženských profesiách je oceňované nižšie. V „ženských“ sektoroch tvoria ženy až takmer 80 % pracovnej sily. Na druhej strane v súkromnom sektore tvoria len cca 40 % zamestnancov (Filadelfiová, J., 2007). V roku 2011 bola zaznamenaná negatívna medziročná zmena vo vývoji priemernej reálnej mzdy u oboch pohlaví, u žien bol však pokles reálnej mzdy nižší ako u mužov.

Je samozrejmé, že existuje rozdiel medzi priemernou reálnou mesačnou mzdou zamestnancov pracujúcich na plný a skrátený úväzok. V roku 2006 bola priemerná reálna mzda zamestnanca pracujúceho na plný úväzok 618 eur a zamestnanca pracujúceho na skrátený úväzok 279 eur. V nasledujúcich rokoch sa tento rozdiel mierne upravil, o čom vypovedá skutočnosť, že v roku 2011 bola priemerná reálna mzda zamestnanca na plný úväzok vyššia o 18,4 % oproti roku 2006 ale u zamestnanca pracujúceho na skrátený úväzok až o 24,3, % oproti roku 2006. V krízovom období rokov 2008-2010 pracovalo na čiastočný úväzok viac pracovníkov, ako v predchádzajúcom období ekonomického rastu. Bolo to v súlade s personálnou politikou mnohých zamestnávateľov. Na čiastkový úväzok prevláda zamestnanosť u žien. Táto forma práce sa zaraďuje k flexibilným formám a v čase ekonomických problémov môže mať podobu núteného úväzku.

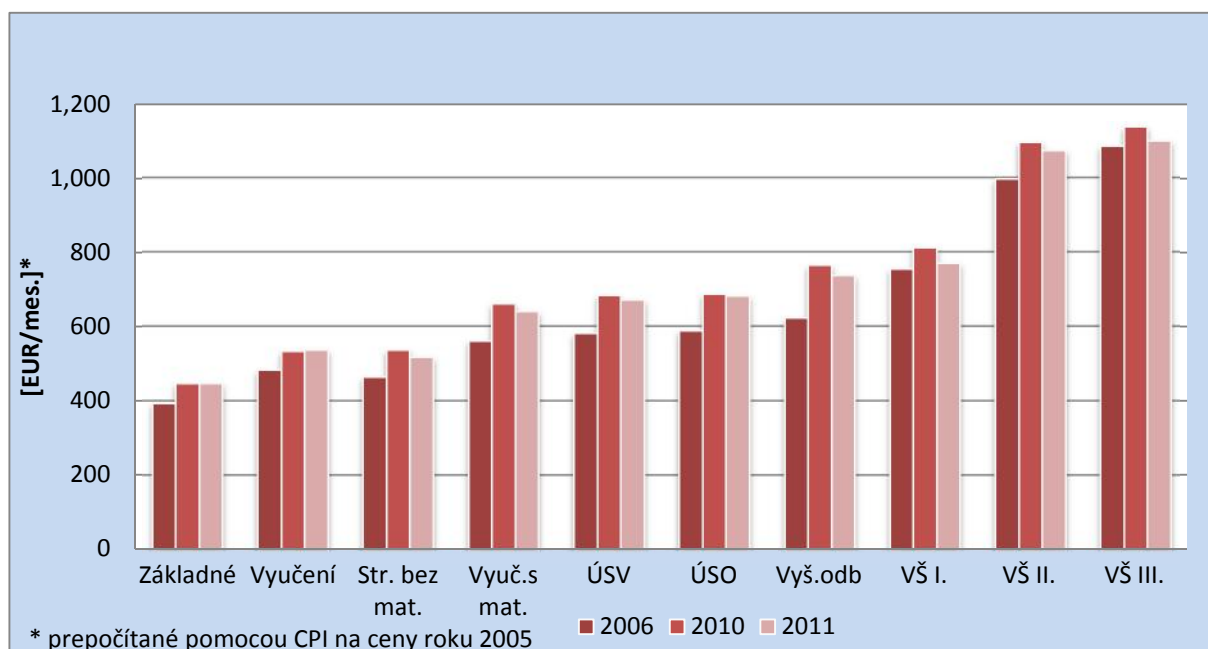
Graf 5 Vývoj priemernej reálnej mesačnej mzdy v hospodárstve SR podľa pohlavia a úväzku



Zdroj: Trexima, Bratislava.

Vývoj priemernej reálnej mesačnej mzdy v hospodárstve SR podľa dosiahnutého stupňa vzdelania poukazuje na tendenciu neustáleho prehlbovania rozdielov v mzdách medzi vysokoškolsky vzdelanými zamestnancami na jednej strane a pracovníkmi s nižším, najmä základným vzdelaním na strane druhej. Dosiahnutý stupeň vzdelania má dopad nielen na mzdové ohodnotenie pracovníkov, ale odráža sa i v miere nezamestnanosti. Najvyššími priemernými mzdami sú ohodnotení zamestnanci s vysokoškolským vzdelaním III. stupňa, ktorí v roku 2006 zarábali o 36 % viac ako zamestnanci so základným vzdelaním a v roku 2011 to už bolo o 40,7% viac. Hospodárska kríza sa prejavila v roku 2011 poklesom reálnej mzdy u všetkých zamestnancov s výnimkou zamestnancov so základným vzdelaním a u vyučených. Relatívne nízke mzdy zaznamenávame aj u pracovníkov s učňovským a stredným vzdelaním bez maturity. V sledovaných rokoch tu nedochádza k podstatným zmenám, zamestnávateľia ako v období ekonomického rastu, tak aj recesie, viac ohodnocujú pracovníkov s vyššou kvalifikáciou.

Graf 6 Vývoj priemernej reálnej mesačnej mzdy v hospodárstve SR podľa vzdelania



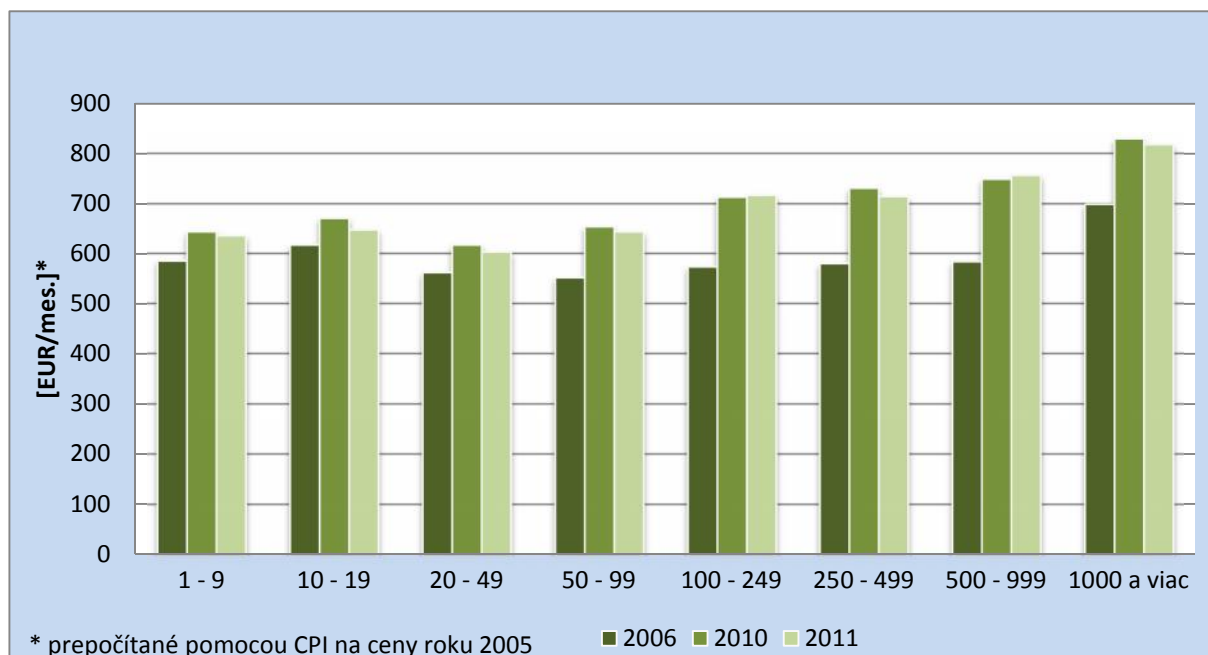
Zdroj: Trexima, Bratislava.

Komparácia vývoja priemernej reálnej mesačnej mzdy podľa veľkosti organizácie poukazuje na skutočnosť, že najvyššie mzdy dosahujú zamestnanci v podnikoch s viac ako 1000 pracovníkmi. Slovensko sa pri riešení problému vysokej nezamestnanosti spolieha na veľké, predovšetkým zahraničné firmy. Na druhej strane v podiely zamestnanosti v malých podnikoch sa umiestňuje Slovensko medzi krajinami OECD na posledných miestach. Ak by sme abstrahovali od mzdovej úrovne v podnikoch od 20 do 49 zamestnancov, možno konštatovať, že čím vyšší je počet zamestnancov v podniku, tým vyššia je priemerná mzda zamestnanca v danom podniku.

V roku 2006 bola priemerná reálna mzda u najväčších zamestnávateľov o 16 % vyššia ako u najmenších zamestnávateľov. Kým v organizáciách do 9 zamestnancov bola priemerná reálna mzda v roku 2011 na úrovni 637 eur, tak u zamestnancov v organizáciách nad 1000 zamestnancov bola priemerná reálna mzda vo výške 817 eur, čo predstavuje o 22

% vyššiu reálnu mzdu. Medziročný nárast priemernej reálnej mzdy v roku 2011 bol zaznamenaný len u podnikov od 100 do 249 zamestnancov a u podnikov od 500 do 999 zamestnancov, u ostatných zamestnávateľov došlo medziročne k poklesu reálnej mzdy. Tento vývoj poukazuje na skutočnosť, že nerovnosti vo vývoji výšky reálnej mzdy sa prehľbujú.

Graf 7 Vývoj priemernej reálnej mesačnej mzdy v hospodárstve SR podľa veľkosti organizácie



Zdroj: Trexima, Bratislava.

Záver

Vzhľadom na prirodzený časový posun v spracovaní údajov dnes ešte nemôžeme plne zhodnotiť dopady globálnej ekonomickej krízy na príjmové nerovnosti v spoločnosti. Môžeme však konštatovať, že kríza spôsobila pokles reálnej mzdy takmer u všetkých zamestnancov a vzhľadom na prijaté úsporné ekonomické opatrenia možno očakávať, že jej pokles bude pokračovať. Naďalej sú hlavnými determinantmi mzdových nerovností v priebehu skúmaného obdobia vzdelanie, pohlavie, vek a región. Ide o charakteristiky, ktoré dlhodobo určujú ohodnotenie zamestnancov a v priebehu sledovaných rokov sa vo významnej miere podieľali na raste mzdových nerovností. V spojitosti s úspornými opatreniami na konsolidáciu verejných financií možno v nasledujúcom období na Slovensku očakávať rast ceny práce zamestnávateľov v dôsledku takých zmien, ako zvýšenie dane, zvýšenie odvodového zaťaženia na sociálne a zdravotné poistenie, ako i niektoré zmeny v Zákonníku práce. Už v súčasnosti sa prejavujú prvé náznaky toho, že zamestnávateľské subjekty vyjadrujú zámer pristúpiť na úspornú mzdovú politiku, čo sa môže nepriaznivo odraziť aj na poklese zamestnanosti.

Použitá literatúra

1. FILADELFIOVÁ, J., GYÁRŠIOVÁ, O., KOBOVÁ, Ľ., PIETRUCHOVÁ, O., ŠLOSIARIK, M.: Aká práca, taká pláca. Vyd. Aspekt, 2007. 134 s. ISBN 978-80-85549-76-8.
2. MAREŠ, P.: Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-85850-61-3

3. MICHÁLEK, A.: Regionálne mzdové nerovnosti na Slovensku. Geografický časopis č.2/2007. Vol.59. s.181-209. ISSN 0016-7193.
4. OECD: Income inequality and growth: The role of taxes and transfers. OECD Economics Department Policy Notes, No. 9. January 2012.
5. Štatistické zisťovanie o cene práce ISCP za roky 2006, 2010, 2011. Trexima Bratislava.

Informácie o autoroch

prof. Ing. Eva Rievajová, PhD., Katedra sociálneho rozvoja a práce, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, email: eva.rievajova@euba.sk

Ing. Silvia Šipikalová, PhD., Katedra sociálneho rozvoja a práce, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, email: silvia.sipikalova@euba.sk

ODBORNÝ SLOVNÍK

HOSPODÁRSKA POLITIKA EURÓPSKE ÚNIE

Stručný výklad základných pojmov – pokračovanie

Jarmila Vidová

M

- Maastrichtská zmluva – Zmluva o Európskej únii - bola prijatá na stretnutí Európskej rady v holandskom meste Maastricht v decembri 1991. Na rovnakom mieste ju podpísali vo februári 1992 a do platnosti vstúpila po ratifikácii vo všetkých členských krajinách 1. novembra 1993. Členské krajiny tým jasne potvrdili jedno: chcú dosiahnuť viac ako len hospodárske spoločenstvo. Európa chce vytvoriť politickú úniu. Významný pokrok pre európsku integráciu priniesla zmluva hlavne v oblasti menovej únie, v oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky, v oblasti justície a vnútorných záležitostí a občianstva EÚ. Európska únia, ktorá vznikla na základe tejto zmluvy, mala tri piliere.
 - Európske spoločenstvá – ich postavenie sa a v Maastrichte upevnilo, stávajú sa nosným prvkom EÚ (bývalý prvý pilier).
 - Položili sa základy spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (bývalý druhý pilier) a spolupráce v justícii a vnútorných záležitostiach (bývalý tretí pilier).

K hlavným cieľom, prečo bola Európska únia založená, patria:

- podporovanie vzájomného hospodárskeho a spoločenského rozvoja,
- postupné vyrovnávanie ekonomickej nerovnováhy medzi štátmi a regiónmi,
- posilňovanie súdržnosti a spolupráce v sociálnej oblasti,
- vytvorenie priestoru bez hraníc, kde bude zabezpečený voľný pohyb tovarov, osôb, služieb a kapitálu,
- vytvorenie hospodárskej a menovej únie,
- zavedenie inštitútu občianstva EÚ,
- posilnenie ochrany ľudských práv a základných slobôd,
- zavedenie princípu subsidiarity,
- zlepšenie životných a pracovných podmienok občanov EÚ a podpora zamestnanosti a sociálnej politiky,
- rozšírenie spolupráce v oblasti súdnictva a vnútorných vecí,
- presadzovanie vlastnej identity v medzinárodných vzťahoch , najmä v oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky,

- pomoc tretím krajinám – rozširovanie Európskej únie o nových členov.

Zmluva o Európskej únii je rozdelená do 7 hláv. Súčasťou zmluvy je 17 protokolov a 33 deklarácií. Na Maastrichtskú zmluvu nadviazala Amsterdamská zmluva prijatá v roku 1997. Pri tejto príležitosti došlo k niektorým zmenám v zmluvách. Niektoré články sa prečíslovali, aby tak vznikla logická štruktúra zmluvy a odstránil sa zmatok spôsobený postupným vynechaním, zmenou alebo pridávaním mnohých článkov.

Hlavným cieľom Maastrichtskej zmluvy bolo, aby EÚ nezostala len hospodárskym spoločenstvom, ale aby postupne smerovala k politickej únii. Výrazne tiež posilnila princíp subsidiarity. Najvýznamnejším prínosom zmluvy bolo rozhodnutie:

- vybudovať hospodársku a menovú úniu s jednotnou menou do roku 1999,
 - poskytnúť nové práva pre Európanov prostredníctvom občianstva EÚ,
 - posilniť postavenie Európskeho parlamentu, a tým aj demokraciu v Európe,
 - priznať EÚ nové právomoci v oblastiach, ktoré dovtedy vyžadovali medzivládnu spoluprácu,
 - začať spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku,
 - položiť základy na spoluprácu v justícii a vnútorných záležitostiach.
- Maastrichtské kritériá –podmienkou pre vstup do eurozóny je splnenie štyroch konvergenčných kritérií, tzv. maastrichtských kritérií:
 - 1.Verejné financie: Kritériom pre hospodárenie verejných financií je podmienka, v ktorej verejný deficit za posledný rok pred hodnotením nesmie presiahnuť 3 % HDP a verejný dlh nesmie presiahnuť 60 % HDP.
 - 2.Inflačné kritérium: Priemerná inflácia za posledných 12 mesiacov, meraná podľa harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien, nesmie presiahnuť priemer troch krajín EÚ s najlepšimi výsledkami v oblasti cenovej stability o viac ako 1,5 percentuálneho bodu.
 - 3.Stabilita dlhodobých úrokových sadzieb: Priemerná dlhodobá úroková sadzba za posledných 12 mesiacov nesmie presiahnuť priemer dlhodobých úrokových sadzieb troch krajín EÚ s najlepšimi výsledkami v oblasti cenovej stability o viac ako 2 percentuálne body.
 4. Stabilita výmenného kurzu: Dva roky pred hodnotením musí byť národná mena zapojená do mechanizmu výmenných kurzov (ERM II). Počas tohto obdobia nesmie krajina menu jednostranne devalvovať, mena nesmie vybočiť z dohodnutého fluktuačného pásma, musí sa pohybovať blízko centrálnej parity a pri vývoji kurzu sa nesmú vyskytnúť vážne napätia.
 - Mainstreaming–v rámci určitej záležitosti znamená plné zohľadňovanie tejto záležitosti vo všetkých politikách EÚ, predstavuje tiež jeden zo základných princípov programu iniciatívy spoločenstva EQUAL. Najčastejšie sa pojem mainstreaming vyskytuje v súvislosti so stratégiou podpory rodovej rovnosti – gendermainstreaming. Znamená zapojenie rodovo špecifickej perspektívy do všetkých rozhodovacích procesov a využívanie každého rozhodovacieho procesu v prospech dosiahnutia rodovej rovnosti. Nijaké opatrenie, nijaká politika či rozhodnutie nie je rodovo neutrálne (vo svojich predpokladoch či dôsledkoch) a táto skutočnosť sa musí zohľadňovať pri ich príprave a realizácii.
 - Mechanizmus výmenných kurzov ERM II – EMI súčasne dostal za úlohu vykonať prípravné práce v oblasti budúcich menových a kurzových vzťahov medzi eurozónou a ostatnými krajinami EÚ. V decembri 1996 predložil EMI Európskej rade správu, ktorá sa stala základom Uznesenia Európskej rady o zásadách a základných prvkoch nového mechanizmu výmenných kurzov (ERM II) prijatého v júni 1997.

- Monitorovací výbor pre Jednotný programový dokument (JPD) – orgán zriadený členským štátom po dohode s riadiacim orgánom pre JPD a po konzultácii s partnermi. Zodpovedá za monitorovanie pokroku v realizácii priorít a cieľov stanovených v JPD. Je zložený zo zástupcov príslušného riadiaceho orgánu pre JPD, platobného orgánu, ostatných zainteresovaných subjektov a tam, kde je to vhodné, zástupcu EIB. Na práci monitorovacieho výboru sa ako pozorovateľ podieľa zástupca EK. Výboru predsedá zástupca riadiaceho orgánu pre JPD.
- Monitorovací výbor pre operačný program – na každý JPD a každý operačný program dohliada monitorovací výbor. Tento výbor je zodpovedný za monitorovanie pokroku v realizácii priorít a cieľov stanovených v operačnom programe. Monitorovací výbor zriaďuje členský štát po dohode s riadiacim orgánom pre operačný program a po konzultácii s partnermi. Stane sa tak najneskôr 3 mesiace po rozhodnutí o príspevku z fondov. Monitorovacie výbory sú budované na princípe partnerstva. Jednotliví členovia by mali reprezentovať ústredné, regionálne a miestne verejné orgány, hospodárskych a sociálnych partnerov a všetky ostatné príslušné subjekty v tomto rámci.

N

- Nariadenie EÚ – v zmysle zmluvy o EHS (čl. 189) resp. zmluvy o EURATOM-e čl. 161, ide o opatrenie prijaté Radou ES, respektíve Komisiou ES, ktoré má všeobecnú platnosť, je záväzné vo svojej celistvosti a je priamo aplikovateľné vo všetkých členských štátoch.
- Národný fond SR –jednotka centrálnej štátnej pokladnice v rámci Ministerstva financií SR, prostredníctvom ktorej sú finančné prostriedky Spoločenstva prepojené smerom k príjemcovi finančnej pomoci.
- Národný koordinátor zahraničnej pomoci (ďalej len NAC)– člen vlády SR zodpovedný za koordináciu, programovanie a implementáciu zahraničnej pomoci, ktorý zabezpečuje úzke prepojenie medzi predvstupovým procesom a využívaním finančnej pomoci Európskej únie a je zodpovedný za monitorovanie a vyhodnocovanie programov predvstupovej pomoci Európskej únie. V našom prípade ide o Úrad vlády SR, konkrétne o podpredsedu vlády pre európsku integráciu.
- Národný monitorovací výbor pre CSF (NMV CSF) Rámec podpory Spoločenstva (Community Support Framework) – orgán zriadený členským štátom po dohode s riadiacim orgánom pre CSF a po konzultácii s partnermi. Zodpovedá za monitorovanie pokroku v realizácii priorít a cieľov stanovených v CSF. Je zložený zo zástupcov jednotlivých riadiacich orgánov, platobného orgánu, ostatných zainteresovaných subjektov a tam, kde je to vhodné, zástupcu EIB. Na práci monitorovacieho výboru sa ako pozorovateľ podieľa zástupca EK. Výboru predsedá zástupca riadiaceho orgánu pre CSF. V podmienkach SR má národný monitorovací výbor pre CSF svoj štatút, dohodnutý členmi počas prvého stretnutia a rokovací poriadok. Tento výbor zasadá aspoň dvakrát ročne.
- Národný rozvojový plán (National Development Plan, ďalej len NRP) – programovací dokument členského štátu obsahujúci analýzu situácie vzhľadom na ciele uvedené v článku 1 nariadenia rady č. 99/1260/ES a prioritným potrebám na dosiahnutie týchto cieľov, vrátane stratégie, plánovaných prioritných činností, ich špecifických cieľov a s tým spojených finančných prostriedkov.
- Národný strategický referenčný rámec (NSRR) – v zmysle legislatívy (nariadení)

Európskej únie každý členský štát predkladá pred začiatkom programového obdobia Európskej komisii vlastný rámcový programový dokument - Národný strategický referenčný rámec. Tento dokument predstavuje referenčný nástroj na prípravu programovania fondov. Stanovuje národné priority, ktoré budú spolufinancované zo štrukturálnych fondov a Kohézneho fondu v programovom období 2007 – 2013 v nadväznosti na Strategické usmernenia Spoločenstva, ktoré definujú rámce pre intervencie fondov na európskej úrovni. Zabezpečuje, že pomoc z fondov bude využitá v súlade so Strategickými usmerneniami Spoločenstva. Taktiež určí prepojenie medzi prioritami Spoločenstva na jednej strane a Národným programom reforiem na druhej strane. Návrh všeobecného nariadenia Rady EÚ, čl. 25, ods. 3 dáva členskému štátu na výber, či začleniť cieľ Európska územná spolupráca do NSRR. NSRR musí povinne obsahovať iba cieľ Konvergencia a cieľ Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť.

- NUTS – systém kategorizácie územno-štatistických jednotiek, ktorý vypracoval Eurostat.
 - NUTS 0 – daná krajina
 - NUTS 1 – štáty danej krajiny
 - NUTS 2 – väčšie regióny, tzv. regióny súdržnosti
 - NUTS 3 – menšie regióny (kraje)
 - NUTS 4 – malé regióny (okresy)
 - NUTS 5 – obce

V rámci Slovenska existuje nasledovné rozdelenie: NUTS I – územie celého Slovenska; NUTS II – Bratislavský kraj, západné Slovensko, stredné Slovensko, východné Slovensko; NUTS III – Bratislavský kraj, Trnavský kraj, Trenčiansky kraj, Nitriansky kraj, Banskobystrický kraj, Žilinský kraj, Košický kraj, Prešovský kraj; NUTS IV – okresy; NUTS V – obce.

○

- OECD – je skratka pre anglické pomenovanie inštitúcie Organisation for Economic Co-operation and Development, ktorú v slovenčine poznáme pod názvom Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj. Zastrešuje 30 najrozvinutejších štátov so silnou ekonomikou, ktoré uznávajú hodnoty a princípy demokracie a trhovej ekonomiky. Sídli v Paríži, v Châteaude la Muette. Predchodcom OECD bola Organizácia pre európsku hospodársku spoluprácu, ktorú pôvodne založili v roku 1948 ako administratívny aparát Marshallovho plánu, ktorý iniciovali USA s Kanadou, a mal pomôcť Európe dostať sa z hospodárskej krízy spôsobenej svetovými vojnami. OECD ako taká vznikla v roku 1961 v Paríži po podpísaní zakladajúceho dokumentu 14. decembra 1960. Úlohou OECD je pomôcť budovať silné ekonomiky svojim členským štátom, zvýšiť ich efektivitu, ako aj rozširovať liberalizáciu medzinárodného obchodu. OECD má tiež pomôcť udržiavať stabilitu a rozvíjať národné ekonomiky a prispievať k znižovaniu nezamestnanosti. Zakladajúce štáty: Belgicko, Dánsko, Francúzsko, Írsko, Island, Taliansko, Kanada, Luxembursko, Nemecko, Holandsko, Nórsko, Portugalsko, Španielsko, Rakúsko, Grécko, Švédsko, Švajčiarsko, Turecko, USA, Veľká Británia. Ďalšie štáty a dátum vstupu: Japonsko (1964), Austrália (1971), Fínsko (1968), Nový Zéland (1973), Mexiko (1994), Česko (1995), Kórejská republika (1996), Poľsko (1996), Maďarsko (1996), Slovensko (2000).
- OLAF – Európsky úrad pre boj proti podvodom – bol zriadený v roku 1999 na ochranu finančných záujmov Európskej únie a na zabezpečenie najlepšie možného použitia zdrojov EÚ. OLAF funguje ako nezávislá vyšetrovacía služba v rámci Európskej komisie. Zamestnáva takmer 400 vládnych úradníkov pre boj proti podvodom, korupcii a všetkým ostatným ilegálnym činnostiam, vrátane ľubovoľného zlého hospodárenia v

rámci Európskych inštitúcií s finančnými dôsledkami. Každoročne OLAF prešetruje niekoľko stoviek prípadov, v ktorých je EÚ podvádzaná v rozpočte alebo kde jej fondy boli nesprávne použité. Postihy môžu zahŕňať trestné stíhanie národnými úradmi, disciplinárne konania, administratívne alebo finančné sankcie, alebo zmeny legislatívy. Najväčšou jednotlivou kategóriou podvodov, z pohľadu finančného dosahu, je zneužitie fondov zo štrukturálnych fondov EÚ, ktoré financujú projekty pre regionálny a sociálny rozvoj. Pašovanie cigariet je ďalším hlavným cieľom, s každoročne zabavenými stovkami miliónov cigariet. Treťou najväčšou kategóriou sú nezrovnalosti v poľnohospodárskych výdavkoch. Odhaduje sa, že z celkového rozpočtu EÚ viac než 100 mld € je asi 1 mld. € spreneverená. OLAF taktiež sa snaží získať pre EÚ naspäť peniaze (v posledných rokoch, OLAF každoročne získal naspäť okolo 200 miliónov €, podvodne získaných, do „bruselských kufrov“). Rozhodujúcou pre efektívnosť OLAF je nezávislosť vyšetrovania. V dôsledku toho má v rámci európskeho inštitucionálneho rámca špeciálny status. Aj keď je nastavená ako časť Európskej komisie, jej generálny riaditeľ nemôže požadovať alebo akceptovať inštrukcie od žiadnej vlády alebo inštitúcie, vrátane samotnej Európskej komisie. OLAF môže predložiť svoj prípad Európskemu súdnemu dvoru, ak sa javí jej nezávislosť ako riziko.

- Opatrenie – prostriedok, ktorým je v priebehu niekoľkých rokov uskutočňovaná priorita programovacieho dokumentu a ktorý umožňuje financovanie činností.
- Operačný program – programovací dokument schválený Európskou komisiou na vykonávanie rámca podpory Spoločenstva, obsahujúci súvislý súbor priorít zahrnujúcich viacročné opatrenia, ktorý môže byť vykonávaný využitím pomoci jedného alebo viacerých fondov, jedného alebo viacerých iných existujúcich finančných nástrojov a EIB.
- Oprávnené výdavky – výdavky, ktoré boli skutočne realizované v rámci obdobia stanoveného v rozhodnutí o poskytnutí pomoci vo forme výdavkov konečného prijímateľa a ktoré boli realizované v rámci operácií vybraných na podporu pomoci v súlade s kritériami výberu a procesmi podliehajúcimi pravidlám ES.
- Otvorená metóda koordinácie (OMC) –na samite v Lisabone v marci 2000 predstavila EÚ otvorenú metódu koordinácie. Tento postup mal členskými štátom pomôcť pri napínaní cieľov Lisabonskej stratégie. Členské štáty by sa mali deliť o svoje skúsenosti v oblastiach, ktoré patria pod spoločný záujem. Na základe OMC sa môžu učiť navzájom, ako implementovať vlastné politiky. Je to nový, dobrovoľný nástroj medzivládnej spolupráce medzi jednotlivými členmi EÚ. Otvorená metóda koordinácie je viacstupňový proces. Skladá sa z niekoľkých fáz: stanovenie spoločných plánov a cieľov EÚ, zavedenie spoločných indikátorov ako prostriedkov na porovnanie osvedčenej praxe a procesov merania, prenesenie európskych plánov do národných/regionálnych politík, analýza, monitoring a hodnotenie. Otvorená metóda koordinácie sa značne líši vzhľadom na jednotlivé politické oblasti, má v porovnaní s komunitárnou metódou viac medzi vládnych prvkov. Na začiatku sa otvorená metóda koordinácie vzťahovala len na oblasť zamestnanosti a ekonomickej politiky. Postupne sa rozrástla aj na investície do výskumu, ľudských zdrojov, sociálnej inklúzie, vzdelávania, imigrácie, kultúrnej a azylovej politiky.

Použitá literatúra

1. Bracjun, A.: Hospodárska politika Európskej únie. 2008. ISBN 978-80-969927-8-2
2. www.europa.sk
3. www.europskaunia.com

Informácie o autorovi:

Ing. Jarmila Vidová, PhD., pracuje na Katedre hospodárskej politiky Národohospodárskej fakulty Ekonomickej univerzity v Bratislave ako odborná asistentka. V pedagogickom procese ako aj vo vedeckovýskumnej oblasti sa zaoberá problematikou investícií, zahraničných investícií. Vyučuje predmet Investičná teória a politika, Hospodárska politika Európskej únie.

Kontakt:

Ing. Jarmila Vidová, PhD.

Národohospodárska fakulta

Ekonomická univerzita, Dolnozemska cesta č. 1, 851 04 Bratislava

e-mail: vidova@dec.euba.sk